

СТРЕМЕЖ
СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА,
УМЕТНОСТ И КУЛТУРА

2023
Година LXIX, број 2

Издавач:

Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп

За издавачот: Јасмина Мицовска-Станкоска

Редакција:

Габриела Стојаноска-Станоеска (главна и одговорна уредничка),
Никола Маџиров и Иван Антоновски (уредници)

Лектор: Фросина Крстеска Милева

Дизајн на корица: Дарко Талески

Техничко уредување: Валентина Дукоска

Печати: „КИТО“ - Прилеп

Ракописите не се враќаат

Издавањето на списанието е овозможено со материјална поддршка од Министерството за култура на Република Северна Македонија

СОДРЖИНА:

ПРОЗА

Митко Маџунков: Куси прози

Димитрие Дурацовски: До невозможното

Владимир Илиевски: Дobar ли си?

Билјана Тинтоска: Симфонија

Оливера Андоноска и Александар Андоноски: Еден ден ќе си
дојдам дома

Сузи Тенева: Помеѓу минатото и сегашноста

Иван Шопов: Куси-куси раскази

Анде Д. Јанков: Анатомија на приказните

ПОЕЗИЈА

Кире Неделковски: Песни

Сеида Бегановиќ: Песни

Виолета Танчева-Златева: Песни

Иван Додовски: Песни

Ѓоко Здравески: Песни

НОВИ ГЛАСОВИ

Ивана Димитриоска: Кога орлите летаат

ПРЕПЕВИ * ПРЕВОДИ

Марк Стренд : Песни

Александар Ристовиќ: Песни

Драгана Трипковиќ: Песни

ТЕАТАР

Сузана Ѓорѓиевска: Не за кого е речено, за кого е печено

Звездана Ангеловска: Нешто за драмите на Габриела Стојаноска-
Станоеска

КРИТИКИ * ЕСЕИ * СТУДИИ

Лорета Георгиевска-Јаковлева: Актуелноста на Гогољ денес: кон
романот „Мртви души“

Весна Мојсова Чепишевска: Дестилирани 50 преобразби

Силвана Димитриевска: Физика на љубовта

Елена Ѓорѓиевска: Апокрифноста на ликот на Болен Дојчин

ПРОЗА

Митко Маџунков

ЗАМИСЛИ СЕ КАКО ТЕКСТ

Замисли се како текст од идна книга, како психолошка стварност сочувана во скутот на самото Време. Наслојките временски како речна миљ те миљосуваат, исто врз исто, пејзаж врз пејзаж, воздишка врз воздишка, испуштајќи ситни, одвај забележливи меурчиња. На свршетокот на тоа патување, не останало ништо освен стварноста на она што те сочувало, таму каде што те снемало.

КОЛАЧИЊА И ГУРАБИИ

Во текот на таа ноќна посета на градот, ми стана јасно дека сега, кога живеам во едно соседно место, од родниот крај сум се оддалечил повеќе одошто да се наоѓам на друга планета. Додека студирав, иако тогашните далечини се премостуваа многу потешко, барем двапати годишно си доаѓав дома и одржував редовни врски со роднини и пријатели. Сега не одам ни на гробишта.

Можеби затоа тие ноќни слики ми се видоа толку впечатливи и продлабочено јасни. Бев во центарот на градот, на патот накај дома. Како и во некои слични прилики, не ми беше јасно каде ми е домата: дали во мојата родителска куќа или во родителската куќа на мајка ми, каде што пораснав.

Со мене имаше неколку познати, не толку блиски, од поскорешното време кое во тој момент ми се виде многу далечно. Едниот од нив беше упорен во желбата да ја види мајка ми. Причината беше банална: утре бил празник, а само од неа можел да добие рецепт за некои колачиња и гурабии.

Проблемот настана кога се запрашав каде е мајка ми. Дали е во нашето заедничко дома, или во своето првобитно дома, „кај мајкине“, како што велеше таа. Бидејќи се наоѓавме во цен-

тарот на градот, каде што некогаш беше таа куќа, помислив дека најдобро ќе биде да проверам, иако не ми се факаше вера дека би можела да биде тука, во една таква ноќ, толку доцна. Дополнително колебање ми создаде изменетиот предел, кој беше раскопан околу паркчето.

Каде ќе ја паркирам колата? Не знаев дали во времето во кое се најдов постои можност за слободно паркирање на коли, тука во центарот, или ставиле паркометри и над киоскот за весници. Прашањето беше дотолку почудно што одев пеш, зашто немав кола, како ни останатите од друштвото на кое му припаѓаше и оној на кого му требаше рецепт. Сепак, мислата за паркирањето беше настојчива и во еден момент, имал-немал кола, решив дека како паркинг може да се искористи и една дупка испана зад дуќанчето каде што како деца купувавме пивоквас, не за да го пиеме, туку со него да се прскаме, откако добро ќе го протресеме. Но, дупката беше премногу стрмна.

Друштвото остана пред паркчето кога тргнав „накај бабине“, а со мене беше само оној што му требаше рецепт. Не верував дека во куќата ќе најдеме некого, а најмалку дека таму би можела да биде мајка ми. Не се сеќавам кога и како се најдов во претсобијето на куќата за која до пред малку не бев сигурен дали сè уште постои или е иставена во некое недостапно катче на времето. За момент бев останал сам, без оној што бараше рецепт.

Ја отворив вратата од кујната во која ми помина најраниот дел од детството. На свое големо изненадување, видов дека мајка ми е сепак тука. Спиеше заедно со баба ми на широка постела послана на самиот под. Во кујната сега немаше ни кревет, ни миндерлак, ни шкафче со радио, ни водник, туку само таа постела што допираше сè до вратата каде што стоев. Малку десно пред мене, таму каде што некогаш стоеше шпоретот, имаше одвоено легло за еден човек, но без покривка.

Мајка ми и баба ми лежеа покриени со лесни, набрани јоргани, од кои им сиркаа само главите. Лежеа одвоено една од друга, мајка ми поблизу до мене и до вратата, а баба ми од дворната страна, каде што беше и прозорецот. Мајка ми беше на средни години, со обично лице за таа возраст, но лицето на баба ми, според цртите исто како некогаш, беше значително помладо и просто сјаеше со румен внатрешен сјај.

Видов колку е незгодна ситуацијата, но сепак ја разбудив мајка ми, за да ѝ кажам зошто сум дојден. Таа, онака сонлива, беше многу изненадена и зачудена, и поради будењето, и што ме гледа вака средноќ, а и кога ѝ го спомнав рецептот. Помина кратко време исполнето со празнина, како што ми се пристори. Тогаш покажав на празното легло и прашав дали е „креветчето“ за мене. Мајка ми знаеше дека е тоа прашање важно, и само одмавна со главата, како да тера некоја непријатна мисла. Моето внимание во тој момент го привлече лицето на баба ми. Таа сега беше будна и свесно ме гледаше, но без да каже збор. Ја прегрнав како по долга разделба, и почнав да ја љубам по јадрите, огреани образи кои просто пукаа од младост, а таа ми ја возврати прегратката. Знаев колку е драгоцен тој миг и сакав да потрае што подолго.

Мајка ми, во меѓувреме, беше веќе станала и беше излегла од кујната. Стоеше пред отворената врата, во оној дел од претсобјето што завршуваше со ходник, каде што имаше друга врата за накај дворот, и разговараше со оној што му требаше рецепт за колачиња. Јас сметав дека го снимало, но тој сепак чекал сам во претсобјето. Мајка ми му објаснуваше како се прават колачиња и гурабии, или каде можат да се купат.

Тоа беше една толку обична случка од секојдневниот живот! Не знам колку потраја односно колку се задржав внатре во куќата. Ја запомнав најмногу поради впечатливоста на самите ноќни слики. Меѓу нив особено се издвојуваше немото, огреано лице на баба ми. Но, само што излегов од куќата, сфатив дека е многу впечатлива и сликата на главната улица. Ако лицето на баба ми личеше на ренесансен портрет, улицата личеше на темносино експресионистичко платно. Куќите од обете страни беа накривени едните кон другите, а самата улица, каллива и зарасната во бурјан што се раширил од некогашниот дрворед, беше впечатливо темна како пред бура, со далечни нечујни молскавици. Оттука одамна не врвеа коли, а можноста да си заминеш, или тука да се вратиш, изгледаше занемарливо мала. Сликата висеше на темната заднина на ноќта, продлабочено јасна и чистиш однатре огреана.

БУДЕЊЕ ОД АНЕСТЕЗИЈА

„Дали во текот на анестезијата сонуваше нешто?“

Две убави млади девојки во самовилска облека летаа (повеќе лебдеа) над мене и, насмеани, ме исипуваа со цветни венчиња. Немав чувство на загрозеност, дека „положуваат“ цвеќиња врз мене, откако ме ставиле на одар, туку дека е тоа еден радосен младешки ритуал.

Тоа беше во текот на длабоката анестезија, или додека се будев, не полека, туку некако во синкопи. Поточно би било да се каже дека светот исплиуваше од темницата заедно со моите први сетилни претстави и чувства, како во текот на некое ново раѓање. Првин ќе се слушнеш нешто, гласови, но тие бргу се гасеа. Потоа ќе се појавеше светлина, свет виден со половина око, всушност со око пресечено на половина, поради што и светот беше како пресечен. Познатиот напор да ги отвориш очите и да го видиш светот завршуваше со една клепка крената до половина. Светлината, доволна да ти открие дека си во сала, згаснуваше нагло како расипан екран. И пак ќе завладееше мрак и тишина. И пак гласови.

„Будењето?“

Се разбудив полека, сам, околу два по полноќ, како да исплиувам од некоја длабока вода. Веројатно на сидот имало саат, како и насекаде по болницата, со две црвени стрелки и со разнобојни точки за одбележување на часовите: црна, зелена, бела, бледосина, жолта, темно сина, бледо розева, кафеава, портокалова, сива, сина, виолетова. Овој пат ми беше јасно дека она поради што сум се нашол тука, поминало. Претпоставувам дека сум се разбудил порано од очекуваното, зашто во устата имав црево кое ме тераше на повраќање и не ми даваше да дишам. Сериозно се уплашив дека ќе се удавам како што се случува со бебињата кои не можат да го искашлаат секретот. Во салата беше мрачно и студено. Помислив дека сум заборавен како во мртвовечница, но набргу се појавија две сестри, а јас, онемен од цревето, упорно се обидував да им објаснам со знаци дека сакам да се поткренам. Тие ме зграпчија како тренирани борачки и не ми даваа да се мрднам. Од нивните зборови разбрав дека не смее да се извади цревето, зашто во спротивно, би можел да имам последици, мислам, на белите дробови. Попусто се трудев

да им објаснам дека јас не сакам да го извадам цревото, туку само да се поткренам, а тие упорно ме притискаа за креветот како да ме дават во када со вода. Станав свесен дека постои голема грешка во процедурата која не предвидела вакво недоразбирање. Јас сакав едно, а сестрите упорно ме притискаа мислејќи дека сосила сакам да го извадам цревото и така да си наштетам.

Кога се појави докторката, по кратко колебање на своето строго рамнодушно лице, им рече нешто на сестрите на јазик што не го разбирав, но по тонот сфатив што значи – нека ме разинтубираат, најпосле, штом толку сум запнал! Тие зачудено ја погледаа, но откако ја повтори наредбата, ја послушаа.

„И?“

Мене ми лекна, но, не знам дали од тоа, целата наредна година, како што знаеш, по онаа настинка, имав сериозни проблеми со грлото и со белите дробови. Нели и ти ми рече дека било сериозно, дека сум можел и да умрам?!

ЉУБОВ СО МИСЛИ И РАЗМИСЛИ

Прва мисла: вечера.

Втора мисла: жената е уморна (за секс), тоа однапред го навестува, за да не дојде до креветски пресметки и недоразбирања. Желбата на мажот е силна, а таква била и желбата на жената додека била трудна, но сега не е трудна, туку тешка и уморна (што е на некои јазици исто).

Трета мисла: ако не бидува на сила и со тепачка, откако ќе си легнат, добро ќе му дојде една војна со зборови, која ќе ја пренасочи љубовната енергија кон гериците на кавгата (одмазда со помош на омраза).

Четврта мисла: кога ќе го напушти креветското бојно поле, нема ли да биде добро (гоа) да рипне од терасата, под услов да скрши нога, но не и глава?

Петта мисла: можеби и таа ќе дојде (на терасата) да се помират, пред тој да се фрли од истата?

Шеста мисла: бидува (ако дојде) и од нога, но дали е тоа нејзиниот случај?

Седма мисла или Размисла за зборовите на жената откако ќе се помират: „Да имам седум деца со тебе, ќе те оставам заедно со децата, за некој ваков, каков што си ти!“

ВРАЌАЊЕ – ЗАМИНУВАЊЕ

Тој долг мачен пат повеќепати го врвел, во многу насоки. Колата има два волана, за возачот и за несигурниот возач што е сопствен инструктор. За чудо, инструкторот тешко го држи прaveцот, не умее да ја чита возната карта, не ги користи двојните команди и не умее да ја притисне кочницата – затоа колата толку често лета кон пропаста.

Пред да замине од градот, во темницата на станот се судри со едно дете. Не знаеше зошто е тоа толку важно, но се уплаши повеќе од детето. Кога му списка („што бре тука“), детето го потсети дека го заборавил при едно од поранешните заминувања. Тоа добро му дошло за да не оди на училиште, а не морало да учи ни дома, зашто станот немал осветление. Детето го замоли да не ѝ каже на мајка му дека во дневникот наредил неоправдани изостаноци. Тој му вети, иако беше свесен дека не треба да влегува во спогодби со деца, а дополнително му се наметна и мислата дека детето можеби однело (украло) нешто од станот. Не беше сигурен чие е детето, а ни чиј е станот.

Штом пристигна во другиот град, уште нераспакуван, стана свесен дека е време да тргне назад.

Некои жени се гордееле со него, но им станало жал кога разбрале дека му престанала службата. Пензиите некогаш траеле подолго, но сега ги ограничиле на претсмртните години, та здивот се тенчел заедно со приходите. Точно пресметале кога треба да престане да се троши воздухот.

Живите задгробни сцени го поврзаа со умни луѓе со кои го помина животот, па му недостигаа. Се покажа дека на неговиот стар пријател му чукнал саатот, но роднините заборавиле на тоа. Го најде во кабинетот што го наследи од него. Многу живо уште еднаш ги проживеа годините што ги помина во разговор со тој постар пријател, кој беше многу учен господин и познат професор. Му рече дека дури сега ја прочитал неговата книга што професорот ја сметаше за свое животно дело. Беше изненаден кога слушна дека таа книга воопшто ја немало во Томовите за кои стана збор. „Како, беше најтешка меѓу сите?!“ Ја побара, но не ја најде.

Му се наметна прашањето како да го префрли стариот професор до неговата куќа, кога не го знае патот, а беше неизвесно и дали ќе ја најде колата со двојните команди. Со него сега беше и еден негов пријател од првиот град. Иако тој беше со скромно образование, професорот го прифати срдечно, па така тројцата се договорија попладнето да испијат заедно и кафе. Не беше јасно како ќе пристигне попладнето, со оглед на слабата ориентација.

Професорот беше зачуден зошто не бил одбележан тој ден, што на сите им бил последен од работата. Тоа го повтори и кога застанаа пред неговата куќа, која всушност беше луксузна вила. Можеби пристигнаа со такси? Професорот ги повика на ручек, зашто, ако се раздвојат, планираната попладневна средба со кафе, и вака бесмислена, ќе стане невозможна. Сопругата негова беше сè уште жива, а куќата вриеше од луѓе.

На влезот му понудија хируршки ракавици. Тој не знаеше што да прави со нив, почна да ги навлекува едната преку другата, но најпосле некако се снајде и влезе во големиот двор како во хируршка хала. Во дворот сите беа свечено облечени, а само тој имаше пластични ракавици. Плус цокули на нозете, иако беше лето. Без никој да го праша, објасни дека тоа било затоа што не се распакувал откако пристигнал, заборавајќи го детето во станот. Во големиот салон, имаше одбележано место за него, на чело на масата. Бил предвиден и помладиот колега, а домаќинот седна на средината од десната страна. Се изненади кога дозна дека најстариот негов син е познат атомски физичар. Во еден момент, стариот професор почна многу стручно да објаснува нешто што не би можел да го знае, од структурата на синот, а тој му одговори на сличен начин. „Нештата од висок ранг“, рече, „се високи и тие не треба да се мешаат со оние од понизок ранг“. Со тоа сите се согласија.

По ручекот, забележа дека домаќинот седи под едно дрво во бавчата. Тој му го спомена на синот, атомскиот физичар, договорот што го имале со татко му, да пијат кафе и да го прослават крајот на тој ден. Чувството дека се случило нешто конечно, и дека тоа не е достоинство одбележано, сè уште му беше живо во свеста. Синот, сепак, го замоли да не го потсетува татко му на ветувањето, зашто тој секогаш си стои на зборот, а сега е, како што се гледа, видно уморен. Тој и самиот забележа дека стариот

професор, седнат под дрвото на ситче со даски, уредено како клупа, навистина изгледа премалено, па реши дека ќе биде подобро да се одложи интимната прослава на она што престанало, иако и понатаму важи.

Во моментот пред заминување, се запраша што станало и со детето заборавено во станот.

Димитрие Дурацовски

ДО НЕВОЗМОЖНОТО

Минатата година, есента, професорката Лидија Капушевска-Дракулевска ми предложи да направиме еден подолг разговор кој би бил објавен во списанието „Културен живот“. Не го одбив предлогот, но ѝ сугерирав на професорката тоа да го направиме во зимата што доаѓа со образложение дека тогаш, таа есен не се чувствував најдобро. И така, зимата што измина го направивме договореното и разговорот беше објавен во списанието. Разговаравме за најразлични теми кои мене ме интересираат, за сликарство и книжевност, за разни писатели и уметници и за книги. Патем спомнав и една книга која ја набавив есента 1973 година, се однесуваше за надреализмот, кажав онака бегло како дојдов до неа. Но денес, повторно читајќи го разговорот во списанието, помислив дека можеби треба подетално да објаснам како всушност дојдов до таа книга или можеби е подобро да се рече, како таа дојде кај мене.

Беше веќе доцна есен таа 1973 година, есен која навестуваше студена зима. Затоа сликарското ателје во Училиштето за применета уметност беше добро загреано, се грееше тогаш со печки на дрва. Во сликарското ателје бевме неколкумина ученици, работевме еден голем параван, можеби беше со димензии две метра во висина со четири во широчина. Беше тоа копија на еден од параваните на јапонскиот уметник Хокусаи. Необично е што некој нè фотографирал како работиме на параванот, а фотографијата беше објавена во еден од каталозите на Училиштето. Каталогот пак, сум го зачувал и на фотографијата можете да го видите професорот Родољуб Анастасов како нè надгледува додека го сликаме параванот, јас сум сосем лево до прозорецот, потоа од грб се гледаат една девојка по име Бети, потоа еден Момчило, Моцо го викаа и на крај десно, на фотографијата се гледа Маринко Бороевиќ со кого се дружев додека бев тие години во Скопје. Кога си заминав од Скопје веќе не се гледав со никого бидејќи скоро и да не одев во Скопје, а со Маринко се видовме последно во ноември 1978 година во Домот на Млади „25 Мај“ каде што тој работеше како ликовен уред-

ник во галеријата бидејќи тој ја поставуваше мојата прва изложба која се отвори таа година во Скопје. Многу години подоцна разбрав од професорот Небојша Вилиќ дека Маринко, на мое големо жалење, починал. Сакам да кажам дека во денот кога е направена фотографијата со параванот првпат ја видов книгата за која овде станува збор.

Кога завршија часовите најпрво ги измивме четките со терпентин, а потоа си ги измивме и рацете исто со терпентин, а потоа и со сапун. Демонстраторот сликар Перо Ѓорѓиев наречен „Пљум“ ни викаше да не трошиме многу терпентин, туку рацете повеќе да ги триеме со сапун, „тоа е скапоцена течност“ ни викаше, „помалку трошете“. Кога излегов од училиштето, надвор во дворот ме чекаше еден ученик со кого се дружев, Петар Бајалски, но јас го викав Пјер. Беше мал и ситен по става, но правеше многу ѓволштини, беше весело и итро дете. Велам дете бидејќи освен Маринко кој ми беше врсник, сите други ученици беа по четири-пет години помлади од мене. Сега, да не ја ширам приказната која се однесува на една книга, само да кажам дека бев повозрасен од другите бидејќи пред да се запишам во Уметничкото училиште во Скопје учев во родниот град три години гимназија која ја напуштив без да ја завршам за да се запишам во школото во кое сакав да учам, не знам зошто, ми се имаше вгнездено во главата една чудна мисла дека треба да бидам уметник. Така и дојдов од Струга во Скопје, три години пред настанот за кој раскажувам, во 1970 година.

Тој Пјер посетуваше настава во одделот за текстил кој го водеше прочуениот дизајнер за текстил и костимограф Ѓорѓи Здравев и кога завршија часовите ме чекаше надвор, понекогаш после наставата шетавме низ Скопје бесцелно. „Ќе одиме некаде?“ ми се обрати Пјер, а јас му реков дека ќе одиме во „Пелистер“ ќе седиме таму и ќе гледаме како врват минувачите надвор, а после ќе видиме. Така и направивме, низ уличките кои водеа на плоштад стигнавме до „Пелистер“, но пред да влеземе, од трафиката која се наоѓаше покрај влезната врата на ресторанот си купивме по една топла пирожка и така стоејќи пред влезот, јадевме. Потоа влеговме и седнавме до високите застаклени прозорци. Бидејќи надвор беше студено, терасата на ресторанот не работеше. Нарачавме по едно кафе, бидејќи тоа ни беше најевтино, келнерот ни донесе и по една чаша

минерална вода. Во тоа време се служеше само турско кафе, немаше како сега еспресо, ниту пак нес-кафе. Филцаните беа едни бели, со бочвеста форма со сина линија на работ, но беа со дебелите сидови и ја држеа долго време топлината на кафето. Пјер отпи голтка од кафето, потоа и од газираната вода и наеднаш ждригна. „Аман бе Перо“ му реков, „ко некоја свиња си, внимавај малку, меѓу луѓе сме“ а тој ми се извини и запали цигара. Пушевме така, пиевме кафе и гледвме надвор во луѓето што минуваа покрај трафиките на „Нова Македонија“ и на „Тутун“ кои беа наредени на тротоарот пред излогот од ресторанот, некои од луѓето застануваа да купат весник или пакло цигари. Подалеку од трафиките, веднаш зад нив преку патот се наоѓаше Ристиковата палата во чиј долен дел беше сместена книжарницата на „Култура“ која беше преполна со книги, тој мој мрачен предмет на копнежот.

Да се давав во книги немаше да речам доста е, ќе се удавав во нив, толку ме привлекуваа книгите. Дома имавме книги, не можам да речам дека имавме библиотека, но имавме пристоен број на книги, благодарение на мојата мајка која многу сакаше да чита. После војната таа како скоевка беше задолжена во младинскиот дом за библиотеката. Кога се расформира домот таа собрала голем дел од книгите и си ги прибрала дома. Откако се омажи за татко ми, кога ја изградиле куќава, книгите ги зела од татковиот дом, еден вид чеиз и ене ги сè уште горе во собата која јас подоцна ја претворив во библиотека. Тоа се главно книги од руски класици и од подоцнежните советски автори кои ѝ беа омилена лектира на мајка ми, како на совесна скоевка. Читањето, си мислам, го наследив од неа па така сè што постоеше во форма на книга во нашиот дом го прочитав. Уште од рана возраст ги читав книгите на Тургенев, на Чехов, на советските автори Павленко, А. Фадеев, Белџаев кој ми беше омилен бидејќи неговите книги беа пишувани во авантуристички дух, а неговата научно-фантастична книга „Човек амфибија“ ја прочитав неколку пати. Кога тргнав во гимназија ги читав книгите од Достоевски, но и од други автори чиешто книги ги позајмував од градската библиотека. Кога дојдов во Скопје веднаш се запишав во библиотеката „Браќа Миладиновци“ која ми беше блиску до станот во кој живеам, во една зграда во близина на киното „Карпош“, во Дебар Маало. Во библиотеката бев редовен и не знам

од кои причини им бев симпатичен на библиотекарките кои ме пуштаа сам да си пребарувам низ бескрајните рафтови на кои беа наредени книгите. Во годините на моето школување, низ разговори со професорите, а посебно со Родољуб Анастасов, пројавив интерес за надреализмот како уметнички правец, имаше во училишната библиотека странски списанија и книги од уметност, а и на теориските часови по историја на уметност кај Миланка Бошкова учевме за тоа. Миланка му беше мајка на докторот и мотоциклист Владо Вол, прочуена и омилена скопска легенда, кој многу млад го загуби животот во сообраќајна несреќа. Но јас во библиотеката ги открив книгите на основачот на белградскиот надреализам во 1930 година Марко Ристиќ и сите ги прочитав. Морам, со извесна доза на нескромност да признам дека уште тогаш многу знаев за тој уметнички правец кој многу ме привлекуваше и остана моја животна преокупација.

И сега седиме со Пјер во „Пелистер“, сркаме кафе и пушиме, гледаме надвор како поминуваат луѓето. Што ми текна на еднаш, му велам на Пјер, „Ајде стануваме“. Плативме и излеговме надвор, веќе беше многу студено. „Ќе одиме некаде?“ ме прашува Пјер „или ќе си одиме секој дома“. „Ќе одиме во книжарницата“ му велам, „да гледаме книги“. Во книжарницата одевме многу често, разгледувавме книги, а понекогаш и ќе купев некоја, кога имав пари. Тука работеше еден млад човек со мустаќиња на кого Пјер уште од првиот ден кога го виде му даде име, господин Дибоа. Беше фин и културен човек но секогаш кога ќе влезевме во книжарницата нè гледаше со крајна недоверба. Ја префрливме улицата, во тоа време низ неа поминуваа автомобили и влеговме во книжарницата која беше раскошно осветлена, преполна со книги. Зад тезгата на која беа наредени книги седеше господин Дибоа и читаше нешто. Кога влеговме стана и нè праша дали бараме некоја конкретна книга или само ќе разгледуваме. „Ќе разгледуваме“ реков и почнав со поглед да ги прегледувам книгите наредени на полиците по сидовите. Господин Дибоа не седна туку тргна по нас, секогаш беше на неколку чекори зад нас внимателно гледајќи што правиме. Го чувствував неговиот поглед врз мојот тил, знаев дека сме му сомнителни, но продолжив да гледам во 'рбетите на книгите, да ги читам нивните наслови, некои од нив ќе ги извадев, ќе ги прелистав и ќе ги вратев наместо. Сè додека не дојдов до една книга од која

ми застава грутка во грлото. Тоа беше книгата „До невозможното“ на белградскиот надреалист Ѓорѓе Костиќ за која бев читал во весникот „Политика“ дека излегла минатата година, во која тој на еден својствен мемоарски начин го опишува создавањето на белградската група надреалисти 1930 година со посебен акцент на улогата на Марко Ристиќ кого сите го сметаа за основач на движењето, еден вид белградски Андре Бретон. Подголтнав и ја извадив обемната книга од полицата, отворајќи ја внимателно и разгледувајќи ја лист по лист. Меѓу текстот имаше и цртежи. Читав на прескок мислејќи дека секако треба да ја купам книгата но се сневеселив кога на празната последна страница ја видов напишана цената. Немаше никаква можност тоа да го направам бидејќи немав доволно пари. „Те гледам се препотуваш“ ми се обрати наеднаш Пјер, „толку ли ти значи книгава?“ „Многу ми значи Петре, но за жал не можам да ја имам бидејќи немам доволно пари, а колку што ценам немам ни ти“ му реков враќајќи ја книгата наместо. За цело време господин Дибоа не нè испушти од око. „Добро“ рече Пјер, „тогаш ајде да си одиме, ќе се снајдеме некако за книгата“. Јас неволно ја прифатив неговата замисла и некако потиштено излегов надвор. Сонцето веќе беше зајдено и се смрачуваше а ние стоевме пред книжарницата нерешителни. „Па добро“ рече Пјер, „ако веќе не правиме ништо да си одиме секој дома, а?“ „Да си одиме“ му реков и секој од нас си замина на својата страна.

Живеев како потстанар во стан на една постара брачна двојка, Славка и Стефан, тој беше професор во пензија, а таа беше домаќинка. Едната соба ја издаваа на студенти бидејќи нивниот син Ацо беше во војска. Кога се доселив, цимер ми беше братучед ми Владо, но по два месеци си замина бидејќи доби апсолвентска соба во „Кузман“ така што јас си останав сам во собата, станодавците не бараа друг станар, а мене ми беше убаво да сум сам. Станот, како што ви кажав беше во Дебар Маало, на приземјето на една трикатна долгнавеста зграда обоена во окер, во близина на кафеаната „Идадија“. Ако добро се сеќавам улицата носеше број „487“ но не сум сигурен, а и не е важно за приказнава. Тука во близина ми беше и кино „Карпош“ каде што редовно одев на проекции на филмови.

Сневеселен и некако без волја се вратив во станот и на нафтената печка си ставив една сафа со вода за да си сварам

кафе. Пиев многу кафе и пушев цигари „Филтер Југославија“. Надвор веќе беше смрачено, јас седнат на креветот си сркав од кафето и читав нешто, можеби некоја лекција од историја на уметност или пак можеби некоја книга. Сијалицата беше вклучена, нафтената печка си гореше ширејќи ја топлината во собата, но по малку се чувствуваше и карактеристичниот мирис на нафта.

Наеднаш некој затропа на первазот од прозорецот кој беше ниско поставен бидејќи станот беше на приземје. Си помислив дека е другар ми Љубе Бадал од Струга кој работеше како шофер на камион во трговското претпријатие „Струшка трговија“ и редовно доаѓаше во Скопје по разновидна стока. Кога ќе дојдеше ќе тропнеше на прозорецот, јас ќе видав дека е тој, ќе слезев во подрумот каде што ги чував двете пластични канти за нафта кои другар ми Бадал потоа ќе ми ги наполнише преку црево, со нафта од резервоарот на својот камион. Добро, тоа не беше најчесна постапка но времињата беа такви, скромни, па моравме да се снаоѓаме. Сирнав надвор, но не го видов Бадала. Под прозорецот стоеше Пјер. Го отворив прозорецот и го прашав што дошол, нели си замина? Но тој само ја крена раката и ми подаде книга која јас ја прифатив. „Не вели ми ништо, ај чао“ рече и си замина. Го затворив прозорецот, гледајќи ја книгата. Да, тоа беше онаа книга по која подголгнував во книжарницата, „До невозможното“ од Горѓе Костиќ, историјата на белградскиот надреализам. Не сакав да знам како Пјер дошол до книгата но ми се чинеше најмалку веројатно дека ја купил. Но мене веќе не ми беше грижа, книгата ја имав, се испружив на креветот и почнав да ја читам додека топлината од нафтената печка се разлеваше во собата и ме правеше дремлив.

Колку читав не знам, но наеднаш го слушнав остриот звук на свончето на влезот како непрекинато во куси интервали неколкупати засвони. Скокнав од креветот и веднаш се најдов до влезната врата, мојата соба беше веднаш до влезот на станот. Ја отворив вратата и се стаписав. Пред неа стоеше еден милиционер, книжарот од книжарницата „Култура“ и Пјер. „Овој е“? го праша милиционерот Пјер, но тој не проговори туку господин Дибоа наеднаш почна да вика „Тој е, тој е“. Пјер стоеше со наведната глава. Дали не беа тука или не го слушнаа свончето, брачната двојка станодавци не излегоа од нивната соба, но за-

тоа во мојата соба влегоа и милиционерот, и книжарот, и Пјер. Книжарот, господин Дибоа ја здогледа книгата на наткасната до креветот и славодобитно ја крена во вис. „Ви реков дека е тој, дека е кај него, а овој малиов крадец по негова наредба ја украде книгата“ му се обраќаше господин Дибоа на милиционерот. „Стави му лисици, апси го, што чекаш“ му викаше тој мафтајќи со книгата во воздухот. И едновремено, додека милиционерот, на мој ужас ми ставаше лисици, книгата, која книжарот ја мавташе во воздухот, му испадна од раката и со тресок падна на паркетот отворајќи се, покажувајќи дека е составена целата само од бели празни листови кои не содржеа никаков печатен текст ниту пак цртежи. Во истиот миг додека книгата се отвораше и додека го слушав звукот на затворањето на лисиците на моите зглобови на дланките, во тој еден и единствен миг се пробудив од кошмарниот сон целиот испотен гледајќи ја книгата која ми се слизна додека сум ја читал и паднала на подот до креветот.

Книгата е сега горе, во библиотеката, на полицата со надреалистички изданија. Кога се вратив од Скопје ја ставив тогаш на тоа место и никогаш повеќе не ја отворив. Оваа ноќ кога го пишувам ова и се потсетувам на старите денови, на Пјер и на господин Дибоа, чувствувам потреба да ја земам во рацете, по толку години. Качувањето горе на катот на куќата ми е посебно тешко откако добив артроза на левото колено, но со напор успеав некако да се искачам по скалите држејќи се за пармаците. Ја зедев книгата од полицата и слегув долу, ја ставив на масата, ја погледнав нејзината предна корица на која пишува Ѓорѓе Костиќ „До невозможното“ и ја отворив. Меѓу кориците на книгата видов само празни листови хартија, а некаде на средината на книгата, вметнат како обележувач на страници најдов еден розев билет на кој пишува: „Кино Карпош – влезен билет, ред 18 место бр.7. Билетот чувај го до крајот на претставата“. На задниот празен дел од билетот беше испишано со мојот ракопис: *„Книгата ја добив од Пјер денес, понеделник 12 ноември 1973 година“*.

И додека немо ја гледам книгата со празни листови хартија за миг погледот ми се врти кон мобилниот телефон кој лежи на масата и кој покажува дека денес е понеделник, 13 ноември 2023 година.

Покажува 50 години и еден ден.

Владимир Илиевски

ДОБАР ЛИ СИ?

(Извадок од необјавен роман)

Бев убеден дека името Зоре Шекоски не беше на списокот. Не бев сигурен и за неговото присуство на тестирањето, но тоа сега не е важно. Помина многу време од тогаш и сè уште сум убеден во тоа.

Не е можно погрешно да сум ги запаметил петте имиња од списокот на примени новинари приправници во Градската редакција: На врвот беше моето, Љубен Војдев, потоа следеше Александар, викан Сашо, Расков – за време на обуката не се поднесувавме многу, но кога ќе размислам подобро, немаше некоја јасна причина за тоа; можеби се третиравме и гледавме меѓусебно како силна конкуренција; едноставно не ни одеше комуникацијата; често имавме спротивставени ставови за повеќе прашања, но признавам, умешно и аргументирано знаеше да ги брани своите ставови; висок, црн и крупен, секогаш убаво облечен, физички силен ко за некоја друга професија, а не за новинар, но признавам, паметен и снаодлив дечко; дипломиран правник кој често во своите новинарски вежби ја користеше правната терминологија, тоа го правеше вешто, па неговите текстови не беа гломазни и нејасни; вежбите на Сашо беа, како што би рекол Верољуб, „информативно коректни“; можеби со мене не му одеше комуникацијата, но затоа добро комуницираше со скоро сите колешки и се гледаше по насмевката дека тој ужива во тоа, а, треба да се каже дека уживаа и колешките - па Елена, за сите нас позната како Ели, Гаровска – најубавата и најпривлечната девојка во школата на Верољуб, паметна, но чудна, на моменти таинствена, нејасна и непостојана; две години студирала на Ликовната академија во Загреб кај познатиот надреалист Василие Јордан, потоа се вратила во Скопје и завршила историја на уметност; ако беше добро расположена носеше елегантни модерни модни комбинации во дречливи и наметливи бои, а кога нешто немаше да ѝ биде погодено,

облекуваше безлична, широка црна маица, износени широки фармерки и со распуштената црна, долга коса која лесно, со моќ да маѓепсува, се брануваше при секој нејзин енергичен чекор, го изразуваше својот ретро хипи револт кон светот наоколу; можеше цел ден збор да не проговори со никого, никого да не погледне во очи, едноставно седеше сама, го слушаше Верољуб, потпрена на клупата и не се обидуваше да даде свој коментар дури и кого предавачот директно ќе ја повикаше; тогаш само ќе ги кренеше рамениците, ќе одмавнеш со раката покажувајќи дека нема свој став, а нема ни интерес и ќе се растрепкаше со убавите очи; наредниот ден беше скроз поинаква, можеше толку многу и гласно да зборува, па во салата ечеше нејзиниот, признавам, убав, леплив за уво, глас, и ги аргументираше своите ставови, најчесто стоејќи, ритмични бранувајќи го фустанот со своите колкови, толку долго, упорно и напорно така што ѝ Верољуб честопати го поткреваше погледот кон таваницата и како да бараше помош од небесата таа убава, но во многу нешта самопофална аргументација конечно да престане и збор да земе некој друг во просторијата; знаеше да покаже изразит интерес кон некоја тема и за неа да направи солиден текст, а за друга да остане целосно незаинтересирана, па таа нејзина незаинтересираност да се почувствува и во нејзиниот текст; никогаш не успеа да се дистанцира својот интерес од зададената тема, онолку колку што е потребно за да се направи добар текст; текстовите ретко ѝ ги забележував, но затоа долгата црна коса, крупните очи и складното тенко тело ги забележував постојано; лично, не се надевав дека ќе стигне до крај, но ете стигна, трета на списокот; јас бев задоволен кога го видов нејзиното име, а задоволен беше и Александар, сигурен сум за ова, иако не го прашав за тоа – па потоа Костадин, викан Кочо, Зотов – колега од факултет од Филозовски, но од социологија; шегаџија, за секоја ситуација имаше по еден виц, во секоја ситуација наоѓаше зрнце хумор без разлика колку таа ситуација изгледаше сериозна; секогаш добро расположен младич кои делеше со мене многу идентични ставови за новинарството, но и за животот; еден од оние со кого можев да разговарам за сè и сешто и никогаш тој разговор да не дојдеше до својот крај; човек полн со идеи, цврсти размисли и животни планови, но и отворена недоверба и сомнеж кон сè што не извираше од

длабоката вистина и здравата логика; отворен, искрен пријател и доверлив колега со кого уште тогаш посакував да поминеме преку проблемите кои постојано изникнуваа околу нас, па заедно да се соочиме со нив, и на новинарски, но и на животен план. Списокот завршуваше со името Светлана Јасковска – Светле од Мичурин, мојата драга Светле.

Како и на сите официјални одлуки прикачени на големата огласна табла и оваа одлука започнуваше со оние здодевни правни фрази кои скоро никогаш не ги дочитував до крај. Врз основа на член тој и тој од Законот за... објавен во Службен весник на... според Статутот на Организацијата... па според Правилникот за кадрови решенија... па според покажаните резултати на тестирањето... Стручната комисија донесува одлука за прием на следниве кандидати... и потоа следат имињата, а пред секое име стоеше реден број. Долу на листот беше потписот на главниот и одговорен уредник и веднаш до него, покрупен и понејасен, потписот на генералниот директор.

Бев радосен, но чувствував празнина во градите, тап и блуткав немир во телото, како мојата радост да не е комплетна. Анче не беше на списокот. Постојано ѝ кажував дека нејзините театарски критики кои ги објавуваше во некои студентски весници беа, според мене, совршени. Ми беше навистина криво. Анче имаше уметнички сенс и тој сенс јасно се гледаше во текстовите. Знаеше да ја погоди суштината на претставата, да ја вреднува актерската игра и да се осврне на режисерската поставка без да употребува непотребни, излитени и празни фрази кои постојано се користеа во театарските осврти на страниците на културните рубрики во списанијата. Мислам дека Анче имаше поголем талент за пишување од мене, а и од Светле. Кај неа имаше нешто „естетско“, нешто уметничко, нешто што ние го немавме. Не ми беше јасно, зошто стручната комисија наведена во одлуката закачена на огласната табла не ја увидела оваа страна во пишувањето на Анче. Ми беше навистина жал; големиот и искрен сон на Анче да биде новинар со одлуката на стручната комисија, потпишан и закачен на огласна табла беше уништен.

Уште еднаш ги прочитав имињата од одлуката, па излегов пред главната врата на зградата. Ни беше кажано кога и каде ќе бидат објавени резултатите од тестирањето и знаев дека

во секој момент ќе се појави некој од групата. Обично сум доцнач, но за да ги видам објавените имиња бев прв. „Ова е потврда дека ќе си ја сакам работата“, помислив. Застанав настрана до бетонската ограда, се потпрев на неа и запалив цигара. Беше скоро пладне, сообраќајот на улицата густ, а јас загледан во колите божем ги бројам и размислувам за првиот текст како вработен новинар.

- Виде? Виде ли?

Поскокнав и инстинктивно се поттргнав од бетонската ограда. Не очекував токму во тој момент писклив женски глас да ја надгласи монотоната музика на автомобилските мотори. Ја гледам пред себе Светле, насмеана и раскокана.

- Светле, полека. Од памет ме извади.

- Виде ли? Примени сме! – ме праша гласно и веднаш самата одговори. Една средовечна жена која во тој момент влегуваше во зградата ја погледна и се насмевна.

- Видов – ѝ одговорив и го фрлив догорчето. Тогаш ситното потскокнување на Светле пред мене заврши со скок и преградка. Нејзините раце беа околу мојот врат. Малку се поднаведнав и ѝ ја возвратив преградката. - Видов, примени сме, и двајцата сме примени – продолжив чувствувајќи ги на лицето прамените коса – ама не ми е јасно, кога помина оттука и влезе внатре, до огласната табла.

- Не ми се верува, примени сме – продолжи Светле не можејќи да го сокрие своето воодушевување.

Одеднаш застапа пред мене и гледајќи ме тажно во очи, како спротивност на претходно покажаната среќа, на потскокнувањето и на преградката, тивко рече: - Жал ми е за Анче. Многу ми е жал. Знаеш, можеби таа најмногу заслужува да биде примена. Таа најмногу сака да биде новинар.

- Знам – ѝ одговорив – Среќен сум, ама како да не сум цел, како да ми недостасува нешто. Некако не сум задоволен.

- И јас се чувствувам така. Исто. Кога го прочитав списокот, прво се израдував, ама сега кога се изнаскоков некако ми е празно во душава - констатира Светлана и почна да го анализира „она убавото“ во пишувањето на Анче, за кое и двајцата бевме свесни дека го немаме, па честопати ѝ завидувавме. - Навистина не ми е јасно, па Анче подобро

пишува од нас - се обидуваше Светле да си ја објасни одлуката на стручната комисија која висеше на огласната табла.

Додека разговаравме потпрени на бетонот, прв од сите во групата, покрај нас помина Сашо Расков држејќи за рака една впечатливо цицлеста, висока русокоса убавица. Само не погледна, нè одмина и влезе во зградата. Се погледнавме, но не прокоментиравме ништо. Однесувањето на Сашо беше тема на многу наши долги разговори. И јас и Светле знаевме дека во тој момент нема потреба за тоа.

По неколку минути, од зградата излезе Сашо, накитен со широка насмевка. И русокосата до него беше весела и насмеана. Поминаа покрај нас. И овој пат не нè погледна. Нè одминаа. Но по неколку чекори, пред да стапнат на тротоарот, Сашо застана. Се сврте, се одвои од русокосата, се врати и застана пред нас.

- Колеги, ви честитам - проговори гласно Сашо и потоа на двајцата, прво на Светле, па на мене, ни ја подаде дланката.

Се заблагодаривме, помалку збунети од неговата, според нас, неочекувана постапка.

- Се гледаме во понеделник, на првиот состанок – продолжи Сашо - Ни се исполни сонот. Ви посакувам многу успех, колеги - рече и не чекајќи да му возвратиме се заврте и замина.

Останавме потпрени на бетонската ограда. Ги чекавме другите од групата да дојдат и да ја видат одлуката. Бевме сигурни дека наскоро сите ќе поминат. Ја чекавме и Анче иако во тој момент посакувавме да сме некаде на друго место и да не го видиме нејзиното, според нас, големо разочарување. Но од друга пак страна, не сакавме да се тргнеме оттаму. Чувствувавме, и покрај тоа што ни збор не проговоривме за тоа, дека сме ѝ потребни токму сега на Анче. Без разлика на одлуката на некоја стручна новинарска комисија ние треба да бидеме до неа и да најдеме начин да ја утешиме. Така размислуваше Светле. И јас така размислував, но потпрен на студениот бетон имав уште неколку врели расмисла – како ли ќе реагира убавата Ели кога ќе се прочита на списокот? Како ќе се однесува? Безлична широка маица или елегантен фустан како од париска модна писта и опоен парфем?

По десетина минути Анче дојде заедно со високиот синоок убавец. Анче само нè праша во одење дали одлуката е објавена. Ние истовремено кимнавме со главите, а Анче и

синоокиот не чекајќи го нашиот одговор влегоа во зградата. Беа насмеани и, за наше чудење, беа уште понасмеани кога излегоа од неа. Синоокиот ја имаше прегрнато нашата другарка и нешто ѝ шепотеше, а таа се припиваше до него и просто се топеше. Застанаа до нас. Ни посакаа многу успех. Знаев дека Анче тоа искрено ни го посакува, но не можев да си ја објаснам во тој момент нејзината рамнодушност и едноставното прифаќање на фактот што не е во избраните петмина, што не е примена во Редакцијата.

- Ке има и други конкурси и тестирања - Анче помирливо ја објаснуваше ситуацијата не испуштајќи ја раката на синоокиот убавец.

И не погреси. Набрзо се вработи во културната редакција на еден популарен месечник кој посветуваше големо внимание на филмски и театарски теми. Беше добра, се покажа набрзо како добар театарски критичар, брзо напредуваше до заменик уредник, уредник, па до главен уредник. Објави книга со избрани театарски критики и осврти, а главен говорник и промотор на прилично посетената промоција во престижниот и за многумина недостапен Златен книжевен салон, култното место на книжевната и ликовната елита, беше лично градскиот секретар за култура, инаку највлијателната градска фигура во распределбата на градските културни пари.

Анче добро се снајде во тој уметнички свет. По збирката критики и осврти ја напиша драмата „Бродолом во пустина“ за чија премиера во најголемиот градски театар не можеше карта да се најде. Јас и Светле добивме гратис за најубавите места. Претставата за мене беше премногу авангардна, бучна и хаотична, со впечатливи изблици на блага еротика и нагласена експресивна глума. Но затоа пак, немаше критичар кој не ја сфатил до крај поентата на нејзината драма откривајќи во своите текстови нешта што и самата Анче во чинот на пишувањето не била свесна дека ги пишува. Една извикана критичарска величина во културната рублика на нашиот весник за „Бродолом во пустина“ напиша: „...без јасна приказна, но со многу симболи, кои ги надополнуваат фабуларните празнини со полифоничен призвук, претставата го остава гледачот пред длабокиот егзистенцијален амбис - да си го презре сопствениот живот...“ Анче се смееше на овие зборови, а кога побаравме да

ни ги објасни, таа продолжуваше да се смее и ги поткреваше рамениците. Потоа со преставата ја прошета цела Југославија. „Бродолом во пустина“ беше добитник на најголемите и најзначајните театарски фестивали награди и хит на многу сцени низ државата. Интервјуата на Анче се појавија во најзначајните белградски, загребски и љубљански театарски списанија. Гостуваше и на телевизија. Одговараше на безброј новинарски прашање, и токму тогаш забележав една многу важна интелектуална, но пред сè, професионална способност на Анче – никогаш, ниту еднаш, не се повтори; колку прашањата да беа слични, колку да наликуваа едни на други, колку и да завлекуваа кон едноличен, едностран одговор, таа никогаш не одговори исто. Секогаш се трудеше да биде едноставна, но оригинална; секогаш наоѓаше свежа и жива метафора, исполнета до врв со естетска и повеќезначајна енергија. Секогаш кога ја гледав на телевизија или кога читав некое нејзино интервју во некој весник на неколку целосни страници, добивав впечаток како Анче да се оддалечува од мене, поточно од мене и Светле, како да се оттрнува од оној наш заеднички студентски период кога бевме скоро неразделни. Тоа горчливо чувство дека блиската пријателка станува недопирлива, далечна, отуѓена едноставно исчезнуваше секогаш кога ќе се собереше старата филозовска тројка и кога ќе ги поведеме нашите никогаш потрошени муабети, во кои смеата беше јасен доказ дека не постои на светот ни една премногу сериозна тема. Знаеше добро да плива во таа културна вода, која за многумина наликуваше на тешка баруштина. Тоа Анче не ја тангираше. Еднаш во една наша дружба после неколку чаши добро црвено вино, таквата ситуација ја објасни со зборовите: „Треба да се биде пливач, и тоа добар пливач. Не е важно дали пливаш во најчистото планинско езеро на светот или во најзагадената јама полна со радиоактивна вода која претходно разладува атомски реактор. Најважно е да се плива во неа и постојано да се биде на површината, а посебно главата постојано да ти биде над површината.“ Ова беше нејзин подсвесен совет за нас за кој ни таа самата во тој момент не беше свесна. Наскоро неколку театри ја бараа за свој драматург, дури и театарот во Суботица и прати покана и прилично добра финансиска понуда. Анче лично ни ја покажа и поканата и понудата. Беше задоволна. Требаше

само да реши и да замине. Се прашувавме подоцна со Светле - дали стручната новинарска комисија се покајала, барем малку, за својата одлука - Анче да не биде на нивниот список? И покрај се, Анче реши да остане дома, во градот, и да стане драматург во најголемиот градски театар. Сите мислеа дека таквата шанса за професионален напредок се добива само еднаш во животот, донекаде и ние така мислевме, но Анче така не мислеше. Не сакаше да се раздели од својот синоок убавец. И не погреша. Светле често знаеше да констатира: „Од нас тројцата само Анче ги направи вистинските избори во животот“. Знаев што сакаше да каже, но се правев дека не ја сфаќам. Веднаш пронаоѓав нова тема на разговор избегнувајќи го нејзиниот поглед.

Ели не дојде, не се појави на влезот од зградата сè додека јас, Светле, а подоцна ни се придружи и Кочо, стар познаник и колега од списокот, стоевме потпрани на бетонската ограда.

Потоа тројцата отидовме во „Победа“. Убавиот ден доби гласна потврда со нашата смеа; го прославувавме влезот во светот на новинарството. Неизвесноста и возбудата за она што нè чека од понеделник во градската редакција како новинари беше правопрпорционално со количеството испиено пиво.

Светле инсистираше да ја плати сметката. Јас ја знаев причината, но не ја кажував, а Кочо долго се инаетеше, па кажа неколку вицови за жени кои им ги платиле на мажите кафанските сметки, па потоа се покајале за тоа, и не сакаше да попусти. На крај, по мое долго убедување, се согласи.

На кратко останавме сами на масата, Светле и јас.

- Љубен, многу ми е мило што од понеделник ќе бидеме заедно – рече полугласно Светле гледајќи во мене.

На знам дали се зацрвенев, но во образите почувствував топлина.

- И мене ми е мило Светле – ѝ вратив и го спуштив погледот во асталскиот чаршав.

- Како колеги, се разбира – дополни Светле не криејќи ја иронијата во зборовите.

Замолчевме.

На масата се врати Кочо. Пред да каже нов виц се напи од ладното пиво и не го забележа нашето молчење.

Билјана Тинтоска

СИМФОНИЈА

(Извадок од необјавен роман)

– Госпоѓа Јасна? – од другата страна на телефонската линија, од телефонскиот број на мојот син - непознат глас, со официјално обраќање, го изрече моето име. Не ми е туѓо ваквото обраќање, заради службените контакти со луѓето кои ме бараат за соработка. Може некој кој е заедно со него сака да ме слушне, си помислив наивно.

– Да. Повелете – одговорив, патем вадејќи облека од куферот за да ја ставам за перење. И облечено и необлечено, штом се извади од куферот, мора да се испере. Пред нешто повеќе од еден саат се вратив од симпозиум за фрескопис во Верона. Ме пречека син ми на Аеродромот во Скопје. Со поделено внимание – кон соговорникот и кон она што го работев, очекував да продолжи.

– Госпоѓо... со Вас разговара доктор Никола... Жал ми е што морам да ви соопштам неубава вест... – после ова молк. Мене ми застана камен во грлото. „Што? Кој? Каде? Кога? Како?!“ – беа прашања што си ги поставував во умот. Чекав и ми се тресеше душата. Непознат глас ме бара од мобилниот телефон на син ми. Блага немошница, како несвестица, ми го обзеде телото. Ми се пресекоа рацете и нозете. Гласот продолжи: – Вашиот син, госпоѓо, е во одделението на интензивна нега на ортопедија.

– Како е можно тоа, господине докторе? Пред еден саат се поделивме. Ме донесе дома и замина да заврши некои работи низ градот. Кажете ми што се случило, ве молам!

– Госпоѓо... дојдете побрзо, треба да донесеме итна одлука. Побрзајте... – гласот исчезна, како што фамозно се јави. Поитав кон ординацијата на мојот маж. Влетав панично, сестрата Лела ме погледна со страв. Не требаше да прашува. Јасно ѝ беше дека е нешто страшно.

– Огнене... Божидар е во болница!!! На интензивна нега на ортопедија!!! Да побрземе! Сега ми се јави некој лекар од неговиот телефон... Мора да е нешто многу страшно... Докторот ми рече дека е итно!!!

Огнен пребледе, не одговори ништо, го зеде само клучот од автомобилот и така како што беше во работната униформа, ме повлече за рака, ѝ рече на Лела да ги откаже сите закажани пациенти и заминавме. Возеше брзо и концентрирано. Глас не испушти. А јас... смалена како синапово зрно во големата болка и грижа, грчевито молев: „ – Чувај ми го Боже! Макар и по цена на мојот живот!!!“ Ми ридаше срцето грозничаво, без да бидам свесна за ништо околу мене. Дури... не обрнав внимание на болката на мојот Огнен, која беше исто толку силна како и мојата. Гледав само како со рацете цврсто го држеше воланот, сигурно, прибрано, трезвено. Молчењето му содржеше молитва. Тоа, јас, подоцна во своите анализи и споделувања на болката со него, го дознавав пополека.

Со вртоглава брзина се качивме на ортопедија и една сестра уште на влезот веднаш нè поведе кон одделот за интензивна нега. А таму... шок и неверица за нас. Нашиот Божидар... нашиот син единец, меѓу две ќерки – легнат без свест на болничкиот кревет. На телото немаше никакви траги од рани, удари. Потрчав како избезумена, клекнав пред него, со двете раце му ги опфатив образите. Не бев свесна за своите постапки. Огнен, многу поприбран од мене, се обиде да најде одговор за оваа ненадејна состојба. Како во магла слушнав дека излегувал од автомобилот, уредно паркиран кај Рекламите, кога едно момче на тркачки мотор, јурејќи по патека која не е за мотори, од предната страна го турнало син ми и тој се струполил наназад паѓајќи со темето на трева, а со вратот на ивицата од бекатон плочки. Луѓето веднаш изреагирале, викајќи Итна помош, а дури и некој се сетил да ги запише регистарските ознаки на моторот. А моторџијата, без да се заврти и да види што направил, како мрава да удрил, збришал. Уште тогаш Божидар паднал во бессознание и еве уште... Лекарите стравуваа дека има повреда на вратната кичма (рбетниот мозок) и инсистираа да го испратат веднаш во Скопје. Огнен не чекаше. Брзо, побрзо од светлината, се јави кај некои познати луѓе и за многу кусо време стаса хеликоптер. Сите заедно, со

болничката екипа тргнавме на неочекувано и тешко патување. Не му го испуштив лицето од рацеве. Образите, му беа студени и бледи. Убавиот син на мајка, мирно лежеше во мојата прегратка. Не памтам ништо. Сè што требаше, правеше Огнен. Не знам од каде му беше таа сила, таа крепост, до последниот атом да се бори за животот на својот син.

Но... и покрај сите напори на лекарите, Божјата промисла била поинаква. Божидар не се разбуди, туку директно се пресели во вечниот живот, носејќи со себе тајни кои до крајот на нашите животи нема да можеме да ги одгатнеме. – Зошто Боже?!! – се бунеше мајчиното срце... – Зошто токму мојот син? Па на мравка не газеше, Боже?!! – го прекорував Бога во својата несреќа. Знаев дека е грев, но болката беше над мојата свест за значењето на моите зборови.

И сè помина како во сон. Како во лош, хорор сон. Сè се урна за миг. Еднаш сакав да заспијам и да не се разбудам, другпат – да се разбудам и да се вратам во реалноста, каде мислев дека ќе си го видам синот... дека ова е само замајување, дека тој ќе ме пречека дома кога ќе се вратам. А погребот...?!! Ах... Како да беше за некој друг. – Не е можно мојот син да го нема повеќе!!! Го сакам жив!!! Овде крај мене!!! – крвавеше гласно моето срце. А Огнен, мојот Огнен, љубовта на мојот живот, беше сосема присебен, и за мене. Трезвено, стоички се трудеше да поднесе сè што така неочекувано нè снајде, грижејќи се за состојбата и на ќерките, кои јас на умот не ги ставав. Постојевме – само јас и мојот син. И никој друг во Универзумот.

И откако заврши сè, не заврши хаосот во мене. Затворена ден и ноќ во своето ателје, ги редев иконите кои ги имав нацртано, една до друга, како на суд, за од нив да слушнам што тоа наумил Бог, земајќи ми го синот? И не сакав да знам ништо што се случува во реалниот свет. Сакав да исчезнам и да побегнам од сè. Морав, оти ќе полудев од болка или ќе умрев од жал за синот. Ама... жалот душата не ја земал... Не одев ниту на гробот, оти не можев да прифатам дека моето чедо не е повеќе меѓу нас. Во мене наместо молитва, за која немав сили, ечеа стиховите од Тошевата песна, само во болна мајчинска преработка, излеани како тажаленка, како балада во проза, којзнае колкупати повторувана низ денот и ноќта, за синот кого

никогаш повеќе нема да можам да го допрам, да го помилувам, да го прегрнам, на овој свет.

– Сине мој, откако те нема, будна не можам да бидам. Оти во сè што во јавето ми е мило, сакам да си и ти. Па будна сонувам сè што долго траат, а во секој од нив ти си ми на крајот. Ти си ми почеток, ти си ми крај, ти си ми темнина и ти си ми сјај... Надежта и верата ми ги делиш напољу. Спомените на тебе ми се како трошки од твојата трпежа и... знам... без тебе ќе бидам сама... Сине! Уште сонувам дека си крај мене!!! Како секогаш, како некогаш... Утрото ми ја расипува слатката измама од сонот. Откако те нема, ме нема и мене целата... Сè на мене од тој ден вене... Уште сонувам дека сме заедно, дека си крај мене, мајкин...

Трудот и настојувањата на ќерките и сопругот, да ме вратат во стварноста, остро ги одбивав. Бегав, бегав во свој свет, туѓ за другите... како да се трудев љубовта да ја научам напамет... Онаа љубов, што не умеев да ја разберам, а ја победува смртта, оти и после неа продолжува. – Дај ми Боже да летнам на небото, да го сретнам... – го молев Бога очајно. – А што ли ќе му речам? Можам ли да го запрам, да го вратам?!! Можам ли?!! – немоќна за таков чекор, премалена од тага, се прашував, оттурнувајќи ги нежните утешувачки прегратки на мојот маж, кој трпеливо ги поднесуваше сите мои реакции, заедно со својот дел од неизмерната болка за синот.

На деветтиот ден од преминот на син ми во оној живот, во црквата имавме света литургија и парастос. Беа присутни сите наши, ама јас како да не ги гледав, како да не ги слушав. Како само јас да ја носев болката. Стоев пред масата на која беше поставен садот со пченицата, на посебно место за оваа прилика, на левата страна пред олтарот. Гледав во садот и аранжманот на пченицата што го имаше направено мојата свекрва. Бабата се трудела убаво да ја украси, како на внукот да му ја испраќа за поздрав, како многупати што му испраќаше специјалитети по негова желба. Погледот ми го привлече крстот на пченицата, направен од бадеми, а солзите незапирливо извираа од моите очи. Во тој миг, невидлива величествена сила ми го подигна погледот кон иконата на Пресвета Богородица Сèцарица, на олтарот од левата страна на светите двери (средните врати на црковниот иконостас). Го држеше својот син,

како на сите икони, во прегратка. Немо, во мислите, нејзиниот нежен, како пролетно ветре, глас ги помилува моите сетила: – „Чедо мое, никој подобро од мене, не знае како боли овоземната разделба со синот. На твоја возраст и јас се разделив од мојот син. На ниту една мајка пред очи не ѝ го распнувале синот кој не направил ниту еден престап и не се ругале со него, како со најголем злосторник. Оние кои пред неколку денови воскликнуваа торжествено во негова слава, поттикнати од неговите добродели, човекољубие и милост, истите тие со своите усти ја бараа неговата погибија. Смири се, мила моја. Твојот син, секогаш е и ќе биде твој син, исто толку колку што е и божји. Зошто му бил помил на Господа? Тоа е тајна која само Бог ја знае. Бескрајната болка мајчинска нека ти биде залог за љубовта. Животот не е натпревар кој ќе биде подобар, туку кој повеќе ќе се доближи до божјата волја. Секогаш можеме да ги затвориме очите пред она што не сакаме да го видиме. Ама, не можеме да го затвориме срцето на она што не сакаме да го почувствуваме. Запомни, душо моја, запомни што ќе ти каже мајка која ја поминала твојата болка: Неволјата е за кратко време, а радоста – засекогаш и довека“.

Стоев во скрушена молитва пред иконата која неочекувано ми даде силна надеж, пред Мајката над мајките, која којзнае колкупати ја имав нацртано на икони. Мајката ми даде мајчински совет и поттик – да не потклекнам и да не паднам, туку да се покажам силна и достоинствено да го износам крстот кој ми го наменил мојот творец, крстот што само мене ми припаѓа. „– Да закачиш крст на вратот, чедо, е лесно, но... да појдеш на крст... – во една прилика, одамна, ми рече баба ми Роса. – Јас не сакам да појдам на крст, бабице – ѝ одговорив одлучно. – Тогаш треба да стоиш крај крстот на кој некој друг е распнат заради тебе. Ќе можеш ли? – мудро ми одговори низ прашање“.

Ме освести целосно немиот, со внатрешни зборови искажан, совет на Богомајката. Ми ја врати силата, да не го изневерам семејството, сопругот, со кого пред светиот олтар сме дале завет за вечна љубов и во добро и во зло. Зло или добро? Тоа е божја тајна. Она што за човечката логика е зло, за божјата е добро. – „Нека биде твојата волја, Боже!“ – викна верникот во мене. – „Ти даде, ти зеде! Тебе ти бил помил, чувај ми го Боже

мој, чувај нè и нас, да се сретнеме сите заедно во Царството твое!"

Од тој миг, јас почнав достоинствено да си го носам крстот. Зашто во своите четириесет и осум години, многу добро имав сфатено која е суштината на животот. Натаму се движевме јас и Огнен, така ги воспитувавме и нашите деца. Божидар имаше само дваесет години, но што се годините наспроти вечноста?

Не... не е лесно да се живее со ваква трагедија. Лесно е отстрана да се зборува, ама кога ќе ти дојде на кожата... тоа е веќе нешто незамислено. И јас порано сум тешела други, ама сега ми помогна само утехата од Пресветата, Мајката која на истите мои години доживеала ваква загуба. И не дозволив да се загубам во тој кружен тек на трагични случувања. Не ме умртви тоа непрекинато повторување на болката. Бидејќи вистинската содржина на моето постоење не беше она што се случува надвор, туку мигот кога јас повторно ќе бидам во заедница со мојот син. Како што и сега преку светиот путир на божествената литургија, небото и земјата стануваат едно, небоземна заедница. Оттогаш за мене и за Огнен, молитвата уште повеќе отколку порано беше волан, а не резервно тркало...

Ме разбуди од сеќавањата Бојана, мојата постара ќерка. Нежно ме прегрна и ми се заблагодари за кафето. Ме погледна со својот сјаен поглед, измешан и со сјај од солзите на кои и самата не им одолеала. Очите, нејзините црни очи, исти како на татко ѝ, ми останаа и ден-денес мотив за напред. Тогаш, итајќи од својата соба, сонлива и расплакана, ни се придружи нашата галеничка, нашата најмала ќерка. Влета во мојата прегратка, како во прибежиште и тука уште еднаш ја излеа својата тага за саканиот брат. Ја милував нежно, мајчински, не сакајќи да дозволам детето да ми страда. Ја оставив да се изнаплаче, и самата плачејќи поттикната сега од нејзините солзи. А не одолеа ни Бојана. Сите три се сплотивме во цврста прегратка. Солзите се олеснување за душата, бања, ама нашиот духовник често ни повторуваше дека не смееме да дозволиме тагата да ни се претвори во очај. Токму тоа го чека нечестивиот, за да нè направи добра играчка во своите валкани раце. Ја оттргнав од себе Теодора, имењачка на брата си. Божидар на грчки е Теодор. Се роди на Тодорова сабота и сама си го донесе името.

Ќ ги избришав солзите, ја бакнав на врелите образи. Гореше од температура. Тоа ме отрезни, ме освести да испитам што се случува. На Бојана ѝ реков да го донесе топломерот, а потоа го ставив под пазувите на детето. И не ме излажа мајчинскиот инстинкт. Триесет и девет со четири. Морав брзо да преземам нешто. За да не го разбудувам татко ѝ, тргнав накај кујната, каде во една фиока имам цела домашна аптека. Додека земав лекови ја слушнав како му се жали на татка си, кој во меѓувреме дошол, за високата температура. Неговиот секогаш присебен глас ме врати во дневната соба.

– Жено, не барај таблети. Ќе ѝ ставам инјекција. Побрзо ќе ѝ поделива. – За миг се стрча во ординацијата, донесе прибор. Јас веќе му ја имав донесено ампулата. Ја боцна ќерка си, па додека да сварам лесна чорба, ја изведе во дворот на чист воздух.

Почеток е на летото и таму под сенките, ме чекаа да им ја донесам супата. Бојана ми помогна да биде побрзо сè готово, загрижена за состојбата на сестра си. Ја успокоив дека брзо ќе помине, дека тоа е реакција на стресот и оживувањето на болката на денешниот ден, дека Теодора е уште нејака, десетгодишна и поинаку на неа делува оваа семејна трагедија. Длабоко во себе знаев дека оваа состојба на Теодора не е ништо друго туку божји прст, за да ни го заврти вниманието од големата болка, за да не се претвори чемерот во очај.

Штом сè беше готово, им се придруживме во дворот. Забележавме симпатична глетка. На една од клупите беа седнале татко и ќерка, во преградка и во олеснувачки сон. Тивко, да не ги разбудиме, седнавме малку подолу. Во градината има многу катчиња со клупи. Огнен и јас сè уредувавме со љубов. Се стуткавме со Бојана, мајка и ќерка во иста таква преградка, молкум споделувајќи ја празнината. Но, умот не стои без работа. Ако не крои иднина, се враќа во минатото. Се потсетив на зборовите на маестро Александар Џамбазов, што ги кажа на едно интервју со него: „Спомените се единствената оаза на овој свет, од која никогаш не можеме да бидеме протерани“. Запловив во спомените, мои и на Огнен, наши и на нашите деца, на семејството. Запловив низ настаните пред дваесет и една година.

I

Еј, што ми се пие, бабо, тој рујно вино,
што га точило, бабо, твоје девојче.
Ем га точило, ем се смејало,
туј спроти мене, бабо, песне појало.

Еј, што би ги мрсил, бабо, тије руси косе,
што ги чешљало, бабо, твоје девојче.
Ем ги чешљало, ем се смејало,
туј спроти мене, бабо, песне појало...

(македонска народна песна)

Силното попладневно сонце полека ги предаваше своите моќи. Денот наголемо се трошеше и ѝ го отстапуваше местото на ноќта. Но... во лето, денот не се дава така дарезливо. Се отима полека, како пес од пладневна сенка... Се просева, сирка наоколу за да добие во време и пак мрзеливо се впушта во дремка, сè додека не го разбуди песна од птица или некој звук што ќе му го наруши спокојството, па така одвај се предава на рамнодушноста.

Веќе врвеше 19 часот. И оваа корелација на денот со безволноста на песот како порачана се појави во моите мисли, како што се појавува и другпат кога се приближувам кон бабиниот чифлиг на Варош. И не е случајна, бидејќи најпрво ќе ме пречекаат двете големи овчарски кучиња, чие задолжение е да го чуваат имотот на прабаба ми Роса, бидејќи живее сама.

Се спуштав со автомобилот од Плетвар и како и секогаш – веселите пеперутки во стомакот ја најавуваа средбата со градот на моите предци. Не... не велама роден град, оти јас не сум родена во Прилеп. Ама, татко ми и мајка ми се, а како и крвта, така и родното место на родителите влече. Никој не може да ги одрече и пресече дебелиите нишки на поврзаноста. Секојпат кога слегувам од Плетвар се чувствувам како бисаѓите на секојдневието да ги симнувам и да ги оставам овде по патот, како да се растоварувам од бремето што катадневно и неминовно се трупа.

Олеснувачка е средбата со овој град, а уште повеќе, кога ги забележав сртвите на Маркукуле. Штедро ми ја подарија слободата, која само овде дише во моите гради. Чудно... Размислувам како градот и човекот можат да имаат само онолку вистинска слобода, колку што можат во себе да родат творештво, кое ќе го изборат во братство и заедница со другите. А овој град во мене секогаш и одново поттикнува творештво. Ги инспирира моите фантазии, ме прави чувствителна како струна од харфа.

„Животот не се мери по тоа колку денови живот сме поминале, туку по тоа колку живот сме внесле во секој ден“ ми се вмеша во мислите советот на Тома Здравковиќ. Неодамна гледав еден документарец за него и се потсетив на реакциите што го следеа на медиумите. Како и сè кај нас, и филмот не помина без „стручниот осврт“ на сезнајковците, кои се „момци за сè“, од сè се разбираат. А Тома е апсолутно во право, само важно е што подразбираме под животот. Да бидам искрена, мене баш ми се живее. А бре... ми се живее... со секоја клетка, со секој миг што не сакам да го пропуштам и да го потрошам бесмислено, бесполезно и млако. Уште повеќе, откако пред пет години ја открив во себе големата љубов за иконописот...

Вниманието ми се врати на патот пред мене. Завлегов во градот и морав да си ги приберам мисливе, да не ми талкаат како тинејџерки навечер во туристичко место, во потрага по добра забава. Ја поминав бензинската пумпа на Макпетрол и продолжив до раскрсницата кај Старата болница, па завртив надесно накај центарот. Добро ми беше познат патот и задоволно му ветив дека три месеци ќе се дружиме летово. Се насмевав среќно, пеперутките пак ми заиграа во стомакот, небаре како кога бев девојче на два-тринаесет години и кога ќе си го видав симпатијата. Впрочем... овој град ми беше и ми е вечна симпатија и јас сум му верна и секогаш му се навраќам како на нешто најсвето. Кај и да одам по светот, летото овде го врвам.

Ја поминав Градска кафеана и на крстосницата завртив пак десно. Пред мене за брзо време се покажа Уредот, па Гимназијата и Економскиот факултет. Тој е знак дека сум многу близу до целта. Продолжив накај манастирот „Св. Архангел Михаил“. Нешто малку пред црквата „Св. Пречиста“, скршнав

налево кон црквата „Св. Никола“. Варош е богат со цркви. Постарите помнат дека ги имало седумдесет и пет, по една од секоја фамилија... Чудесно.

И... пред мене во слепото уличе се покажа големата дрвена порта на бабиниот таканаречен чифлиг, моето романтично летно царство. Копнежот ми ги разбранува пак перутките... ох... нема спас од нив... Излегов од автомобилот, за да ја отворам едната пола од големата порта. Беше доволна да го пропушти моето возило. Голема и раскошна. Се отвори пред мене посакуваната глетка... Да... овде ги поминувам најубавите денови од животот и црпам сокови за моите идни ангажмани. Дворот на моите копнежи, впрочем беше дел од големиот бабин чифлиг. Остатокот го продала за да ги изучи децата, да ги извади на пат, за да ѝ заминат по белиот свет. Во принцип, прилепчани не се многу по туѓината, ама децата на баба Роса имале такво писание. А и таа со нив... да ги чека и да копнее по нови средби.

– Чедо!!! Убава на баба!!! – одсвони гласот на баба Роса. – Стаса, мила моја? Цел ден те чека баба... – радосна што ме гледа, иташе накај мене, не криејќи ја среќата за средбата. Ѐ се фрлив во преградката, топлата и нежна бабина преградка. Добро познатиот пријатен мирис на лаванда, со која ги чуваше своите волнени фермелиња, ми ги наполни батериите како со брз турбо полнач.

– Бабице... – среќно изустив. – Бабице... колку копнеев да те видам. Чекај... – ја одделив од себе, за да ја впијам во очиве секоја педа од нејзиниот смирувачки лик. Имаше точно осумдесет и три години, а ентузијазам како за триесет и осум. Секогаш иста, педантна, чиста и средена, ниту едно влакно не ѝ стрчеше од собраната коса, покриена со шамија. Облеката спиеше на неа, миризлива и свежа. Секогаш носеше црно. Тоа - во знак на нејзиниот копнеж по рано заминатата на оној свет друшка. Ја припив во својата преградка пак, како да сакав да ја изнагушкам за сите овие месеци што сум била далеку од неа. Ја бакнав на челото и ѝ бакнав рака, како што таа ме имаше научено, во знак на почит кон постар.

– Убавице моја... Чекај баба да те изнагледа... Душо бабина... – солзи ѝ светнаа во убавите сини очи. – Мислев... нема баба да те дочека, ама Господ ми даде пак радост.

– Ќе живееш ти, бабице, уште многу години. Нели треба внучиња од мене да дочекаш? – ја охрабрив, а повеќе себеси, оти силно верував дека Бог така ќе устрои.

– Како е Божјата волја, така нека биде, чедо! Ајде да ти помогнам да ги внесеме куферите – неуморна како секогаш, таа зачекори кон нова активност. Водата стоеше, баба Роса – не. Чудо од жена. Ах... да ја имам постојано нејзината енергија... Јас го отворив багажникот од моето мало пежо и почнав да ги вадам тешките куфери полни со најразлични нешта што ќе ми се потребни за повеќемесечниот престој. Тогаш се сетив дека кучињата не ме пречекаа и го кренав погледот кон баба Роса, која со подадени раце чекаше куфер. Само што изустив да ја прашам... пред мене се створија од некаде убавите мечалести шарпланинци: Рекс и Гроф. Сакав да го спуштам куферот на камените старински плочи со кои беше поплочен тој дел од дворот, над кој имаше раскошна лозница со грозје без семки, за слатко, кога...

Оливера Андоноска и Александар Андоноски

ЕДЕН ДЕН ЌЕ СИ ДОЈДАМ ДОМА

(Извадок од необјавен роман)

Татко ми ми стана татко, всушност, пред дваесет и две години. Кога бев шестгодишно момче. На периодот пред тоа најмалку му се навраќам, знам дека постои таму некаде обвиткан во густа магла, низ која тешко се пробива и најмал зрак. Претежно е темно. Не се сеќавам. Помнам неколку куси исечоци, кои поврзани заедно немаат ама баш никаква смисла. Како лежам на единечен кревет и гледам во таванот покриен преку устата. Тогаш уште не го познавав татко ми. Во собата со два прозорци на двата спротивни зида беа подредени, војнички, по три кревети како мојот. Вкупно шест. Често многу врнеше. Обилен дожд. Ми се чинеше дека двата прозорци едвај им се спротивставуваа на локвите вода, кои како некој огромен и силен таму некаде надвор да ги фрлаше врз нив. Понекогаш се лепев за десниот прозорец, уште го имам чувството на силно исечување дека водата силно ќе удри и со целата своја моќ ќе се втурне во мене. Не ми беше страв, бев исправен пред една толку моќна сила, која ме воодушевуваше. Ги ловев сите звуци, како да имав долги пипала со кои ги прибирав. Станав колекционер на звуци. И најважно од сè, изгледаше како тоа мое хоби да не беше залудно. Среди ноќ се случуваше момчето што спиеше веднаш до мене нагло да скокне од креветот. Само ќе погледнеш во мене. „Се отвори третата врата на горниот кат“, ќе му речев тивко и ќе продолжиш мирно да спие. Го знаев потеклото на секое чкрипење, секоја врата различно се отвораше и затвораше, секој прозорец различно крцнуваше, ветрот струеше поинаку од секој правец, низ секој отвор, секое вртење на креветот беше проследено со цело множество брановидни движења низ воздухот. Не само што ги слушав, туку и ги гледав, визуелно си ги претставував, имаа форма, ги чувствував, некои беа меки и нежни, заоблени, некои тврди и

тапи, ковчести, тоа беше азбука сама за себе, цел еден свет што си го носев со себе, за кој никој не знаеше.

Всушност, сите мои сеќавања се поврзани со некаков звук. Еве, на пример, не можам да се сетам на ниеден збор од господата која секое утро нè будеше, но гласот можам да ѝ го препознаам меѓу илјадници други. Пријатност, како продолжение од сонот на јаве, како рака што гали, нежна и мислива... Готвачот во кујната – остар глас со кој како меч мавташе низ воздухот брзо и прецизно и ако не му се тргнеш од патот, можеше да настрадаш... од мечот... од гласот како меч. И буквите – секоја ми предизвикува различно чувство. „К“... ги избегнувам сите зборови на оваа буква. Ми се зарива во мекиот заден дел на горното небо во усната празнина и толку ми е непријатно што силно ги стегам очите и чекам да помине како лоша мисла.

Татко ми... кога првпат го видов, имаше долга руса коса благо собрана во опавче, а две слободни тенки перчиња му беа префрлени зад уши. Беше прилично слаб. Јаболчиците му беа изразити и на розеникавата кожа се забележуваа притоки и утоки од капилари. Ми изгledаше некако аскетски. Црната блуза, малку избелена, му висеше широко на ковчестото тело. Дури и како да му го наслушнав триењето на коските од кожата. Но, беше цврст. Како карпа изложена на силни ветрови, дождови и бури, стамена и цврста, толку цврста... никој ништо не ѝ може. Таков беше татко ми на таа прва средба пред дваесет и две години.

Не можам да се сетам зошто задоцнив, каде бев и што ме беше задржало, но кога излегов од вратата на мојата соба, почнав да одам како маѓепсан кон вратата што водеше надвор. Не знам дали се движев со брз или со бавен чекор, но бев замајан, преплавен од море нови звуци. Денот беше сончев, прв таков по којзнае колку време. Надвор, на полукружната клупа, беа испоседнати децата, тие како мене, и гледаа во човекот со долга руса коса собрана во опавче. Тој седеше на стол и свиреше на гитара со глава благо завалена надолу и пееше. Мислам дека беше некоја песна од „Битлси“. Во тој момент, не можев да оценам ништо, но почувствував длабоко во себе дека се урнаа границите на мојот внатрешен свет и се вивнав нагоре,

кон бескрајно пространство составено од меки облаци, со мириси на чисто и бело... Ова беше првиот пат.

***

Заврши последниот концерт од една долга серија. Седам пред огледалото во соблекувалната веднаш по концертот и полека, малку по малку, се сталожувам и стивнувам. Се издишувам длабоко. Поминувам со раката низ косата. Иако ми е кратка речиси до кожа. Стара навика. Долга коса имав скоро цел живот. Татко ми се насмеа со мене. „Созреваш и стануваш практичен“, ми рече. Можеби имаше право. Знам дека кога ги гледав црните перчиња како се разлетуваат на подот, почувствував невидена леснотија. Тогаш сфатив дека сум ја носел како непотребен товар на себе. Таа исклучително црна коса отсекогаш ми беше потсетник дека некако не припаѓам тука. А како е можно тоа!? Се сеќавам, сигурно беше прво одделение, едно од децата, со натежнати образи наредени со пеги, русокосо накај црвенкаво, ме загледа, се поднасмевна и ми помина со раката по косата. Наеднаш, како по договор, сите почнаа да го прават тоа. Како сега да ги гледам – русокоси пегави момчиња и девојчиња со ококорени очи подаваат раце да допрат нешто што не виделе никогаш.

Од другата страна на вратата ги слушам брзите чекори на моите соработници, на моите пријатели, нивната нескриена среќа од успешноста на концертите и олеснувањето дека можат да си одат дома по месеци поминати надвор, и чекорите на татко ми, кои запираат пред мојата врата.

„Одиме?“, ме прашува, тропнувајќи со раката.

Знае дека сакам да си одам директно дома. Така е секогаш. Тој вози, јас седам до него, длабоко во ноќта, градот е мирен, тивок. Речиси никогаш не разговараме по концерт. Тоа е дамнешна навика.

„Штеди го гласот, на гласилките им треба одмор“, ми велеше секогаш кога сè уште возбуден сакав да му изнараскажувам за сè. Кој сум јас качен таму на сцената, како гласот ја исполнува целата сала и се извива меѓу луѓето, како стануваме едно. И му се лутев кога ќе ме пресечеше уште веднаш. Едноставно, немав избор. Го прифатив молкот. И така никогаш не сум бил разговорлив.

„Вибрираат кога пееш и кога зборуваш“, продолжуваше за гласните жици. Па Антоан Ферен, француски анатом кој ги крстил така, па неговата споредба со виолина, а воздухот што се движи е гудалото на гласните жици. Не сакаше ли да знае што чувствувам, не го интересираше ли, толку ли му беа важни гласилките, како што ги викаше.

Но, овој пат како да бев поделен. Бев испразнет докрај, не мислев на ништо, дури и не слушав ништо. Тоа беа ретки моменти во кои умот си земаше слободна вечер и се повлекуваше. Подоцна сфатив дека само правел простор за да излезе во целата своја големина мелодијата што ја слушнав пред два дена на плоштадот пред да свртам надолу кон кејот. Од нигде никаде ми ги исполни stomакот и главата. Имав инстантна потреба да ја извадам од себе. Кога дојдовме, само истрчав од колата, татко ми ми довикна дека ќе ме чека в недела на ручек, ама не се ни свртев. Влегов тивко, за да не ја разбудам Ада. Таа беше заспана во дневната, речиси гола. Долгите нози ѝ беа потсвиткани во колената, гаќичките малку ѝ се настраниле на десната страна и руси влакненца стрчеа на светлото на телевизорот. Ја загледав, не беше многу нежна, кожата да, ѝ беше негувана и сјајна, ама цртите на лицето ѝ беа груби. Имаше крупни сини очи, полни сочни усни, прав нос и избричена глава. Заедно го направивме тоа. Луѓето се зближуваат на различни начини и од безброј причини. Нас нè зближи одлуката да ги избричеме главите.

„Појавното е само производ на она што се случува во задпојавното“. Така ми рече Ада на една од нашите први средби. Психолингвистка е, ми нагласи. Внимавам да не речам психолингвист. „Не за друго, се нарушува природната состојба на јазикот“, додаде. „Родова конгруенција“. Ада не внимава на кој начин разговара со некого. Како да очекува секој беспрекорно да ја разбере. Директна е, со природна самоувереност која секогаш ми недостигала. Како да не се срами од ништо свое, како да не ѝ тежи ништо. Со неопислива привлечност. Не со телото, туку поради чувството што го добиваш во нејзино присуство. На сигурност. Нема двојби. Од Ада лесно се станува зависен. Не ѝ се лутиш за ставовите што ги има, затоа што ги кажува како апсолутни факти.

„Не можам да доаѓам на твоите настапи. Ако не се напијам осум часа, не функционирам“, само еднаш ми го кажа тоа и го запечати поглавјето околу ова прашање.

Влегов во студио и сакав веднаш да ја запишам мелодијата, но некако не ми одеше. Беше тука во мене, како чувство, како треперливи лисје низ воздухот, можев да ја опишам со сите мириси, бои и форми, ја чувствував цела внатрешност исполнета со неа, ама не можев да ја доведам до опишливост. Збор на врв на јазик. Го знаеш, но не можеш да го кажеш. Пребарував низ сите папки во главата, од кои почнаа да скокаат зборовите на Ада: сетилна меморија, краткотрајна меморија, емоционална меморија... Ако не се вгради новиот податок во меморискиот систем, пуф, го нема. Ми велеше Ада. Смртно ме исплашија овие зборови. Се стресов, станав, го отворив прозорецот ширум и вдишив колку што ми собираа градите. Се обидував во мислите да се вратам назад исправен пред човекот што свири и пее, му гледам право во усните и... ништо не слушам. Само ми станува пријатно, топол бран ми поминува низ телото, во устата осеќам некој неопределен благ вкус, помислувам на сонце... и толку. Како да ги голтам звуците место да ги слушам. Се напрегнав небаре ми зависеше животот од таа мелодија. „Музиката е леплива за душата“, излетаа зборовите на татко ми. Често ми ги кажуваше кога бев мал. И си замислував растеглив лепак, имаше еден во туба како паста за заби, просирно кафеав, како се растегнува и ја облепува мојата внатрешност. Се сепнував секогаш кога ќе го слушнев и со двете раце поминував по стомакот, целиот наежен. Но, во овие мигови ми се отвори наново нивното значење. Отсекогаш со леснотија сум запомнувал сè што ќе слушнев. Само што, ете, сега, нешто ми се промушна.

ПОМЕЃУ МИНАТОТО И СЕГАШНОСТА

Разговорите меѓу двајца може да бидат поради споделување исти вредности и ставови, но и поради недоразбирање. Некои недоразбирања се само повод да се случи поголема блискост меѓу двајца луѓе. Тоа е фрагмент од дијалектичноста во нашето постоење.

Нивната комуникација траеше со години и беше секогаш искрена, затоа и разговараа постојано. Во тој сончев септемврски ден, Пил и Рени седеа во градината, која ја очекуваше есента, и во која беа воочливи промените што ги носи со себе. Иако зеленилото беше доминантно, благо жолтеникавите и светло кафените нијанси ја навестуваа есента и го прошаруваа просторот. Се чувствувааше мирис на ненаметлива свежина. Разговорот искрен, како и сите дотогашни разговори, беше длабоко поврзувачки и зближувачки. Таа знаеше дека таквиот разговор сега е неопходен.

– Веќе не можам да расчленувам и барам затскриени значења позади она што го кажуваш. Не мора сè да биде толку заобиколено. Значи ли тоа дека немаш доверба во мене? – го праша Рени.

– Не, воопшто не значи тоа – смирено рече Пил.

– Или можеби сметаш дека не можам да го разберам она што го говориш? Или можеби имаш некаква нејаснотија во врска со тоа? Честото наидување на неразбирање на она што се кажува некому, прави да стануваш сè попретпазлив и одеднаш, таа твоја претпазливост да ја претвориш во тотална затвореност. Зарем не мислиш дека треба да се проветрува тој внатрешен простор?

– Не е баш така едноставно со внатрешните состојби. Ти си ми толку драга и си ми светлина. Како светлина кога ќе навлезе во просторијата, а таа просторија во која влегува светлината е мојот живот. Кога те гледам пловам по бескрајните убавини на животот. Твоето однесување, твоето поставување спрема другите, мене начело на доброто ми го направија. Но, не

само како реално присутно во животот, туку првин да поверувам дека доброто воопшто постои. Ти говориш преку сè. Преку тоа како погледнуваш и како гледаш, како се движиш, и кога стоиш како стоиш, преку гестикулациите кои го припојуваат човека за реченото, и кои го потврдуваат она што го говори, па дури и преку молчењето. Твоето молчење е создавање топлина во просторот, прегрнување со кое се чувствува секоја клетка, допир и прегрнување со кои се отвора еден универзум на неспоредлива убавина. Твојата прегратка е милозвучен допир од смиреност и мекост. Каде може да се спознае тоа? Никаде, освен преку таа прегратка која и мислите ги претвора во чистина. Колку само таа прегратка исполнува, наежува од поттик. Колку повеќе трае, толку повеќе се доближувам до себе, се спознавам. Не е љубовта пасивна предаденост. Со свесна согласност треба да се предадеш на другиот, бидејќи тука е и оној себе што мора да се чува. Човек не е даден на себеси за да се расфрла непотребно. Тој е даден на себеси за да се чува, унапредува, развива и усовршува. Еден од начините да се постигне тоа се изборите. На некои избори што ги прави не може да им се бара апсолутна, вечна точност. Тие се доволно точни и правилни, ако во времето во кое биле направени биле такви; не може на сите нешта да им се предвиди импликацијата. Ништо не е толку силно да го покрене човека, како моќната мисла.

– Секако. Ние сме далеку од спознавање на апсолутното. Човек е кревок и ограничен. Но, зошто кај тебе секогаш толкава замисленост и зошто постојано да се пребива во таквата замисленост? Твојата природа не е навистина таква – му рече таа.

– Тоа во одредени аспекти укажува на самостојност. Кога човек сака да мисли и размислува, значи дека сака со свој ум да ги осознава нештата, на тој начин сака да му станат јасни, и откако самиот за себе ќе ја увиди вистината, да ја прифати. Но, не сака да ја прифати како наметнатост, туку сака самиот да дојде до неа. Ете, тоа укажува на самостојност, иако не значи дека ќе биде оригинален и во право секогаш и за сè. Сепак, самото барање и стремезот, сам да се дојде до вистината е пат изоден самостојно. Случувањата иницираат карактерот да дојде до покажување. Да се говори за сопствениот карактер и тој карактер да се покаже, се сосем различни нешта – заклучи Пил.

– Размислувањето е неопходно – се согласи Рени – но не и поматеноста, која произлегува од непотребни мисли и помисли, кои се деструктивни. Тие мисли, кои ја создават таквата поматеност на умот, се збир од непотребност и прават состојба на лажно изобилие во умот. Тие носат кон непотребни посакувања и непотребни размислувања. Не си ги уништувај мигот и непосредноста со безвредни посакувања. Има нешто страдално во посакувањето. Што е страдалното во посакувањето? Човек само го премолчува страдалното во посакувањето, засенувајќи го со можноста да биде остварено. Страдалното во него е насетувањето или знаењето дека нешто може да биде и неостварено. Но, натежнувањето на постоечката состојба кон нова можност, е она што човека го движи.

– Со ова ми ја отвораш темата: минато. Со него понекогаш се врзува мачнина за која човек е свесен, и која се појавува кога воопшто не очекува. Ќе ти протрча низ душата, да ја сетиш. Да те потсети дека е уште тука, дека не исчезнала. Само подзамолчела, за кратко, а тоа молчење може да биде или за оддишка или за уште поголема болка. Тоа е она чувство на празнина, но мачна празнина. Чувство, кое како да дошло од некоја напуштеност и тоа со голем залет, чувство кое се јавува кога нештата застануваат и остануваат така да стојат. Вака Пил ѝ говореше на Рени за суптилните состојби во кои се наоѓа душата.

– Чувството на напуштеност ни се јавува, не само затоа што бидуваме напуштени од некого, туку затоа што сакаме да градиме заедништво со некој со кој тоа е невозможно. Чувството на напуштеност, не значи дека нужно ќе се појави кога ќе бидеме напуштени. Апсолутно не. Тоа може да се појави, со засилен интензитет, и кога ние напуштаме некого. Си забележал ли, со некои луѓе не може да се гради никаков континуитет. Што мислиш за тоа?

– Со другите се поврзуваме, меѓу другото, од две причини. Или поради тоа што го немаме, а длабоко го посакуваме или поради тоа што го имаме кај себе и длабоко го цениме и од кое ни произлегува сета самодоверба, а притоа го наоѓаме и кај другиот. Така се создава поврзаноста – ѝ рече Пил.

– Би дополнила: така се создава бараната радост.

– Да, може и така да се каже. Знаеш дека токму тоа ти треба, токму таа радост. Ужасно е лошо кога во некои односи внатрешноста молчи, упорно молчи, а ти чекаш да проговори нешто.

– Што мислиш, зошто човек има толку потреба да говори, да му говорат, да слуша, да го слушаат?

– Многу често и најпрвин заради себе, затоа што сака да си даде одговор на некои свои прашања, да си одговори, или пак, очекува преку другиот да се оправда себеси, да си го оправда молчењето. Чудни се причините за некои постапки. Минатото понекогаш и премногу го детерминира однесувањето во сегашноста.

– Мислиш дека некои работи се прават како резултат на минатото? Дали некои нешта ги решаваш токму така да се одвиваат, надевајќи се на добар исход, затоа што веруваш дека тоа зависи од тебе? Или си дошол до заклучок да им дадеш таков тек на работите, благодарение на некоја несвесна аналогија со некоја случка или слика од минатото? Зарем минатото и сегашноста не се преплетени? – го праша Рени.

– Звучи наивно ако се мисли дека тоа се согледува случајно. Тоа бара длабоки размисли. Знаам, тоа е возможно, и не порекнувам. Но зарем, таа поврзаност со минатото е нешто лошо? Зарем треба така дрско и сурово да се реши со минатото? Какво и да било не може да се отфрли, треба само да се знае, колку слобода да му се дозволи, бидејќи многу нешта доаѓаат како резултат на минатото. Минатото е нераскинливо поврзано со сегашноста. Секако, и со иднината. Но, мора да се гледа само конструктивната поврзаност. Пил со задоволство ѝ ги изложуваше на Рени своите размисли за темата: минато – сегашност.

– Велиш дека минатото не треба целосно да се избрише, а фокусираноста треба да биде на сегашноста?

– Тоа е дефинитивно така, но сметам, треба да се извлекува корист од минатите искуства. Минатото нè прави сегашни, во некои аспекти, секако и до одредена мера, бидејќи секоја нова ситуација е различна од претходната. Различен е човек во одредени периоди од својот живот, различни се неговите вредности, потреби и погледи на свет. Затоа и ти велам, не можеме сите искуства од минатото туку така да ги примениме во сегашноста, ниту смее и може лесно да се прават аналогии. Тоа

е неодговорно. Во секој период од животот, потребна е фокусираност на дадениот момент. Ако постојано се навраќаме на минатото, на одредени ситуации, ние сме отсутни од сегашноста, а отсутни и од минатото, бидејќи само правиме напори да оприсутниме минато. *Сега* не можеме да бидеме присутни во нешто од минатото. Значи, со тој обид да се поистовети минатото со сегашноста, човек е двојно отсутен; и од минатото и од сегашноста. Затоа и ти велам, потребен е сензибилитет во одредувањето на легитимитетот на минатото.

– Ти благодарам. Ти благодарам за овој длабоко поттикнувачки разговор. Прво, направи да сфатам дека разговорот има подучувачка и смирувачка смисла кога е со ближниот. Второ, да направам подлабока разлика меѓу минатото и сегашноста – со чувство на радост му се заблагодари Рени.

– Затоа и ти велам, суштинско е да се биде присутен во сегашноста.

Рени беше среќна што го започна разговорот, бидејќи, не само што ја разбра моменталната емотивна состојба на Пил, туку и си разреши некои свои недоумици.

Искрените, нетенденциозните разговори секогаш го облагородуваат човека. Го доведуваат до нови вистини. Помеѓу нив се и вистините, поврзани со себепознанието, кое е исклучително важно, кое е суштинско! Затоа е неопходно да се разговара меѓусебно, но да се разговара со искрено срце и отворен ум.

Смислата на разговорот е да се спознае она што и другиот го знае, да се увиди и другото, различното мислење.

Иван Шопов

КРИГЛА ПИВО

Еден ден на Нан-ин, јапонскиот учител по зен од периодот Меиџи, му дошол на посета некој универзитетски професор, кој сакал кај него да се подраспраша за зенот.

Нан-ин го послужил со пиво. Преполнувајќи му ја криглата на гостинот, продолжил да налева. Професорот гледал како пивото се прелева и се наведнал над криглата, па со устата и јазикот лакомо сркал од пивото што претекува.

„Полна е. Во неа нема веќе место!“ — рекол учителот по зен, очекувајќи универзитетскиот професор самиот да го сфати тоа.

„Само ти точи“, одговорил професорот и продолжил да пие од пивото.

СТАРУДИИ

Не го послушав пријателот архитект кој ми рече дека е лоша идеја да го уредам и декорирам станот со стари предмети купени по смешна цена од болвите пазари. Просторот изгледаше прекрасно, бев горд на композициите што ги составував толку вешто, што делуваше дека старите предмети биле наменски изработени токму за мојот дом. Тоа не го негираше дури ни пријателот што ме разубедуваше да го уредам станот на овој начин.

Но, ненадејните посетители што се појавуваа барајќи си ги предметите и тврдејќи дека сè уште имаат важечко право на сопственост врз нив понекогаш имаа навистина незгоден карактер. Едвај се ослободив од наметливиот часовничар кој час раскажуваше со плачлив тон трогателна приказна за сентименталната приврзаност за подарокот од неговата сопруга, час се закануваше дека ќе го запали станот сосе мене и сето ѓубре во него. На лудата кројачка ѝ ја вратив машината за шиене — се тешев дека сумата што ја платив за неа беше сосема симболична. На мрсулавото детенце му го вратив старото авто-

мобилче, а безобразниот резбар го истерав низ врата по првата пцовка.

А што да му кажам на заповедникот на римската легија што ја опколила мојата зграда? Бев убеден дека шлемот, иако стар и со траги од користење, мора да е реплика.

ВОЗДУШЕН ИНЦИДЕНТ

Министерот за одбрана ги увери граѓаните дека безбедноста на државата не е загрозена. Нема потреба од загриженост, противвоздушната одбрана е во состојба на зголемена готовност и може да го неутрализира секој летечки објект што ќе го наруши воздушниот простор.

Соседната држава — чиишто власти нè уверуваат дека немаат ништо со мистериозните објекти што упаѓаат во туј воздушен простор од нивна територија — е предупредена дека ќе мора да преземе порешителни мерки за да се избегнат посериозни последици.

Трите деца, грижливо сокриени во импровизиран бункер на падините на пограничната планина, добро се забавуваат додека, пред спиење, го пумпаат шарениот балон со хелиум и го испраќаат во воздухот.

РЕЦИДИВИСТ

Поведението на стадионскиот рецидивист ги изненади и најискусните полицајци и криминалисти во Пазин и околината. Упадите на теренот на овој не-сосема-хулиган не одговараа на ниту еден од обрасците и психолошките профили што ѝ беа познати на полицијата. И обемната достапна криминалистичка литература не беше од корист.

И покрај забраната за присуство, нему некако му успеваше да влезе на Градскиот стадион, да се повлече покрај обезбедувањето и, како да не е задоволен од таа првична победа, мораше да ја прескокне оградата и да влезе на теренот. По неколку упади, фудбалерите и судиите престанаа да се плашат од него, бидејќи со ништо не покажуваше дека сака да

ги нападне или да повреди некого. Само ќе се испречеше пред некое парче од зелениот терен, како да сака да го заштити, и упорно повторуваше: немојте овде! Внимавајте! Одоколу, ќе ве молам!

На сослушувањето во полициската станица одбиваше да даде друго објаснување освен тоа дека сакал да заштити цветови од хибискус, камилица, шумски јаготки и по некоја четирилисна детелина, очигледно самоникнати токму на пазинскиот фудбалски терен, а видливи само за него.

Црвен чад се извива од оџаците на пазинските куќи, секогаш додека натрапникот го дава својот исказ во станицата. Но, колку што е познато, и за оваа појава досега нема сосема логично објаснување.

СЛАТКАРНИЦА

Овој откршок од градот — кој изгледа како непокането да упаднал овде од некој друг град и од друго време — е осветлен единствено од залутани светулки. Канделабрите веќе одамна не служат за првобитната намена и сега се дом на пајаци или одморалиште на ранети грабливи птици.

Мирисот на цимет, за кој никој не е сигурен од каде точно доаѓа, но дрско се пробива кон соседните улици, ги мами некаде околу полноќ наивните минувачи во сокачето со слаба, треперлива светлина. И тие, без размислување, непоколебливо ја следат чудната трага.

Утредента, на уличката можат да се забележат само нивните обувки залепени за шербетот кој ја покрива калдрмата, и по некое парче кожа што останало да сведочи за очајничките обиди за бегство.

„Дуќанот се продава“ — пишува на пожолтениот лист залепен од внатрешната страна на стаклото од влезната врата, а натписот „СЛАТКАРНИЦА“ на таблата едвај е читлив и се чини дека секој миг таа ќе падне.

Пораката напишана со клинесто писмо, оставена пред прагот на продавницата, збунува: во неа, како да се изгубил, стрчи само еден збор на кирилица — ПОМОШ! А трите капки крв на листот изгледаат сосема свежо, како да се штотуку пролеани.

Анде Д. Јанков

АНАТОМИЈА НА ПРИКАЗНИТЕ

(Извадок од необјавениот роман „Кобајаши Мару“)

Неонската светлина која доаѓаше од ламбата поставена на плафонот одвреме-навреме затреперуваше додека Даниел и Андреа ја раскреваа масата и ги собираа садовите право во скоро купената машина за миење садови. Беа поминале десетина минути откако гостите си заминаа дома, а тие двајца останана да седат на трпезариската маса, привршувајќи го вчерашниот десерт. Од лаптопот на Даниел доаѓаше меланхоличниот звук на песната *Something in the Way*, од американскиот рок-бенд *Нирвана*. Тотално анонимно парче брилијантност од инаку феноменалниот албум *Nevermind*, кое ќе останеше на маргините на популарната култура, доколку не се појавеше пред две години во филмот за *Бетмен* на Мет Ривс. Не поминаа ни неколку минути откако останатите си заминаа, а Даниел ентузијастички почна да елаборира на долго и широко при едно едноставно прашање од страна на неговата мајка, за причините позади неговите најнови успеси на полето на книжевноста.

„Можеби звучи комплицирано, но всушност е доста едноставно“, на момент запре тој, притоа земајќи ја картонската кутија од природниот сок и внимателно затресувајќи ја за да провери дали е празна.

Откако забележа дека на дното има уште малку сок, го надигна шишето на екс, пред да си помине со раката преку уста, и да го остави тетрапакот во кантата за ѓубре. „Пишувањето романи во голема мера е слично со играњето покер, мајко. Знам, знам што ќе речеш, дека слабо ми оди во картите и слично. Но, токму затоа пак сум добар во мојов занает, бидејќи учам од грешките на карти, како би испаднал најдобар ваму. На пример: во покерот, не можеш да победиш доколку немаш добри карти, така? Колку подобри карти во рака, толку поголема шанса за победа. Во пишувањето, не можеш да успееш доколку немаш салам приказна. Колку поквалитетна приказна, толку подобри

изгледи за долгорочна кариера. И, исто како во покер, доколку добиеш една рака, тоа не те прави автоматски победник на партијата. Така и со пишувањето: доколку ја имаш таа среќа да бидеш издаден од некој издавач, и твојата приказна почне да циркулира помеѓу пошироката публика, првото нешто коешто ќе го добиеш како прашање од издавачот, е *Што имаш следно во фиока, или во лаптоп*, по ново, така?”

Андреа кимна со глава, обидувајќи се да каже нешто, пред Даниел да продолжи со објаснување. „Следен чекор е *the flop*, поделените карти на маса. Тука гледаш дали има логика да продолжиш да ја играш раката споредено со картите во рака. При пишувањето, соодветниот чекор е истражувањето за тоа што издавачките куќи издаваат, и која од нив најмногу одговара со книжевната програма на твојата приказна. После ова, на ред доаѓа *the turn*. Четвртата карта којашто ти кажува дали се исплатело твоето останување во игра или пак не. Во нашата индустрија, ова соодветствува на моментот кога некој уредник конечно ќе го прочита твојот ракопис. На крај, доаѓаме до *the river*, петтата последна карта. Знаејќи ја неа, веќе знаеш дали целата партија оди кон позитивен или негативен исход за тебе. Или, во другиов случај, повикот од издавачот кој го прочитал твојот ракопис, и истиот толку му се допаднал што сака да се договорите за издавање. Доколку ги поминеш сите овие чекори, тогаш си ја освоил раката и си ја однел победата. Време е за честитање и прослава. Меѓутоа, не за предолго. Зошто? Наврати се на она што го кажав на почетокот...”

„А што е следно?”, тивко изусти Андреа.

„Токму така. Исто како и во покерот, една рака не ја добива партијата. Мораш да се ресетираш одново и одново, да твориш десетици приказни. Некојпат, ќе имаш лоша рака – ќе напишеш потпросечен роман. Но, за да останеш релевантен, мораш да продолжиш да пишуваш и пишуваш... и така, на крај доаѓаме до моментот на среќа. Како и за сè друго во животот, никаква стратегија во играта нема да ти помогне, доколку среќата не е на твоја страна. Така, и во издавањето. Доколку не најдеш на правиот човек во право време, може да ја имаш и најдобрата приказна некогаш напишана, а таа да остане прочитана само од мал број на читатели, најчесто најблиските”.

Андреа направи фигура на пиштол со едната дланка, и посочи со показалецот кон Даниел. „Може ли сега да ми објасниш конкретно за твоите книги?“

„Ова... секако. Види, мајко, раскажувањето е старо исто колку и човештвото. Традицијата на прераскажување на настани датира уште од времето кога луѓето седеле околу оган и раскажувале приказни. На тој начин, историјата била зачувана во форма на митови и легенди коишто се пренесувале од генерација на генерација и коишто нуделе одговори на мистериите на светот. Приказните се еден вид опрема за живот“.

„Како мислиш точно... опрема?“ Андреа замислено праша, додека седнуваше назад во столицата на масата. Дискретно погледна кон часовникот на ѕидот, надевајќи се дека одговорот што следуваше нема да одземе премногу време од она што остана од тековната вечер, бидејќи и досега одговорот на Даниел ѝ се виде предолг за нејзин вкус. Нејзините очекувања беа побиени веднаш штом син ѝ ги прекрсти рацете под градите и се потпре на кујнската плотна.

„Епа, вака... секојдневно секој еден човек си го поставува безвременското прашање кое си го поставил уште Аристотел во неговата *Етика*: Како треба луѓето да ги живеат сопствените животи? На прв поглед едноставно, но одговорот просто ни бега; се крие позади надоаѓачките часови додека ние се обидуваме да ги подредиме нашите средства со нашите соништа, да ги споиме идеите со страст, или да ги претвориме нашите желби во реалност. Досега, човештвото се обидувало да го пронајде одговорот на неговото прашање преку четирите мудрости: *наука, филозофија, религија* и *уметност*, користејќи ги лекциите од сите како би создало некое подносливо животно значење. Но, кој го чита денес Фројд или Кант, без притоа да има некаков испит за полагање? Науката пак, иако корисна, го опсипува животот со сложеност – кој во овие времиња ги слуша економистите и политичарите без доза на цинизам? Религијата е претворена во празни ритуали кои ја затскриваат дволичноста. Па така, додека нашата верба во традиционалните идеологии се намалува, се вртиме кон единствениот извор во којшто сè уште веруваме: приказните, а не реалноста. Таа никогаш не е доволна. Разумот бара значење, но реалноста не нуди јасни почетоци, средини и краеве, како што тоа го прават приказните.

Точно затоа, еден од моите омилен цитати од филмовиве, е една сцена од последниот филм за *Матрикс*. Во неа, негативецот во филмот разговара со повторно воскреснатиот *Нео*, објаснувајќи му ги притоа правилата на игра за функционирањето на најновата итерација на виртуелната реалност позната како *матрица*. Според него, на луѓето не им е грижа за факти и податоци, туку за фикција. Единствениот свет којшто вреди е оној кој го носиме во сопствените мисли. А што е она што ги валидизира самите фикции? – Човечките чувства и емоции. А, ми се чини дека следново е и повеќе од очигледно за објаснување. Емоциите се далеку полесни за манипулирање отколку суровите факти. Или како што еден познат драматург беше изјавил во една претходна прилика: *Приказната е она нешто што му ја дава формата на животот*“.

„Сфаќаш дека сè уште не ми одговори на прашањето, нели?“, Андреа саркастично додаде, во меѓувреме покажувајќи со едниот показалец кон зглобот на другата дланка.

„Трпение, спасение, мајко“, ѝ возврати тој, и бргу седна на столот наспроти неа. „Значи, како што реков: приказните се метафора за животот. Е сега, оној што ќе стане мајстор на занаетот наречен раскажување, е на добар пат да ги придобие симпатиите на широката читателска публика. Всушност, може да се каже дека тука се крие тајната на мојот успех“, драматично го подигна показалецот, како воопшто да имаше потреба од дополнително нагласување.

„Не звучи ова некако доста... арогантно?“

„Не е арогантно ако фактите го потврдуваат тоа, мајче“. На лицето на Даниел се појави насмевка. „Многумина од книжевната фела, и воопшто љубителите на пишаниот збор во Македонија, мислат дека сум читан бидејќи пишувам исклучиво во трилер-жанрот. Но, вистината, како и многупати претходно, лежи на друго место. Имено, човекот е интересно суштество кое постојано создава симболи. Па така, највисоката форма на овој капацитет е да го гледаш светот како приказна, а разните жанрови на приказни посочуваат како нашиот ум го организира и учи од светот. Јас едноставно ги имам научно основните правила врз коишто се темелат приказните уште од почеток на она што денес го нарекуваме пишана литература. Сартр најдобро ја доловил мистеријата на литературата во неговиот епохален есеј:

Што е литература? Според него, тоа е уникатен начин на изразување, бидејќи не е ограничен на едноставно комуницирање на идеи и информации. Наместо тоа, книжевноста е тип на уметност којашто се обидува да ја дофати есенцијата на човековото искуство и да ја пренесе преку користење на јазикот. Литературата е средство со кое се создава нова реалност, која ги надминува ограничувањата на нашето секојдневие. Таа, исто така, има и социјална димензија, бидејќи е и начин на соочување со општеството и предизвикување на статус квото. Преку претставување на алтернативни визии за животот, како на пример, во научната фантастика, книжевноста има моќ да инспирира промени и да поддржи општествен напредок. Но, таа е во крајна линија, субјективна. Секој еден читател си ги носи сопствените искуства, верувања и вредности при секое едно читање, и на тој начин, секоја една интерпретација е уникатна. Ваквата субјективност е истовремено и предност и слабост, бидејќи овозможува различни перспективи, но исто така прави да е многу тешко да се воспостави едно единствено објективно значење позади самата литература. Мислиш зборувам напрасно? Знаеш која е прва *крими* приказна?"

Подигнатите рамена на Андреа сугерираа дека одговорот или не ѝ е познат, или дека треба да се бара во мноштвото дебитантски дела од светски познати автори.

„Онаа за *Каин* и *Авел*, верувала или не. После прикажувањето на приказната за *Адам* и *Ева*, од *Книгата на создавањето*, наративот се врти кон нивните деца. Но, клучниот однос не е помеѓу двајцата синови, туку помеѓу нив и Бог, нивниот татко. Како што синовите се натпреваруваат за неговото внимание, така и влегуваат во сè поголем меѓусебен конфликт. Преку *Каин*, е претставено како функционира нискиот мозок на човечките суштества, кој се навратил на *или-или* размислување: секое внимание коешто мојот татко го дава на мојот брат, е недостатокот на внимание кон мене. Ова е класична претпоставка на човековиот ум дека светот е исполнет со ограничени ресурси. Со текот на времето, едниот брат единствено решение гледа во тоа да го убие брата си. Така доаѓаме до конечна бинарна спротивставеност“.

„....*Живот или смрт*“, заклучи Андреа и потврдно кимна со глава.

„Јесте. *Каин* гледа голема неправда во тоа што не го добил вниманието на својот татко. Но, неговиот проблем не е со помладиот брат, туку со таткото. Па така, приказнава е совршен пример за семејството како јадро и односот помеѓу семејната драма и крими-жанрот секогаш бил клучен во создавањето на добра приказна. Сега, дојдовме до најинтересното нешто. Кога седнуваат да пишуваат, она од коешто најпрво тргнуваат деведесет и девет проценти од писателите е *премисата* – идејата којашто стои позади инспирацијата за приказната. Арно ама, едноставно изразена идеја не врши никаква емотивна улога кај читателите. Она што тие го бараат е *доказана* идеја. Секој еден творец сака публиката да биде убедена дека неговата метафора за животот е вистинита. За таа цел, покрај проста идеја, потребно ни е нешто за коешто барем кај нас, многу мал дел од писателите се дури свесни. Тоа нешто, всушност, има доста едноставно име: *контролна идеја*. Ова мало чудо ги обликува стратегиските одлуки на самиот писател, а не е ништо друго туку кратко објаснување на значењето на раскажаната приказна – или визијата за животот којашто публиката ќе ја понесе во нивните срца. Писателот мора да изгради мост од почетокот до крајот на приказната и да вметне прогресија од настани кои ќе се простираат од премисата сè до контролната идеја на крајот. Во меѓувреме, постојано треба да прави споредба помеѓу идејата и нејзината спротивна вредност. Сцена по сцена, идејата и нејзината контраидеја имаат своевидна дебата создавајќи драматизиран дијалог. При климаксот на приказната, еден од овие два гласа победува и станува контролна идеја. Ако сакаш некој пример, ќе ти дадам два – оној што објективно важи за најдобар, како и мојот омилен. Прво ќе ти раскажам за мојата омилена контролна идеја: филмот *Ден за тренинг* од 2001 година. Приказната следи едно цело деноноќие од 24 часа, во коешто еден млад амбициозен полицаец од Лос Анџелес, Џек Хојт, е препорачан за промоција во рамките на полициската служба, и е ставен на еднодневна евалуација кај одликуваниот инспектор од одделот за наркотици, Алонзо Харис. Во текот на денот, идеалистичкиот и морален поглед на светот на младиот инспектор е ставен во директен контраст со светогледот на поискусниот колега, кој смета дека во нивната работа на улиците низ градот, единствениот закон којшто важи

меѓу обичните криминалци е законот на посилниот и дека единствено нешто што тие разбираат, се закани и лесен кеш. Треба да се биде безмилосен и подготвен на компромитирање на сопствените принципи, како би се успеало во борбата со криминалот. Сепак, на крајот од филмот, кога ќе испадне дека одликуваниот инспектор е ништо друго туку обичен силеција којшто ја користи значката од полициската служба за да сее терор низ предградијата и да дели сопствен бренд на улична правда, тој излегува на губитничката страна во конфликтот со помладиот полицаец, точно поради фактот што таквото негово однесување им доаѓа преку глава на ситните криминалци, кои одбиваат да го убијат помладиот инспектор дури и откако корумпираниот полицаец им нуди огромна сума на пари. *Капираш?* На подигнатата веѓа на Андреа, Даниел продолжи. „Што се однесува до најдобриот пример: Пред петнаесет години, во киносалите низ целиот свет се прикажуваше второто продолжение во серијалот за Бетмен на режисерот Кристофер Нолан – *Темниот витез*. Негативецот во филмот, *Џокерот*, чија улога феноменално ја одигра сега веќе починатиот оскаронец Хит Леџер, се води од Хобсијанската максима, првпат наведена во семиналното дело на Томас Хобс, *Левијатан* – дека основната природа на луѓето е да војуваат едни со други и дека само социјалниот ред е тоа што нив ги спречува како би се вратиле на нивното првобитно подесување. Хобс исто така, посочува дека социјалниот ред е во принцип кревок, и дека луѓето имаа наклонетост да се претворат во дивјаци, веднаш штом социјалните норми и правила ќе паднат во вода, па со тоа, дека и најправедните индивидуалци во крајна линија можат да бидат искорумпирани. Овој негов нихилистички светоглед тој сосема јасно го кажува во култната сцена при испрашувањето од страна на *Бетмен* во вториот акт на филмот. Ваквото негово тврдење, подоцна во филмот навидум се покажува како точно, кога тој успева да ги сврти полицајците едни наспроти други, користејќи сила и корупција. Сепак, *Бетмен*, и неговата огромна верба во добрината на луѓето победуваат на самиот крај на филмот, кога граѓаните на градот *Готам* не наседнуваат на *затвореничката дилема* којашто *Џокерот* им ја приредува. На тој начин, еден конкретен светоглед на животот станува оправдан...”

„...А публиката бидува емоционално допрена од она што го доживеала“, со восхит заклучи Андреа и ја потпре главата на едната дланка. „Слушајќи те вака, накратко ме потсети на татко ти, синко...“

За момент настана непријатна тишина во кујната. „Знам, мамо, знам...“, изусти Даниел, и ја стави дланката врз нејзината слободна рака. Откако татко му почина, таа никогаш го немаше изустено она што тој толку многу пати го беше помислил. Доколку тој не го закачеше вирусот, голема беше веројатноста сега и татко му да беше приморан да го слуша ова предавање. „Но, доста проповедав, веќе е касно“, со насмевка на лицето покажа на часовникот и додаде: „Следен пат ќе објаснам за *Анатомија на приказни*. Е дури тогаш, верувај ми, ќе ти се заврти во главата...“

Даниел направи еден потег со показалецот потенцирајќи го последното тврдење. Како одговор, Андреа слатко се насмевна, стана од столот, го поттупна со дланките по двете рамена, пред да му ја разбушави косата, досетливо додавајќи: „Не се сомневам во тоа... баш како и твојава глава сега!“

ПОЕЗИЈА

Кире Неделковски

ПОЕЗИЈАТА ПОСАКУВА...

Постојано поезијата посакува
Да е сакана и читана
Да е барана и цитирана
Да е повикувана
Кога треба да е споделувана
Како конечна мудрост.
Поезијата посакува да е
Мајка на сите созревања
На сите конечни решенија
Посакува да биде
Продолжение кон следниот век.
Поезијата е Дете на мудроста
Мешавина
На сите филозофии
За да опстојува
Следниве
Неколку векови
Духовно
Можеби
И неколку милениуми
Ако е Господ
На страната на поетот.

МОИТЕ ДЕВЕТ МУЗИ

Тие ме Следат цел живот
И мудро ме Советуваат
За што важно да пишувам
И како да размислувам.

Тие ми се како родени Сестри
Тајно ми Шепнуваат
Нешто ново и Големо

За да го Допрам и запишам.

Моите мудри девет музи
Помагале кај многу мислители
Кога ќе почувствувале
Дека може да се Напредува напред.

Тие и мене ме Пазат
Ме советуваат и Разгалуваат
И сакаат да дознаат до крајот
Колку ќе бидам Корисен за светов.

ЛЕКСИКАТА Е КАКО ЛИВАДА

Секогаш ме изненадува
Со нови Цветови од зборови.

Лексиката е вечна пролет
Ливада која се дополнува.

Ја сакам свежината
Која ми влегува во стиховите.

Ги сакам промените
Кои ме освежуваат.

Сега и јас мирисам на ливада
Создадена од сегашна лексика.

Вечна пролет е лексиката
Со писатели како Пчели

Кои ја оплодуваат.

МЕДИТАЦИИ МЕЃУ МИСЛИТЕ

Молчеливо се менувам
Меѓу мислите си продолжувам
Таму каде што треба

Да стигнам сам.

Мислителите не се осамени
Постојано патуваат во мислите
Се дополнуваат и Летаат
Во некоја нова медитација.

Мислителите се менуваат
Влегуваат во нови простори
Далеку од овој живот
Длабоко во своите идеали.

Мислителите молчеливо градат
Од медитација на медитација
И никој нема да дознае
До каде е нивната висина.

ПОЕТСКА ПОСВЕТЕНОСТ

Светов си го Селектирам
Во стихови и рими.

Учам од многуте мислители
Градам врз старите Темели

Поетиката е изложена мудро
Таа е скелетот на животот

Продолжувам да Градам
Да давам свој Материјал.

Посветеноста е Ритуал
Кој го Доградува светов

Кој ја Допира иднината
Со свој поетски пат.

Сеида Бегановиќ

***

Се селам од стан до стан.
Со грозд ламаринени свончиња в рака.
Недоверливите станодавци се чудат поради бројот на книгите
со кои пристигнувам, и машината за миење садови.

Странкиња без маж, со деца.
И никој не ѝ доаѓа во посета.

Во изнајмени домови ги бојам аглите на сидовите во боја на
кајсија
и врз подот ги редам стомните и лисјето. Дење.
А ноќе сонувам туѓи соништа.
На бившите станари.
Нечии морници, срам, стравови и немоќ.

По бесконечните преселби и моите ќерки
стануваат јуродиви.
На еден срамежлив начин,
како тоа им прилега
на добро воспитани девојчиња.

НИЕ ДВАЈЦА НЕМАМЕ НИШТО ЗАЕДНИЧКО

Ние двајца немаме ништо заедничко.

Освен што еднаш, не знаејќи еден за друг, бевме на полутајна
проекција на филмот „Мистерии на организам“ на Макавејев,
што почнува со теоријата на Вилхелм Рајх
за моќта на сексуална енергија.

Јас сакам да му кажувам за сите тие што ме сакаа,
а некогаш и јас ги сакав.
Или постојано да го прекинувам кога зборува.

Тој сака да ме вози на велосипед и да потпевнува старомодни шлагери, што ги смета за глупави.
И, како и на сите други, да ми покажува некои необични места, небаре е некаков империјалистички картограф.

Секогаш му кажувам вистина,
ама не ми верува нешто многу.
Ниту јас нему. Дури и кога знам дека не ме лаже.

Во квечерини, долго ми раскажува за луѓето
кои ниту ги познавам, ниту ми е гајле за нив,
и за местата кои не се важни
нити поради мене, нити поради него.
И го слушам смирена и со восхит.

Инаку, двајцата сме сериозни и умни.
Сè знаеме.
Сè имаме прочитано.
Ама заедно - ниту пет пари не даваме за сето тоа.

Како и сите други и ние имаме консензус:
јас сум несериозна и непоуздана
и сите лудости ми се дозволени,
а тој не е ниту споменат.

Еднаш се чекавме два и пол часа на погрешни постојки
и му ја кажав својата позната и славна мисла
дека не ми е важно дали некому нешто значам,
туку ми е важно тоа што тој мене ми значи,
но не можам да поднесам да висам.

Напишав и песна која почнува:
„Не ме оставај сама. Ќе те засакам.
Љубовта се случува во отсуство“.
Не падна на патос со кој
сите ги држев подалеку од себе.

Дури ни копнежот не ни се случи.

И ниту една работа што мислевме
дека е во редот на нештата.

Ние не си припаѓаме еден на друг.

А полни сме со љубов.
И повеќе од љубов.
И повеќе од тоа што е повеќе од љубов.

НОЕМВРИСКА

Сабота.

Во ништо не се сомневам, не ме разјадува копнеж,
не проколнувам. Гледам.
Сабота е мој омилен ден за депресија.

Нешто убаво сакам, само да станам, некоја
топлина, нешто слатко и кремасто, меко, звук.
Ништо. Никакво уживање не помага.
Саботата е добра и да те нема.

Но, во ноември Бог е Добро Небо.
Се огледува во очите на тајни љубовници,
наутро, пред да избегаат еден од друг.

Болката е лукав бездомник. Ме гледа и вели:
„Ноември. Ке биде ладно!“
Додека надвор, зад прозорците, виулицата брмчи
како белодробни крилја полни вода и ветер,
и некои птици се групираат во бесмислени формации.
Свет – уморен од прашања.

Виолета Танчева-Златева

(од необјавениот поетски ракопис „На ти со Ерос и Танатос“)

НИЗ ТЕБЕ

Низ твоите очи го гледам светот
низ твоите ноздри го мирисам
и со твојата кожа за мојата залепена
појавноста ја допирам
со страв да не ми остави лузни недостигот твој

и токму помислувам дека само кога пишувам
стивнува копнежот по тебе што ме разнебитува
прострујува страста твоја низ моите прсти
и ја вивнува хартијата

ЗРНОТО

Дојди ми како воин
од битката распомамен
со крвта своја и туѓа замачкан
и со жаровито срце

Дојди ми како жетвар
распојасен и уморен
со корави дланки и нежна душа
со сето ожниено жито зад себе

Дојди да ти ја избришам потта
да ти ги залечам раните
Дојди со едно зрно пченица во пазувите
да го за’ртиме новиот живот.

ТАРТАР

Не во адот
туку уште подолу
во тартарот
се плашам дека ќе појде
оваа душа заблудена

безмерно искушена
од светлосните воздишки
што ги плоди
твојата утроба

ПОРОЈ

Порој си
распенавен
во својот виор страстен
што ми доаѓа

Пустина сум
што со векови те чека
да ми ја оладиш
врелината

ПРИЗЕМЈУВАЊЕ

Приземји се
устремен во својот лет –

ги отворам преградките
за да те примам во себе

како земја распукана од жед
првите летни дождови што ги чека

ВДАХ

Ненаситно ми ја вдишуваш
кожата на вратот
зад увото

како давеник
што конечно успеал
да избеие над водата и
дише
дише
дише
додека не го издише
од себе
целиот страв

од напуштањето на телото
од себегубењето
од смртта

СЕНКА

За'ртува сенка незнајна
и се извива меѓу нозете ми

Расте ненаситно
вжештена и темна

Да ме обезличи
Да те проголта

Да забравиме дека после сè
само сенки сме

само привид во нестварната стварност
кога ќе остинат телата

ГОДИНИТЕ

Ме земаш
алчно
како последното нешто
што можеш да го грабнеш
од животот

Те примам
жедно
како вода кадарна да ги измие
сите горчила и таги
што се таложеле со векови

Чкрпиме со коските
ни пукаат жилите
дамарите лудо завиваат

и само в миг несвесно
а помирено сфаќаме:
колку и да нè обзема
и страста не е семоќна
да ги избрише годините

ФАСЦИНАЦИЈА СО САМОГЛАСКИТЕ

Чудесна е оваа фасцинација со самогласките
што како вода надојдена во нас гргорат
аааа ееее ооооо иииии ууууу
тоа вибрирање на утробата што ги раѓа
тоа треперење на гласните жици во грлото
таа сласт што ги преплавува сите сетила
аааах оооох уууух – спарени со тоа хедонистичко х
како нозе прекрстени
што го кријат она што не е за криење

тоа сладострасно обвиткување
како блага леплива магла

што нè подзема и нè крева кон небесата
таа заобленост на нивните тела
во нашите што се прелева

во тие врвови на прсти што копнеат
во тие колена што се стресуваат од секој допир
на јазикот раѓач на нови зборови
во тие рамења надвиснати над врелата пустина
во тие дојки испрчени над облините свои бликнати
во тие две полутопки растресени што ги омеѓуваат
горниот и долниот свет на телесноста
во тие стапала што се грчат
под напливот на новите самогласки
што извираат и се плодат во утробата
аааах оооох уууух

Божествена е мекоста нивна и нас што нè омекнува
снагите ни ги обескостува и малаксува
што нè обезумува и свеста ни ја испива
а никако, никако не ги заситува
од сочноста и јадроста нивна што пулсира
во крвта од темето до стапалото
од звукот нивен што нè озрачува и се шири
и бара уште аааах уште оооох уште уууух

Иван Додовски

НОКТУРНО

Колку горчлив вкус
има денот кога трча
градот во летен вриеж.
На балконот ноќен со поглед
врвам над зградите
како ветер:
наутро брз како смрт,
да, навечер едвај жив –
со молитва чудна
за осамените.

ПЕЛИСТЕР

Имаше летни денови
кога се искачував по тревите,
по камењарот, кон врвот
и го оставав зад себе градот
и болестите на низината.

Воздухот е така остар
и сладок кога стоиш горе
и речиси ништо не те допира
освен небото.

А сега, во доцна есен,
читам дебели книги за трансценденцијата
и пијам, во мали голтки,
чај од здравец и од мајчина душичка
собиран по падините под Пелистер
кога сум слегувал надолу
кон цивилизацијата.

ЗА ТАГАТА

Чувај се од тагата:
Таа доаѓа полека –
во мали голтки
што раѓаат големо безумство.
Потшепната е таа
од сили непризнати
од завист стара
колку и битието.

ИПОСТАС

Пердувесто ќе паднам, ќе пловам
по реката, надолу, кон морето.
Устата моја ќе свети за да ги словам
зборовите на радоста.
Зашто да се биде
ова чудесно чудо кое сум -
значи удар за премисите на гнилоста.
Бездруго воскреснувам:
како звучна нота!
И еве, ја наоѓам пак личноста
која еднаш ја виде Господ.

Ѓоко Здравески

ШТО Е ВАЖНО?

растеш однатре,
значи се менуваш.

иако е промената привид,
по неа гледаш подобро.

се освојуваш себеси со светлина,
ги ослободуваш окупираните територии.

сè е исто ко порано,
само сега гледаш потаму,
гледаш поугоре.

кога велам растеш,
мислам празно.

кога велам празно,
мислам зрак.

ЈАС.ДРУГ.

сè што беше спокој
сега стана немир

молчев дрдорам сега
траев сега чекам
спиев бдеам

свој бев сега сум туѓ
јас бев сега некој друг

НА ПРСТИ

да се влезе
во туѓиот свет
напрсти

но не како крадец
и не како кога некој спие

при движењето
да се биде внимателен
да не се скрши некоја вазна
од династијата Минг
да не се истури кафе на тепихот
да не се остави непосакувана трага

да се влезе во туѓиот свет напрсти
со начулени уши
и затворена уста

СТУД

мигови повлекување.
премолчување. ситни ранички.
поткасана усна, зариен нокт
во месото до ноктот.
празни пораки.
колку да се провери каналот:
ало, дали се слушаме?
и потоа блесок блискост.
збор полн смисла.
и потоа пак молк
полн мисли.
далечина.
студ.

СТУДЕН

сега високо сум можеби
ама студен бев и темничав

нозете ми сенсаа
а дланките ми беа ладни

севгар волови
ми браздеа чело

оро ми ораше копачка

птици претаа во правта
и колваа просо

ослиња рикаа под грлото
главата трло волна

पूर्ण град
не вијат волци
само стаорци

ВЕЖБА

си ја замислувам разделбата.
со очи затворени. се готвам.

таа е најпрво бурна.
на почетокот секогаш болна.
како заби што чкртаат во сонот.

не се дава. гребе по земјата.
прстите длабоко зариени
во скалпот.

и тоа трае. дури и на умирање

раскошни се страстите.
разновидни и примамливи,
но минливи.

а потоа, на крајот,
а крајот доаѓа отпосле
и крајот трае долго, крајот е сè,
секоја средба е радост.

а средбите се ретки. сè поретки.
и помеѓу нив тивка тага.

а тагата е тага само ако е тивка.
и само ако е пријатна.

и најслична ѝ е на радоста.

ЌЕ ПОМИНЕ

дете
што бара грижа и внимание,
што бара некаде да се потпре
сум.

сам своја оска
сум.

на свеста ѝ е јасно.

те чекав да пишеш.
зимата се грее на твоите пораки.

погрешна поставеност на нештата.

ќе помине.
сега е вака
како што е.

НОВИ ГЛАСОВИ

Ивана Димитриоска

Ивана Димитриоска е родена во Прилеп, во 1993 година. Дипломира и магистрира на Педагошкиот факултет во Битола, бранејќи ја темата на магистерскиот труд: „Категоријата време во наставата по германски како странски јазик во Р. Македонија“. Работи како наставничка по македонски јазик во основното училиште „Климент Охридски“ во Прилеп. Прозниот првенец на Ивана Димитриоска, романот во ракопис „Кога орлите летаат“, е посветен на бегалската и воената тематика и ја дополнува низата дела за судбината на македонскиот човек од Егејска Македонија.

КОГА ЛЕТААТ ОРЛИТЕ

(Извадок од необјавениот роман)

Студена и тажна ноќ во таа година полна со болка. Грамос и Вичо сè уште беа послани во бело, езерото во Преспа лежеше скаменето од студ, Аетохори, Фуштани и Пожарско, Герман, Нивици и В’мбел, Лерин, Воден и Костур, и многу други места во Егејска Македонија беа опустошени, изгорени од смрт, преплавени од солзи, измачувани од болка, неизвесност и страв. Месечината, господарка на ноќта, и овојпат беше си го зазела своето место на чистиот и свезден небесен свод осветлувајќи го патот на чудна формација која се пробиваше низ црната планина полна морничави, планински звуци. Така стана придружник на долгата колона која мачно се клатеше низ опасната темница, мислејќи само како да помине што поголемо растојание од патот и да се пробие што подлабоко низ планината додека не осамнало утрото. Појавувањето на првата светлина за членовите на оваа формација можеше да значи панична смрт. Збогум. Крај. Експлозија. Оган. Запалено тело задушено од густ чад и душа што засекогаш преминува на оној свет. Членовите на формацијата не носеа преку рамо префрлена пушка или пушкомитралез, ниту тешки партизански чизми и партизанска капа, ниту

униформа и на градите од куршуми тежок ремен. Не, не беше тоа формација со силен и тежок партизански од. Нејзините членови имаа несигурен чекор. Никогаш немаа одено толку долг, страшен и неизвесен пат. Со искинати опинци, боси газеа по снегот кој наместа пркосеше, уште не беше се стопил, а шилестите камења им се зариваа во мекото месо, се вкопуваа длабоко и ги раскрвавуваа создавајќи им болни рани. Кај што беше белата покривка сè уште висока, некои од нив беа носени на раце зашто не можеа да го разгазат снегот со малечките и слаби ножиња. Оваа колона беше составена од невини, гладни и боси, изнемоштени и слабо облечени деца, изложени на суровиот студ на ноќта. Дечиња од две-три па сè до четиринаесетина години со нивните придружнички наречени мајки, храбри и напатени жени, од кои една мајка ја земаше на свои плеќи грижата за повеќе деца. Овие деца беа измачени и извалкани, исцрнети по лицето, рацете и нозете од паѓањето во црната кал и раскрвавени од допирите со јаката, нерамна земја послана со остри камења, трње и нестопен мраз. Овие деца беа тажни и исплашени, со разбушавени коси и очи вцрвенети од солзи. Овие деца не знаеја ни каде одат, ни зошто таму ги водат. Имаа видено овие деца колежи и грабежи, оган и пожари, убиства и плач, куќи и села пламенот што ги голта без никаква жал. Сите нив една судбина ги најде, некој таткото го изгубил, загинал беше тој во партизани, нечија мајка мачена била, мртва паднала таа погодена од непријателски куршум. Овие деца немаа никаква вина, а како најголеми злосторници упатени на отслужување сурова казна се туркаа едно до друго во ноќта, се стегаа цврсто за рачињата и прснуваа во врисок и плач само штом ќе слушнеа и најмал планински шум, немирно им беше чистото срце, стравот им владееше со невините души, носеа болни прашања во натезнатите мисли. Ќе ги сретат ли уште еднаш родителите свои мили, ќе го чујат ли нивниот глас, ќе потонат ли уште еднаш во спокојот на родителската љубов и близост? Или за навек ќе имаат празно срце и копнеж што корне душа и не се потиснува со ништо?

А срцата на мајките беа изгорени од бол од плачот на децата незапирлив и јак. Се плашеа некое дете да не замрзне и умре од студ или глад или да не ги нападнат планински или монархофашистички сверки. Беа приморани да патуваат ноќе, зашто дење фрчеа авионите чиј звук ја навестуваше страшната

смрт. Штом го слушнеа звукот, немајќи што друго да направат, гледаа да се скријат во некоја погуста шума, се лажеа дека таа ќе ги заштитува и крие, па мајките им наредуваа на децата да легнат на земја во снегот, мислејќи така се посигурни, а додека лежеа, им поминуваа морници и страшни мисли и се тресеа од неопислив страв дека секој момент ќе им падне бомба од која ќе вивне страшен пожар кој ќе ги изгори до смрт и ќе ги претвори во пепел кој со топењето на снегот ќе си влезе во црната земја или може ќе биде издуван од ветрот низ целиот простор и така ќе исчезнат, ќе заминат во неврат за навек. За разлика од помалите деца кои мајките ги носеа в раце, на поголемите им велеа да се држат цврсто за нивните фустани, никако да не се пуштаат, но, деца како деца, кај можеа да се додржат, заспиваа во од, па ќе се струполеа на карпестиот пат или во самиот снег, ги дераа колениците, им излегуваа модрина и длабоки рани, сè побавно го движеа тешкото тело, крвта мислиш им замрзнуваше, не се движеше веќе низ нивните вени. Душа болеше и срце се корнеше од нивните страдања тешки.

***

Нешто пред полноќ измачената колона наближи до една височинка, каде беше пречекана од група партизани кои им дадоа храна и вода да си закрепнат душа, па да продолжат по тешкиот пат. Децата ја голтаа водата небаре никогаш не вкусиле толку слатка течност, а храната лакомо ја грабаа со двете раце, едно од друго кубејќи си од лебот, ненаситно ги полнеа устите само за да го смират гладот кој им ги јадеше празните стомаци. Кутри деца, страшна беше таа глетка. Касаа виулици од студен ветер од кои се тресеа тие невини суштества, со тешки кожувчиња беа на детските плеќи, кои не можеа да ги заштитат од студот, со опинци, кои не можеа да не се скинат од напорното одење, со торбиња преку рамо во кои на заминување мајките им беа ставиле малку водичка и леб, недоволни да им ги наполнат стомаците, та да го убијат суровиот глад. Во изминатите денови се ширеше мислата дека децата заминуваат за да се спасат, за да не ги гледаат црнилата на војната, за да не ја чувствуваат нејзината горчина, дека ќе се школуваат во народните демократии и ќе растат без страв, но, колку можеше тоа да ја намали мајчината бол? Кој збор може да утеша мајка в мигот кога дете-

то свое од прегратката си го дели, без да знае дали близу до себе пак ќе го сети? Знаеја мајките дека решавачките битки идат и дека може да погинат во војната додека децата им се далеку, далеку, во непознати земји. Ги мачеше мислата дека ден за ден мајчините слики ќе избледуваат во детските спомени и еднаш целосно ќе ги снеса, па ќе се будат во грч и плач децата не можејќи барем во мислите да го повикаат мајчиниот лик. На височинката доаѓаа повеќе мајки кои поголемите за раце, а помалите на раце ги носеа своите чеда кои се подготвуваа да ги предадат на други мајки да ги носат во други земји и да ги спасат. Време беше да се појде. Часот за разделбата веќе дојде. Се слушаше плач, тажни гласови на збогување и лелеци страшни испреплетени со горчливи солзи. Како што се полнеше височинката, зборовите беа сè потешки за изговарање, но мораа да бидат изговорени, на мајките срцата не им даваа да ги пуштат децата, но децата мораа да бидат пуштени, децата не заслужуваа да леат толку солзи, но солзите беа пролеани, срцата не требаше да бидат повредени, и не беа, беа уништени. Новите мајки веќе беа тука подготвени да ги носат децата преку граница, а меѓу сите тие тажни, сироти деца беше и момченце со име Христо. Мајката која сега сакаше за рака да го земе, му беше трета мајка по ред. Ќе речеш како?! Но, ете, така. Откако си замина за навек онаа што живот му дари, мајка му Фотева Лика, напор стори момчето Вангелија Гапкива ја прифати за мајка, му требаше време, да, но да ја засака дозвола си даде, во срцето пронајде за неа посебно место. И сега еве, една друга мајка сакаше да го оддели од мајка му Ванѓа и во непознато да го води. Еј животе, па не беше ли многу?! Не причинуваше ли тоа во срцето на детето разорна бол?! Прашуваш ли или не сакаш да знаеш дал можеше сето тоа да го издржи неговата душа, прашуваш ли или не ти е ни најмалку гајле колку страдања виде детето?!

Христо, гущајќи ја мајка му лееше реки од солзи, се тресеше стегајќи ја и не сакајќи да ја пушти, а таа по којзнае кој пат го убедуваше дека пак ќе се видат.

Мајка, не плаши се од ништо, не си сам, погледни ги другиве деца, сите тие идат со тебе, и му ги бришеше солзите. Ке ве однесат во друга земја, во која не паѓаат бомби, не се убиваат луѓе, не се пука таму мило дете, нема солзи како тука. Ќе

живеете во убаво место, ќе растете, ќе учите... Добро ли мило? – го галеше по косата со раце што ѝ се тресат.

А ти, зошто не дојдеш со мене? Дојди и ти! Како ќе избегаш ако дојдат пак авионите?– ја прашуваше низ плач и ја тргаше за рака да појде и таа со него.

Немој да зборуваш така дете мое. Јас како знам ќе поаѓам во борбите, ќе се кријам по пештерите, ќе одам по планините ако треба, ќе поможам и јас мирот што поскоро да го донесеме.

А од него само молбено – мајкооо, сакам да останам со тебе, носи ме в пештера, таму ќе се кријам, не оставај ме сам – и ја гледаше со тие тажни очи од кои душа в трепет тоне.

Немој мајка! Јас ми те пуштам таму за да се спасиш! Не сакам да ми плачеш! Нека помине ужасов веднаш ќе се вратиш кај мене, ти ветувам, по некоја година на истово место ќе те чекам, а ти штом ме видиш, ќе ми се стрчаш в прегратка и никогаш повеќе нема да се делиш од мене. Важи мило?! Малку ќе ми бидеш потпораснат и сменет, ама ти пак ќе бидеш мојот сакан Христо. И го фати за рацете, го стегна грубо за рамената, како да сакаше да го натера да се вразуми и да верува во нејзините зборови иако ни самата таа не беше сигурна сосем.

Мајко не сакам, не ме давај, не ме оставај. – продолжуваше тивко да се слуша од усните на Христо и покрај сите нејзини обиди.

Немаше веќе време, колоната се оформуваше и тргнуваше напред. Вангелија го гушна Христа и в миг како секавица лоша мисла ѝ секна, ѝ се стори дека е за последен пат, па пролеа солзи таа додека го држеше в прегратка колку што можеше подолго, галејќи го и бакнувајќи го.

Оди Христо, дете мое. – му рече скршена од болка. Оди сега и мисли секогаш на мајка. Секогаш кога ќе бидеш осамен и тажен знај дека мајка не те вади од мислите. Кога ќе ти биде тешко, помислувај колку сака мајка да успееш. Кога ќе ти дојдат солзи на очи, кога ќе бидеш повреден, потсети се колку сака мајка да те види среќен и радосен. Не рони солзи, не биди тажен, биди среќен, оди, направи го тоа за мене! Оди, а ние пак ќе се видиме, а и ако не се видиме, ако умрам негде по планините, ако испуштам душа, ако не успеам твојот глас никогаш повеќе да го слушнам, знај дека имало една личност на која целото

битие ѝ било преплавано од љубов за тебе. Тоа сум јас, твојата мајка! Сети се дека сум те сакала толку многу, повеќе од сè! Мајка е тоа! Мајка! Така сакаат мајките!

Тој за сето ова време ја држеше нејзината рака со двете раце правејќи ѝ модрина од силниот стисок.

Мајко, мајко, не одам со нив! – не престануваше да вика. Ќе останам со тебе! Како да почна да сонува, како да го беше фатила треска, бунило го обзеде детето сето. Се изнемошти од леење горки солзи, па се отпушти некако од мајка си и тргна за рака со другата мајка, но цел пат се вртеше не можејќи да ја изнагледа, а неговиот глас ја параше тишината на ноќта, проби до највисоките врвови на планината.

Дојди и тиин! Дојди и тиин мајкоооо! Не сакам да сум сам! Ќе умрам без тебе!

Тој плач, тој лелек Христов жален како нож во срцето на Вангелија се зари, па падна на земјата, се спрпела сирота како ранета срна, не можеше сила да најде во нејзиното кротко битие да се исправи, на нозе пак да стане. И ај збор создај болката на мајките додека децата им одеа што ќе ја искаже. И ај збор таков изроди изразот на мајчините лица да го отслика и трепетот во нивните срца. Рацете ги зариваа и ја раскопуваа земјата црна, коси корнеа и се удираа по исцрпеното тело, како да сакаа самите себе да се казнат што до ова дојде, што си ги пуштија децата во непознатата планина, со непознати луѓе, во непозната земја да ги водат, што не знаеја дали уште еднаш во животот пред очи ќе им се појават, дали ќе ги видат. Низ планината одекнуваше в тие мигови гласна песна, песна од продорен пискот, незапирлив врисок, мајчина болка и плач. И додека пискотите на децата сè помалку се слушаа како што колоната се оддалечуваше, од мајчините усни сè погласни лелеци, страшни извици, тажаленки на кои им немаше крај. Така се лееше оваа болна песна изведувана од мајките со изгорени срца. Ја слушаше опустошеното Аетохори, ја слушаше Кожуф Планина, секоја нејзина падина и висорамнина, ја слушаа од некаде и орлите, целиот Егеј нешто болно насетуваше, тагуваше Космосот, ако сакаш речи Вселената, ако сакаш речи Универзумот, сеедно, та исто е. Болката толку беше продорна и силна, насекаде се распостилаше, се разлеваше, секаде стигнуваше.

***

Преморената колона приближуваше до југословенската граница. Децата беа премрзнати и прегладнети, не беа спиеени и како во бунило само им даваа команда на нозете да се движат во правецот во кој се движеа и мајките кои исто така, беа на крај на силите, но помислата дека се блиску до целта им даваше надеж и поттик да продолжат. Пречекорувањето на југословенската граница за нив значеше спас и конечен крај на стравот и неизвесноста. Очекуваа дека негде во близина ќе ги пречекаат луѓе на Југословенскиот Црвен Крст кои ќе им дадат поткрепа и помош, а оттаму, само еден Бог знае, може да останат во Југославија, може ќе одат во другите земји на народната демократија, други ќе одлучат за нив, како и секогаш. Не беше важно што сакаат тие, каде сакаат да одат, да живеат, да работат, ниту каде сакаат да умираат. Да можеа да кажат некому барем каде сакаат да ги погребат! Се движеа така по лошиот пат, падни стани правеа, падни, пак исправи се, падни, сила земи, пак продолжи напред, падни, некоја солза пушти, пак оди во ново страдање. Некоје од децата ќе извикаше дека не може веќе, па се струполувааше на снегот или едноставно, седнуваше без да се помести совладано од умор и сон кој сакаше да му ги затвори очните капаци, а мајките веднаш го стануваа детето, го тргаа за раце, не ги слушаа неговите тажни молби и лелеци. Да ги видиш во тие мигови, изгледаа како да се бездушни. И мораа да бидат, не смееја да покажат слабост, зарем требаше да ги остават децата да умрат?! Колку и да им беше жал, колоната одеше, не застануваше, река беше таа што не запира, цврстина на духот мораа да покажат, малодушноста не беше избор, мораа да издржат. И ним им беше тешко, и нивните тела беа преморени, но стравот од смртта ги тераше да продолжат, да не останат на местото на кое беа паднати. Телото не сакаше да стане, рацете не сакаа да мрднат, нозете не сакаа да се движат, срцето и умот не сакаа да им дадат мотив за живот, а сепак помислата на смртта беше толку страшна. Ако не станеа, единствено таа им остануваше. Таа беше на другата страна. Ако не собереа сила, ќе си ги земеше во својата прегратка, ќе си ги одведеше со неа. Зашто смртта барем му е верна на човека, секогаш таа трпеливо го чека.

Така иташе колоната, секој миг во борба со себе кон целта пред себе, кога одеднаш се слушна пискав глас од некоја од мајките.

Христооооооо, Христооооо! Каде сииии? – се оддели таа од колоната и почна збунето да врти во круг гледајќи на сите страни.

Застанетеее, Христо го немаааа! Христооооооооо, јави сеее. Каде сииии? – викаше со растреперен глас.

Колоната се вкопа в место, се запрепастија сите, нозе се парализираа, в душа се всели горчина, во мислите страшна мисла им помина, во срцата натежна камен и јад. Мајките дотрчаа до Каранфилова Лефка, од чијшто глас се слушна страшната вест.

Каде е?! Како исчезна?! Како не забележавме?! – прашања се создадоа безброј, а одговор да се најдеше барем еден.

Јани, синко, ти беше најблизу до него. Кога замина, не виде ли? Не ти рече нешто?! – испаничено го прашаше Лефка, тресејќи го детето за раката. Кажи мајка, кажи ми! – го гледаше директно во очи преплашена како да видеела волк кој избекуме-но се вдал да ја брка.

Јас не знам ништо, почна да плаче Јани и низ липот раскажуваше, многу беше лут, му ја подадов раката да дојде со мене, но рече дека не сака да се држи за рака со никој.

Мене не ми е страв, не се плашам јас како вас, ми се развика, а потоа не зборуваше ништо.

И мене не ми зборуваше – се јави Думулков Дине, кој одеше во колоната до Јани – ама плачеше целиот пат, кога ќе се свртев, се криеше гледајќи в земја, а последниот пат кога се свртив, него го немаше.

И така беше, убаво кажуваа децата, тој одеше на крај, последен, најпоследен, лут, гневен, потиштен, со изгорено срце, одеше сам, сосема сам, од сите се ослободи, само од болката не можеше.

Мајките немаа време, две се одделија од колоната и појдоа да го бараат сосе децата кои ги носеа на раце. Викаа силно мислејќи дека можеби им се скрил во лутината и дека ќе се јави кога ќе ги слушне. Беа очајни сироти мајки, викаа молејќи го да се појави.

Христооооо, чедо јави сееее!, Христооооооо!, Немој да се криеш дете! Дојди си кај нас, ќе ти излезе некој свер! – одекнувааше низ планината. Го бараа речиси половина час, но од него немаше ни трага, ни глас.

Мајките не можеа да одат многу далеку во потрагата зашто другите деца почнаа да плачат, премрзнуваа од студ не движејќи се и стоејќи во едно место. Одеднаш трага! Во нестопениот снег црвени капки крв кои одеа кон една стрмнина од која се спушташе планинска удолнина од која се паѓаше во бездна. Срцата им ги погоди гром. Доколку се стркалал во бездната... сигурно не останал жив. Ако пак заминал во друг правец и беше во близина, досега ќе го најдеа. Ако се обидел да се врати назад во селото..., не рекоа веќе ни збор, мораа да заминат, да ги спасат барем другите деца. Тргнаа, а нозете уште потешки им станаа, со секој чекор рана на срце, тежина во мислите, солза во очите. Секакви чувства ги преплавуваа, и болка, и страв, и тага, на моменти и вина. Може требаше уште да го бараат Христа, но до кога? Ако се свртеа на едната страна, го гледаа правецот во кој беше можно да заминал, но од каде можеа да знаат, ако се свртеа на другата страна, ги гледаа децата со тажни погледи, кои едвај се држеа на нозе тресејќи се, крвта им смрзнуваше во вените, пред очи им се губеа, ќе почнеа да им умираат. Колку беше тоа тежок миг за мајките. Миг на борба со себе во која мораа да ја донесат исправната одлука иако секоја одлука беше доволно болна. Не се ли тоа најтешките мигови за човека, кога треба да одлучи, а не знае на каде да тргне, кога животот го фрлил во вртлог и не му дава вистинска насока и пат, па не само што мора да одлучи каде ќе оди, мора самиот и патот да го длаби, да го рине, како низ грамадна карпа со голи раце тунел да пробива.

По неколку часови пат колоната стигна на граница. Одеднаш сите се раздвижија, се охрабрија малку срцата, им дојде полесно на душата, децата во радост силно се гушкаа. Некои веќе полека и навлегуваа на југословенската територија кога еден глас извика.

Стоооој! Стоојтееееее! Не преминувајтеее!!!, мајките се исплашија, а исто и децата. Зарем сега кога после толку денови и ноќи во страшни маки стигнаа на целта, некој ќе ги попречи да ја преминат границата, зарем е можно сега некој да им впери пушка в грб, да испука рафали, да паднат на оваа линија за која

толку се бореа? Но, кога се свртија – две познати униформи, двајца задишани партизани им трчаа во пресрет носејќи нешто покриено на раце.

Нашите се!, Нашите се!, Не грижете се! – се слушаа мајчините смирувачки гласови како ги тешат расплаканите деца.

Детево го најдовме онесвестено во снегот! – се слушна силен партизански глас задишан од трчањето.

Што зборуваш?! Дај да видам! Ги истурка Лефка другите мајки и си проби пат низ децата до партизаните. Го отскри детето и објави среќна. Нашиот Христо е луѓе! Тој е! Радувајте се! Завладеа голема среќа и олеснување, децата се насмеаја и радосно се раззагорија, но после мигот на среќа, настапи оној добро познат миг на разум. Тој разум кој секогаш знае да ти ја помати радоста, да не те остави да се израдуваш до крај никогаш. Тој разум кој никако не ти дава да бидеш среќен. Тој разум проклет, вечна спротивност на срцето. Секогаш го извлекува на површината она – но. Го најдовме, но жив ли е? Го најдовме, но дали ќе се спаси? Те најдов, но дали ќе можеш да останеш со мене? Те љубам, но дали ти ме љубиш мене? Ме љубиш, но дали нема да ме напуштиш? Зарем потребно е секогаш да постои нешто што ќе ја уништи радоста на човека?!, Зарем секогаш треба да се роди тоа – но, што ќе биде вовед во страдањето?!

Детето се изгуби, објаснуваше Кераца Слатникова, не можевме да го најдеме колку и да се трудевме, викавме по него, на другите деца им студеше, не можеа веќе да издржат, а потоа видовме крв која одеше кон една...

Мајко, крвта капнала од големата рана на неговата десната нога, ја прекина партизанот, тргнал во спротивен правец од правецот во кој се движевте вие, ја повредил ногата и паднал губејќи свест.

Сигурно избегал за да се врати во селото, извика Фана Камбурова, срцето му беше распарчено од болка по мајка му, никако не можеше да прифати да замине.

Онесвестен и премрзнат лежеше во снегот како да е мртов, но сè уште дише, мора побрзо да му се даде помош. Го завиткавме за да се затопли, но доколку не побрзате може да умре. Замете го на раце и одете што е можно побрзо. За нас тука се завршува патот, но вас ќе ве пречекаат луѓе кои ќе ви пружат помош. Одете! Не губете време веќе! Само одете! – тоа

го рече партизанот и Лефка и го предаде малечкото дете што го држеше на Јордана, која сега го продолжи патот со двете деца, а таа го зеде Христо. Тргуаа веднаш не зборувајќи ништо, а што ќе кажеа, што можеа да кажат, патот за нив беше само еден. Лефка го припиваше неговото тело до нејзиното колку што можеше повеќе сакајќи да го стопли, нејзината топлина нему да му ја даде, одвреме-навреме му ги триеше рацете, нозете, вратот, за да врви крвта, да не престанува да тече. Одејќи по патот почна да му зборува со надеж дека ќе го разбуди.

Христо, издржи чедо. Рабуди се. Веќе ја минавме границата. Издржи, наскоро ќе ти дадат помош, ќе се стоплиш, ќе ја преврземе раната... Многу скоро ќе можеш да ѝ пишеш и на мајка ти дека си добро, дека многу учиш, ќе ѝ дадеш надеж и нејзе да издржи, а војната наскоро ќе заврши и пак ќе се видите.

Христо дишеше тешко и не се помрдна. Мајките целиот пат се погледнуваа со загрижен и исплашен поглед, а потоа, конечно дојде мигот на спасот, доброволците од Црвениот Крст веднаш штом ги видоа се стрчаа кон децата и им дадоа топла облека и храна, им подготвиле и топол напиток да протече низ нивните тела токму навреме за да спречи да им замрзне крвта.

На детево, на детево прво помогнете му, измрзнато е, викаа мајките, има рана на ногата, мора да се стопли! Луѓето веднаш подготвија носило за да го стават на него и да му дадат неопходна помош додека да го пренесат во најблиската болница. Две жени веднаш го зедоа и како што беше завиткан со партизанскиот капут го ставија на носилото кое беше спуштено на земја. Едната го откри неговото тело, сакајќи да види во каква состојба е и тогаш ја погледна другата со скаменет поглед по што воздивнаа тешко. А мајките уште надеж гаете, та нели најпоследна душа испушташе надежта?! Но само што го кренаа, раката на Христо безживотно се провисна од носилото. Страшен беше мигот. Лефка штом ја виде провиснатата детска рака се втурна кон него оттурнувајќи ги од себе сите раце што сакаа да ја задржат, се развика силно, ги натера таа носилото да го спуштат. Другите деца почнаа да врескаат и да плачат и со лицата се впиваа во телата на мајките сакајќи од ужасната глетка да се скријат. Трагедија луѓе! Колку ужасен крај!

За да не се потресуваат кутри деца повеќе, Христо беше тргнат понастрана каде Лефка појде последниот разговор со него да го води.

Мило дете. Како не успеав да те допазам? Зошто не се свртив во мигот кога си решил да бегаш, назад во селото да се враќаш? Како не успеав да те додржам? Зошто не најдов вистински зборови за утеха да ти кажам? Знам, не можев твојата мајка да ја заменам, толку многу ја сакаше мајка ти, но таа да те чувам мене ми те довери. Ти ѝ беше надеж, ти ѝ беше голема љубов, за мајчината душа лек. А што сторив јас? Не успеав да те дочувам, низ раце ми се слизна, те оставив смртта да те земе, никогаш со мајка ти да не се видиш веќе. Зошто мили Боже?! Зошто одговори ми, леле!

Не си виновна Лефке, не мачи си душа веќе, ја станаа другите мајки и почнаа да ја тешат. Разделбата со мајка му го здоболи многу, му издлаби во срцето длабока бразда. Не сакаше да си напушти тој мајка, па тргнал назад кај што срцето го води да се враќа. Преголемата љубов тоа го стори, не барај виновник друг, не обвинувај се, аман, сирота Лефке!

Додека другите деца полека беа згрижувани и ја минуваа границата одејќи кон својот спас, Христо си лежеше мирно, не се поместуваше тој, си се одмараше ќе речеш. Не стана да се израдува со другите деца, да запее весела песна, да заигра лесна детска игра. Колку беше тешко да видиш дека се простило од животот, а уште беше дете. И си велиш, дете, да, малку години, но болка беше многу. Војната најсаканите нему му ги зеде, а тој не се помируваше со загубата лесно. Болка почувствува чиниш колку за цел еден живот, а тоа и храбар го правеше, таков беше Христо. Со мајка му сакаше да биде макар и по пештери да мора да се крие. Заедно со неа сакаше детето живот да мине, што ќе му беше нему слобода додека мајка му во војната гине. Падна, го порази мислата дека додека тој далеку ќе биде, таа може последниот да го испушти здив, а тој раката барем да не може во својата да ѝ ја земе во последниот миг. И така тргна кај неа да се врати, сила не постоеше што можеше да го натера од тој пат да скршне. Љубовта кај него секој страв го потиснуваше, го надвладуваше, стравот никогаш победник во таа борба не бидуваше.

И кажи Христо сега, речи нешто мило дете, зошто не заслужи да живееш и ти? Да се смееш, да пееш, да мечтаеш, радост да имаш во себеси? Зошто не заслужи да пораснеш, туку смртта прерано те зеде? Зошто не заслужи да љубиш, за љубов ти во борба да влезеш? Зошто и ти да не поживееше дете во среќа и мир? Зошто да не радуваше мајка, да се грижеше за неа до години стари, сè до нејната смрт? Зошто толку војни Христо и омраза и болка? Зошто толку крути дете, човечки срца? Знај, не ќе ми кажеш ништо, твоите усни не пуштаат веќе збор. Знај, и не ќе те повикувам веќе, ќе те оставам во мирот во кој сега си се одмараш ти. Мирувај Христо и не заборавај, ти знаеше што е љубов што храброст знае да ти вроди, љубов за најблискиот во битка што те води, љубов во неизвесност што те тера ти да одиш. Од голема љубов ти, ни на животот свој не помисли. Оди Христо, чекори, живеј во некој поулав свет. Без тага, без болка, без омраза и мисли црни, само љубовта таму нека живее во сите човечки души.

ПРЕПЕВИ*ПРЕВОДИ

Марк Стренд

Марк Стренд е роден 1934 година во Самерсајд во Канада, а починал 2014 година во Њујорк, САД. Беше препознаен како еден од врвните американски поети на неговата генерација, но и како значаен уредник, преведувач и прозаист. Неговото пишување се одликува со прецизен јазик, надреални слики, со поетички нијанси што ги осветлуваат отсуството и празнината. Подоцнежните негови поетски збирки ги истражуваат идеите за себството со нагласена, често урбана духовитост. Беше прогласен за американски поет лауреат во 1990 година, а доби и бројни признанија од критичарите и од верните следбеници меѓу читателите. Во 1999 година ја доби престижната Пулицерова награда за поезија за неговата збирка „Blizzard of One“. Првата поетска книга „Sleeping with One Eye Open“ ја објави во 1964 година, со што блесна неговиот единствен пристап кон поетското писмо. Предаваше на универзитетите Јејл, Принстон, Колумбија, Џонс Хопкинс и Харвард, а како добитник на Фулбрајт стипендијата престојуваше во Италија и Бразил. Преведуваше од португалски, шпански и италијански јазик. Ја доби и наградата „Валас Стивенс“ (2004), како и едно од најголемите американски признанија, стипендијата „Мекартур“ во 1987 година. Освен во Канада, САД, Италија и Бразил, живеел и творел и во Колумбија, Мексико, Перу и Шпанија. Освен поезија, Марк Стренд објавил и книги со есеи и критики за сликарството, како и поезија во проза.

ТАКА ВЕЛИШ

Сè е во умот, велиш, и нема
ништо заедничко со среќата. Доаѓањето на студот,
доаѓањето на жештината, умот го има сето време на светот.
Ти ми ја земаш раката и велиш нешто ќе се случи,
нешто необично за кое отсекогаш бевме подготвени,
нешто како сонцето што пристигнува после денот во Азија,
нешто како месечината што заминува после ноќта со нас.

ЈАДЕЊЕ ПОЕЗИЈА

Мастило тече од краевите на мојата уста.
Нема поголема среќа од мојата.
Јадев поезија.

Библиотекарката неверно гледа.
Тажни се нејзините очи
Додека чекори со раце во џебовите од фустанот.

Песните исчезнаа.
Светлото е магливо.
Кучињата чекорат по подрумските скали, се искачуваат.

Вртат со очите,
светлите нозе им горат како фиданки.
Кутрата библиотекарка тропа со нозете и плаче.

Таа не разбира.
Кога клекнувам на колена и ѝ ја лизнувам раката,
таа вреснува.

Нов човек сум.
'Ржам кон неа и лаам.
Лудувам од радост во книжевниот мрак.

ДООЃАЊЕТО НА СВЕТЛИНАТА

Дури и во ова доцно време се случува:
доаѓањето на љубовта, доаѓањето на светлината.
Се будиш и свеќите горат како сами да се запалиле,
свездите се зближуваат, соновите се влеваат во твојата
перница,
испраќајќи нагоре топли букети од воздух.
Дури и во ова доцно време коските на телото блескаат
и утрешниот прав пламнува во воздишка.

ОСТАТОЦИ

Се испразнив себеси од имињата на другите. Ги испразнив
цебовите.

Ги испразнив чевлите и ги оставив покрај патот.

Навечер ги враќам часовниците назад;

го отворам семејниот албум и се гледам себеси како дете.

Но каква полза од тоа? Часовите си ја завршија работата.

Го изговарам своето име. Реков збогум.

Зборовите одат едни зад други во насока на ветрот.

Ја љубам жена ми, но ја испраќам некаде.

Моите родители се креваат од своите тронове

во млечните соби на облаците. Како ли да запеам?

Времето ми кажува што сум. Се променив и останав ист.

Се испразнив себеси од животот и остана мојот живот.

ДА СЕ ЗАЧУВААТ НЕШТАТА ЦЕЛИ

Среде поле

отсуство сум

на полето.

Тоа

секогаш се случува.

Каде и да сум

јас сум она што недостасува.

Кога чекорам

го делам воздухот

и секогаш

воздухот се вселува

да го пополни просторот

во кој беше моето тело.

Сите имаме причини

за движење.

Јас се движам

за да ги зачувам нештата цели.

МОЈОТ СИН

Мојот син
мојот единствен син,
оној што никогаш го немав,
денес ќе беше човек.

Тој се движи
низ ветрот
без тело, без име.
Понекогаш

доаѓа
и ја сведнува главата,
полесна од воздух,
врз моето раме

и го прашувам,
Сине,
каде престојуваш,
каде се криеш?

А тој ми одговара
со студен здив,
Ти никогаш не забележа
иако викав
и викав
и продолжувам да викам
од едно место
над,

над љубовта,
каде ништо,
каде сè
сака да биде родено.

СЕ ОТКАЖУВАМ ОД СЕБЕСИ

Се откажувам од моите очи кои се стаклени јајца.

Се откажувам од јазикот.

Се откажувам од устата која е вечен сон на мојот
јазик.

Се откажувам од грлото кое е ракав на мојот глас.

Се откажувам од своето срце кое е јаболко во пламен.

Се откажувам од белите дробови кои се дрвја што никогаш не ја
виделе

месечината.

Се откажувам од својот мирис, ист како оној на камен што
патува

низ дождот.

Се откажувам од дланките кои се десет желби.

Се откажувам од рацете кои и онака сакаа да ме напуштат.

Се откажувам од нозете кои се љубовници само ноќта.

Се откажувам од бутовите кои се месечини на детството.

Се откажувам од penisот кој со шепот ги охрабрува
бедрата.

Се откажувам од алиштата кои се сидини што се веат на ветрот
и се откажувам од сеништето што живее во нив.

Се откажувам. Се откажувам.

И ти нема да добиеш ништо од сето ова зашто јас веќе

започнувам од почеток

повторно без ништо.

Препев од англиски јазик: Никола Маџиров

Александар Ристовиќ

Александар Ристовиќ (1933, Чачак – 1994, Белград). Бил уредник во книгоиздателството „Младо поколение“ („Младо поколење“) во Белград, а потоа, до својата смрт, уредник во книгоиздателството „Нолит“, каде што ја уредувал едицијата „Моја книга“ („Моја књига“) и едицијата за современа српска поезија. Објавил дваесетина поетски книги, кои се преведени на неколку јазици, меѓу кои и на англиски во превод на венцоносецот на СВП, Чарлс Симик. За книгата „Никаде никого“ ја добива *Нолитовата награда* во 1982 година и *Змаевата награда* во 1983 година. За книгата „Слепа куќа и видовити станари“ ја добива *Октомвриската награда* на Белград во 1986 година, а за книгата „Празник на лудите“ наградата *Бранко Миљковиќ* во 1991 година, како и *Дисовата награда*.

ТИ МАЛА ЛАМБО

Ти мала ламбо,
осветли го понекогаш и моето лице.
Не преправај се дека не ме гледаш.

Тука сум некаде,
секогаш сведнат над сопствената несреќа.

СРЕЌА

Глушецот е од злато,
од злато се и желката и пајакот,
стоногалката исто така
и камчето со кое се обидуваш да ја смачкаш
без да се помрднеш од местото
од каде што се гледаат и други златни предмети и суштества.

ЦВРСТ ПОГЛЕД

Еден мал пристојно подготвен погреб
со свештеник во црна мантија како ноќ
и со мртовец што чиниш се насмевнува.

И со девојки што служат вино,
додека би сакал да заведам една од нив
во соседната соба со запалена свеќа или без неа.

И со ожалостени што се врткаат во кујната
и испиваат една по друга, од нога,
чашки ракија на еден од оние познати начини.

И со одење долж гробната патека
по снегот, секако, со пеење,
додека гавраните молчат и од голите дрвја гледаат во снегот.

Една мал пристојно подготвен погреб
при што јас сум тој мртовец што сака да проговори, но не може
зашто штом нешто ќе заусти, се присетува дека е мртов.

Погреб со леб, колачи и вино,
при што жалта е умерена, а веселбата само што не започнала.
Наскоро и ќе бидне меѓу долгоногите момци и цицлестите жени.

Мојот дух се врти тука уште некое време пред да побегне
на пример низ отворениот прозорец, но и низ затворениот исто
така:
само едно девојче ќе вресне загледувајќи го, но никој нема да ѝ
поверува.

БЕРЕЊЕ ЈАБОЛКА

Качи се ти прва,
јас ќе ја придржувам скалата,
ќе ја чувам книгата со песните на Блејк.

Штом ќе се најдеш во крошната на јаболкницата,
ќе видиш дека Бог е сосем близу,
си игра со твоите тенки прсти, ти го допира лицето.

Секој црвен или зелен плод
положи го во плетената кошница. Спротивстави се
колку што можеш на неизвесните искушенија и на другите.

Запомни дека ова е празник за обајцата:
Бог ни се подарува самиот себеси
во облик на црвени или зелени плодови.

Наскоро и јас ќе тргнам по тебе,
и ќе бидеме близу еден до друг како никогаш досега:
така да се рече лице в лице и речиси избежумени.

Додека, долу, нечии погледи се вкрстуваат,
додека, долу, се слуша звукот на ножиците и другите алатки,
додека, долу, одредени песни на Блејк
се борат со некои други песни.
Во опевањето Ништо и Никого.

Останатото е познато: задржување на здивот,
завиткување јаболка во свилена хартија,
нозете доволно раздвоени како во родилиште,
уста до уста, поглед настрана, солзи на горчина и задоволство.

ВРАЌАЊЕ НА ВОЈНИЦИТЕ

Се враќаат војниците
носејќи ја левата в десна
и десната в лева рака.

Навечер зад болницата
некому му ја погребуваат едната,
а некому обете нозе.

Ги закопуваат

во картонски кутии.
Малата болничарка држи светилка.

Плаче чиниш погребуваат дете.

Последна песна

Сандакот е довршен,
мајсторите отидоа по весник и пиво,
додека се огледувам
врз неговото темно мазно дрво,
јас сум во исто време и надвор и внатре,
не поседувам ништо,
ни партал од она што беше предмет на поетска расправа.

Мајсторите отидоа по весник и пиво.

СОСТАВЕН ДЕЛ

Не ми беше допуштено да живеам,
се прикривав дека сум мртов,
дека ме интересираат нешта што можат да го интересираат
само мртовецот:
каменирептили,
музејски вредности,
лажни факти
во вид на вистински податоци;
чувствував огромна потреба да бидам навистина мртов,
сеедно држејќи врз лицето
дрвена маска
на која некој одвреме-навреме исцртува нов израз со моливи во
боја;
израз на здоволство, нетрпение, страст и благост
или мудрување на сосема различни теми.

КРИТИКА НА ПОЕЗИЈАТА

Мојата ќерка ми кажа
дека можам да напишам песна
за што и да е,
за секое нешто
што го гледам
или го привикувам во сеќавањето,
за едноставни предмети:
за кутијата за шеќер,
за виљушките,
за ножот
и садовите.
Ја држев за рака. Беше
единствен критичар на мојата поезија.

СРЕДИШТЕ

Не си сам
туку просторот е во тебе,
чист како просирно крило во воздухот;
не си сам
кога околу тебе се
куќите, каменот и светлината,
истата мисла
на една жена што те следи
држејќи за рака
дете
во изветвениот вагон
со седишта од зелено кадифе
или во полето
со превртени цвеќиња;
не си сам
додека божјата уста изговара на твојата уста
збор по збор
од еден непрегледен
одблесок чие време е запрено.

ЗА НОВИТЕ ПАРИ ОВАА ГОДИНА

Месинговите парички што ги користиме,
се зборува, направени се од пушчени и топовски чаури
собрани на боиштата по битките.

Месинговите парички од еден динар,
од пет, и десет, и педесет динари
не така одамна имаа сосема поинаква вредност и намена.

Затоа кога купувам нешто и ги подавам ситните пари,
необично се чувствувам, ми се чини
дека пукам со паричките, не дека купувам нешто.

Размислувам на оние што се погодени со зрната
истрелани од чаурите претопени во овие пари,
на пробиените лица, гради, размислувам на различните животи
и судбини.

Одвреме-навреме џебот ми е полн ситни парички,
и држејќи ги в дланка или преметнувајќи ги меѓу прстите,
имам впечаток дека допирам нечии заби,
парчиња коски, гнил јазик.

НОВА ИДНИНА

Оваа и оваа година
не знам каде ќе бидеш,
на летување,
дома
или во концентрационен логор,
можеби мртва
со дупче на образот
или без видливи знаци
на насилство и сомилост.

ОД СИТЕ СТРАНИ

На власт се социјалистите,
монархистите,
утопистите,
но, исто така,
на власт се
и:

мајските бумбари, жабите,
скакулците,
коњите, магарињата и козите,
секако и:

тревките што непрестајно стојат
на едно и исто место,
и се нишаат,
не тагуваат.

Препев на македонски Никола Маџиров

Драгана Трипковиќ

Драгана Трипковиќ е родена 1984 година во Цетиње. Студиите по драматургија ги завршила на Факултетот за драмски уметности во Цетиње. Таа е една од основачите на Алтернативната театарска активна компанија – АТАК и е драматург во Градскиот театар во Подгорица. Била драматург во Црногорскиот народен театар. Драгана Трипковиќ е потпретседател на Црногорскиот ПЕН центар и член на Црногорското друштво на независни писатели. Објавила неколку поетски книги во Црна Гора, Хрватска и Германија. Песните ѝ се преведени на англиски, германски, руски, италијански, полски, латвиски, албански и македонски јазик. Нејзината поезија е во многу антологии на современата поезија од поранешните југословенски земји и Европа. Ги објавила следните поетски збирки: „Измамена душа“ (2000, Подгорица), „Љубов е кога заминуваш“ (2005, Улцињ), „Песни“ (2008, Загреб), „Стихови од песок“ (2014, Цетиње), „Verse aus Sand“ (2020, Лајпциг). Книгата драми „Кирка и други драми“ ја објавила во 2019 година. Нејзини песни се претворени во композиции во Летонија и Италија. Добитничка е на стипендии од Амбасадата на САД за програмата *IVLP* (2015); *Kulturvermittlung Steiermark*; *Internationales Haus der Autoren Graz*, Австрија (2015), како и на наградата за драмски текст на натпреварот „Plays for Young People“, *AFTEC*, Хонг Конг (2018). Добитничка е на две награди од фондацијата *Ана Линд* за краток расказ во (2012 и 2013) и на меѓународната награда *Фаропис*, во Хрватска (2016).

ПОЕТИКА

Постои само поезија.
Сè останато е политика.

НА ЧОВЕК МУ СЕ ПОТРЕБНИ ПАРИ ЗА ДА УМРЕ (весела песна)

Подобро да умиравме побавно,
да ја трошевме младоста подолго.

Денес,
за да умреш,
потребни се пари.

Купуваш смрт во аптека,
купи смрт во пекарница,
смртта те пречекува во такси зашто брзаш за ручек што ќе те
убие,
смртта ти ја испуши цигарата,
смртта ти го испи виното,
смртно си заљубен во една преубава Смрт.

Одиш да им купиш смрт на децата свои.
Да си купиш себеси надгробен споменик,
за, не дај боже, смрт.

Купуваш мртво прасе за мртви гости,
купуваш мртовечки автомобил за пат до смртта,
купуваш потем смрт за иднината
и си се обезбедил за смртта.
За неколку следни генерации мртви.

Сега можеш да кажеш дека си богат.

Конечно,
можеш мирно да ја очекуваш смртта.

Па зошто тогаш брзаш, татко?

ВЕШТИНА

Постоеше нешто многу вредно,
што се беше изгубило со времето.
Вештина
што некогаш
некому му била потребна.
Деликатно нарушување на свеста,
зашто само историјата на болеста е
континуитет.
Стварност е она што не се гледа
и не се слуша.
Лошата метафора дозволува сè да може да биде
запишано.
А колку само знае да биде дегутантно она што може да биде
запишано...
Како товар на традицијата,
како некоја карпа.

И ако се прашуваш дали постои љубов,
ќе одмавнам со главата во одреден правец.
Мислата е неподготвена во изобилството конструкции,
високи челични огради.

И не е сè збор,
и не е сè песна.
Како што не може сè да биде облека.
Како што не може сè да се знае.

ПОЛЕ СО ЦВЕЌЕ

Стравот од смртта е
бинарна опозиција.

Смртта е долу,
смртта е темница.

Стравот е горе,
свети со божествена светлина,

на Оној Недофатливиот,
Возвишениот,
што треба да нè ослободи од животот,
за да зачекориме мирно во смртта,
како низ поле со цвеќе.

* * *

Сè се пишува ноќе, ако е морето отсонувано,
ако е градот под вода.
Браон камен,
скали,
столбови без пукнатини...

Денес убиства има во тишината на домовите.

Погрешно сум роден, вели композиторот.
Не можам да го фатам ритамот.
Не постои младост, тврдам,
постои само
сиже.

УМБЕРТО Д.

Дури и на петтиот кат
понекогаш се слушаат свона
што висат на вратот
на некое пролетно животно.
Недалеку од новите згради,
изградени заради пополнување на просторот,
заради северните луѓе
што доаѓаат во градот чиниш по долги и тешки војни,
распослани се цигански черги.
Тоа е новиот полис.
Тоа е градот со боите на Амаркорд,
но со тагата на Виторио де Сека.
А ниту имаше војни,
ниту имаше историја,
само доста тага.

Бескорисна тага.

И едно куче.

УНИВЕРЗАЛНА СЛИКА НА ЖЕНАТА

Мојот татко повеќе не сака музика
и никогаш го нема слушано
Чајковски.

Во нивните песни
заедно јаваа стравот
и политичката коректност.

Слободните птици на небото не се
само честа слика.
Јатото црни убијци
е омилено клише.

Баш му е гајле на татко ми за
Хичкок, додека целулоидот го памети
Џон Вејн.

Тој јава низ преријата и сета машкост е
во шеширот и револверот.
Тоа ги потсетува на
'45-та.

Другарите членови на КП
и другарките, циркуските актерки
на трапез, се вистинска забава за
напуштените деца.

Наместо карта добија
универзална слика на жената:
Мајка на напуштените.
И татко ми напушташе деца.

Препев на македонски Никола Маџиров

ТЕАТАР

Сузана Ѓорѓиевска

НЕ ЗА КОГО Е РЕЧЕНО, ЗА КОГО Е ПЕЧЕНО

ЛИЦА:

ИТАР ПЕЈО

СТОЈО

СТАЛЕ

ИЛКО

ЈОВАН

ТРАЈАН

ПОБРАТИМ ТРАЈКО

1.

Шумичка, некаков густеж... Итар Пејо, поднаведен, сирка во зеленилото.

ИТАР ПЕЈО: Гуде, гуде! Гуде, гуде! Гуде, гуде! Гуде, гуде!

Се појавуваат Јован и Трајан со пушки преку рамо. Извесно време го гледаат Пејо потпикнат во зеленилото и се подбуцнуваат, со ишарети се договараат мајтап да тераат.

ЈОВАН: (му се фрла на Пејо врз плеќи) ГРООО! ГРООО!

ИТАР ПЕЈО: (препален се обидува да го турне) Сиктер бе, ломбак еден...

Јован, опчекорен како на магаре, се чипчи за Пејо, Трајан се смее, Пејо, црвен од бес, се бувка де вamu – де таму... По

подолга борба Пејо се ослободува од натрапникот, но не и од урнебесното смеење кое суну и по заминувањето на Јован и Трајан од сцената.

ИТАР ПЕЈО: *(ја врти главата заканувачки)* Кога - тога, че ви го скро чурко, че се дрпате кај шо не ве дрпа, ба му а! *(се поднаведнува, сирка во густежот)* ГУДЕ – ГУДЕ! Кај се вдена стопанкината?! Гуде – гуде!

2.

Наредниот ден. Одаја, синија, околу неа триножни столчиња, на едно од нив седи Стојо, задуман, брои нешто на прсти. Одблиску се слуша – Стојо! Стојо!

СТАЛЕ: Тука си бе, баце Стојо! Шо не с’осва?!

СТОЈО: *(ги гледа прстите)* Бром, баце Стале, бром!

СТАЛЕ: Глем бе, баце Стојо, глем, ама шо бројш не глем?!

СТОЈО: Бром, баце Стале, бром, ама... ај со левица сум бро’л ај со десница, есапо не ми ој!

СТАЛЕ: Шо бројш бе, баце Стојо, треба да се ој, до се сите на бачило се збрани?!

СТОЈО: *(со повисок тон, подналутен)* Е, то де, баце Стале, то! Бром колцина се збрафне, на колку души че а делиме...

СТАЛЕ: Не викај толку бе, баце Стојо, цело село че разбери!

СТОЈО: *(брои одново)* Трај, баце Стале! Трај! Се’а умо по друго ми далдиса ... пет, не, сосе Дано, шес... *(се мисли)*

СТАЛЕ: Шо се запна бе, баце Стојо, ко магаре на мос?! Че се избројме, колај работа. Еве – еден... *(го удира по гради)*

СТОЈО: За качина... за качина бром, баце Стале, колку...

СТАЛЕ: Колку шо сне бе, баце Стојо, толку!

СТОЈО: Е то де, баце Стале, то. Колку сне?

СТАЛЕ: Ај, вака бе, баце Стојо, ај вака - ја тебе те извикав! Ти-еден, така? (*Стојо потврдува со глава*) Двајцата појдовне по Илко! Со Илко - двајца! Така, ти и Илко, двајца?! (*климање со глава*) Јован го извика Трајана и се најдовне кај Дано, петина! Така? (*климање*) Дано се врна от полпат ко ја алоса ногата. Ако го извајме Дано, четворица...

СТОЈО: Запри, баце Стале, запри! Умо ми чури, двајца, петина, четворица...

СТАЛЕ: Шо има да ти чури бе, баце Стојо?! Со Дано петина, извај го Дано...

СТОЈО: Дано не го есапиш?!

СТАЛЕ: Бреј бе, баце Стојо, Дано се врна...

СТОЈО: Ами зет му? Кај лозјето Даноско нè навтаса зет му...

СТАЛЕ: ПЕТ! Ете ти, пак, пет! (*се задумува*) Не, шес! Шес! Со брат му беше! Сосе брат му шестина...

СТОЈО: Брат?! Кај се најде брат, баце Стале, ни су чул ни су разбрал!

СТАЛЕ: От кај че разбериш бе, баце Стојо, го посинила тетка Ристејца од Битола уше пеленаче!

СТОЈО: Ами ти, баце Стале, откај знајш?

СТАЛЕ: Бреј бе, баце Стојо, от кај зна?! Не думаш?! Тетин Ристо и стрина Доста от две сестри деца! За шо било да се ој Битола, се ој кај ними на слатко од круши. Пусто слатко бе, баце Стојо... меракојни! Прсти д' излижиш!

СТОЈО: Шо велиш, баце Стале, пусто слатко?! Пусту круши, баце Стале, пусти круши! На, олкај! Мариоски!

СТАЛЕ: Ај вака бе, баце Стојо! Ај вака, *(си плука во дланката, подава рака за кладење)* Крушите ја, колку че речиш ти, толку. Кило, три кила, пет, десет... И шејкero! Еве, и шејкero, бива?! Нека свари она твојана слатко, па че видиме!

СТОЈО: *(плука во дланката)* Бива, баце Стале, бива! По зајак?!

СТАЛЕ: По зајак?! По зајак бе, баце Стојо, по зајак!

2.

Истиот ден. Бачило, испустено, распадната маса, распаднати клупи... На масата голем нож, чингел... Јован, Трајан и Илко се врткаат лево-десно, ја прицврстуваат масата... Доаѓаат Стојо и Стале.

ИЛКО: Шо се сторифте, ослепаго? Коа че а дериме, коа че а делиме... коа че си ојме... че нè стемни, а нојчно време низ пустињево секаква лишка...

СТОЈО: Почна баце Стале бричена, стрижена...

СТАЛЕ: Батали а та работа бе, баце Стојо... да не бројше пет на левата, десет на десната, до се че ни беше поделена! И изејна!

СТОЈО: Да не зафанеше, баце Стале, накај Битола, че си избројф шо си бројф!

ТРАЈАН: Е, шо бројше толку, де?

СТАЛЕ: Бројше колцина сне, на колку души че а делиме...

СТОЈО: Колку качина бес пари да искамчам од Богоја Кацаро... то бројф!

ЈОВАН: Со мандалото в раце дојде?!

СТОЈО: (*со повисок тон, подналутен*) Е, то велам, де, то! Бром, бром и еве ти го баце Стале. Достаса шо достаса, ами ко фанацицалчина, пеленачина, стрини, вујни, тетки...

ТРАЈАН: Еве сне! Број нè и ој по качина!

СТАЛЕ: Дано не го есапиме?!

СТОЈО: Во есапо сне сите - и зет му от Дано, и брат му от зет му от Дано?!

ИЛКО: Чинам сестри има зет му на Дано!? Три! Едната с'омажи...

СТАЛЕ: Брат му е, ама... за братучет го есапа!

ТРАЈАН: Е-е-е кај ојме така?! Брат е за брат, братучет за братучет! Двете, не бива!

СТАЛЕ: Бива, бива, жими крс...

ЈОВАН: Шо сака нека му е, не го есапиме!

ИЛКО: Че се лути Дано!

ЈОВАН: Шо има Дано со братучедо от зет му?

СТАЛЕ: Брат! Го посинила...

ТРАЈАН: Колцина сне овде?

СТОЈО: (*почнува да брои*) Кој е тука, нему, така?!

ТРАЈАН: Кој седи пот круша, тој лапа круши!

СТАЛЕ: (*шепотно кон Стојо*) Си дума ја бе, баце Стојо, си дума за крушите...

ЈОВАН: Ами зет му от Дано?

ИЛКО: Че се лути Дано... туку Дано ем држи ем не држи лутина, ама Данојца шо лути клетви фрла... пу, пу...

ЈОВАН: Да го есапиме Дано, тој сакал му дал на зет му, сакал му дал на братучет му...

СТАЛЕ: Брат! Го посинила тетка му од Битола уше пеленаче!

СТОЈО: Бром, баце Стале, бром! Остај тетки, стрини, круши...
(брои, но себеси не се брои)

СТАЛЕ: (тивко, да не го згреши во броењето) Баце Стојо, рековне, по зајак... думај си...

Стојо прави нервозно движење со раката, тропа со ногата, замавнува накај Стале и почнува одново. Брои повторно и повторно себеси не. Броењето не ги дава очекуваните резултати, сите викаат, настанува мешаница. Почнува броењето повторно.

Јован и Трајан стојат понастрана, Јован се насмевнува како да му текнува нешто и го подбуцнува Трајан:

ЈОВАН: Како су го налегнал Пеја, а! (смеење, броењето „лука“)

СТОЈО: Аман!

ЈОВАН: (го подбуцнува Трајан): Грооо! грооо!

ТРАЈАН: Пејо... гуде-гуде, гуде-гуде!

ИЛКО: (ги смирува) ПЕЈО! Арно ви текна! Брзо по Пеја! Рибарите лани лето, број се, број се, еден помалце (продолжува да им раскажува).

3.

Сликата е иста како претходната. Се појавува Итар Пејо. Сите се собираат околу него и во еден глас објаснуваат.

ИТАР ПЕЈО: *(откако ќе ги смири со рака)* Сеа вака! Ја че бида Дано. Го есапите Дано, ба му а?!

СИТЕ: Го есапиме!

ИТАР ПЕЈО: Отпосле вака-така...

СИТЕ: С'кн!

ИТАР ПЕЈО: Ама и Пејо че бида! Шо велите, го есапите Пеја!

СИТЕ: *(се гледаат меѓу себе, па со поткасани усни еден по друг климнуваа со главите)* Го есапиме!

ИТАР ПЕЈО: Отпосле вака-така...

СИТЕ: С'кн!

ИТАР ПЕЈО: *(со ножот прави две рецки на масата)* Вака! Колку луѓе толку рабушки! *(му го подава ножот на тој до него)* А сега, сите по една рабушка... а така...

СТАЛЕ: Шо рековне за Дано?

СТОЈО: АМАН! Баце Стале...чули уши, баце Стале! ПЕЈО Е ДАНО!

ИЛКО: Шо рековне за зет му от Дано?

ТРАЈАН: Шо да речиме?

СТАЛЕ: Море да не рековне Пејо да биди зет му от Дано?!

И повторно мешаница. Мавтаат со ножот, ножот оди од рака в рака, трааат рецки, се расправаат, се надвикуваат.

ИТАР ПЕЈО: (*ги смирува*) Трајте, трајте, ба му а! Вака и че нè стемни и че нè раздени! И че ни се пријади, и че ни се присери!

ИЛКО: Бром! Колку рабушки, толку лујце!

ИТАР ПЕЈО: Фазлата за мене, да си немаме отпосле кавги и цурулти. Бива?! БИВА?!

СИТЕ: (*се гледаат меѓу себе*) Фазлата... оти фазла...

ИТАР ПЕЈО: Оти фазла? Еве оти фазла! (*ги имитира*) Зет му от Дано, братучедо от зет му от Дано... кој колку рабушки тргна, кизнај?!

СТАЛЕ: Брат му! Го посинила тетка му Ристејца уше пеленаче!

СТОЈО: Аман, аман, баце Стале! Аман! Ними не ги есапиме!

ТРАЈАН: Се рече и се пресече - кој седи пот круша, тој лапа круши!

СТАЛЕ: (*кон Стојо*) Баце Стојо, да не заборајш за слаткото! За зајако!

И повторно мешаница. Сите викаат, мавтаат со рацете... По извесно време Пејо ги смирува.

ИТАР ПЕЈО: Ај вака! Ај вака... че се истепате, а не ми а покажавте... да а видам ако е...

СИТЕ: (*се гледаат еден со друг*) Шо?!

ИТАР ПЕЈО: ... малецка, да си омрсиме мустајчи и така сне збрани, да нè види Госпо!

Сите се гледаат еден со друг и на крај немо се согласуваат. Потоа сите заедно одат кон една помошна просторија и застануваат на вратата.

ИТАР ПЕЈО: *(се удира со дланка по чело)* Ауууу, ба му а!

СИТЕ: *(се удираат со дланките по челата)* Ауууу!

ИТАР ПЕЈО: АУУУ! Два дни по траго ѝ ојф! И две нојчи! И шо викајне окрвав... да беше кабил попо и кубуро че ми го тргнеше!

ТРАЈАН И ЈОВАН: *(се подбуцнуваат)* Гуде-гуде, гуде-гуде!

ИТАР ПЕЈО: *(врти со главата заканувачки)* Сиктер дома по чифтината! И по качина! Колку чифтина, толку лујце! И кроце по пато, ба му а! Да не нè нај - *(се поплукува)* кај маторицата таму и попо!

ИЛКО: Е, ова злато вреди! Шо не ти се запали фитлето отсефте?!

ИТАР ПЕЈО: Море, ми се запали... туку ко шо и дал Госпо... *(покажува со глава кон Стојо и Стале)* Ич не треба за петлето... бам! после закај сне, ба му а!

Еден по еден заминуваат и продолжуваат да се расправаат. Застануваат, па пак продолжуваат, се чини дека нема брзо да се вратат со пушките. По извесно време, зазбивани, се појавуваат Итар Пејо и Побратим Трајко. Побратим Трајко за узда води магаре. Се распулуваат лево-десно, влегуваат во помошната просторија и излегуваат со свињата префрлена преку самар. Брзо-брзо заминуваат.

ПОБРАТИМ ТРАЈКО: *(го шиба со лактото в ребра)* Ама му го скрој чурко! Дибидус! Че го дума дур се живи!

ИТАР ПЕЈО: Алиглеш, ба му а, али глеш?!

ПОБРАТИМ ТРАЈКО: Глем, глем... за ними речено, за Пеја печено!

Звездана Ангеловска

НЕШТО ЗА ДРАМИТЕ НА ГАБРИЕЛА СТОЈАНОВСКА-СТАНОВСКА

....„Да бидеш жена или творец во секој поглед, очигледно не е лесно, зашто и мајката Земја кога нè раѓа или кога заминуваме, минува низ разни циклуси, можеби исто како Месечината со месечевите мени, промени и влијанија, нè обликува нас жените, но сепак треба да тежнееме да останеме чисти и бистри како вода, како бистра солза која толку често ја пролеваме, за да ја испразниме од болката, сенката, заматеноста, да се прочистиме и да имаме сила да светнеме и засјаеме повторно, зашто секогаш ќе има „зошто“ и „за кого“.

Ова ми е мислата која ми прелета низ главата, кога ја прочитав драмата „Трудници“, која ме зашемети од искрената и храбра исповест, која е женски крик или повеќе крикови на многубројни жени кои го изминале, или го изминуваат тој пат, или слично како кај драмите во Чехов, каде еден лик по име Нина, вели дека секој треба да умее да го поднесе страдањето и да го носи својот крст. Сепак, ќе кажам, дека деталното опишување на психозните состојби на жената кога е во посебни околности, кога е на некој начин поинаку поврзана со природата, Творецот, кога е екстремно силна, а толку сензитивна, кога се наоѓа и минува низ разни темни тунели на хаосот, сличен на земјениот хаос од кој според некои теории е настанат и овој Свет, кога е пред толку искушенија, стравови, а истовремено и животински инстинкти за борба - за да се создаде и не само тоа, туку за да се одржи почетокот на една мала, а најголема рожба.

И како што секогаш бива, не само жената, туку и самиот човек судбински е одреден да шета низ разните лавиринти, каде понекогаш нема и здив, да запаѓа во очај зашто чувствува дека е запленет во некакво немилосрдие, и да се запрашува „зошто токму мене“ или „каде згрешив“ или „дали сè уште грешам“, „дали ќе имам сили да го преболам ова, дали ќе имам сили одново да го започнам истото без да паднам, подметнам, дали ќе имам среќа, ах таа среќа колку е потребна за сè, дали ќе

имам благослов од универзумот да бидам/постанам она што можеби најмногу го сакам, дали ќе издржам и успеам во тоа?

Речиси се документаристички напишани сите процеси на прегледи, надзори, грижи и негрижи, случајности и неслучајности, фонот на болниците кои не смрзнуваат со својата белина, која се измешува со црвената боја, бојата на крвта, но повторно велеам, заедно со крикот, кој е нем крик, за сите тие изодени 100, 200, 300 или колку чекори, така се започнува, а не знаеш дека можат да бидат и милијарда километри, за извикани нечујни гласови... за само едно нешто - нов живот.

Колку стравотно звучат кај Габриела Стојаноска-Станоска оние најбанални женски дијалози, колку болат кога се проткаени со машката присутност без која не се може, која и да сака да помогне, со присутноста на стручните лица, бирократијата, проткаена со секојдневната човечка суета која и не е мокна пред вратите на мајката-творителка, но тука е, присутна е, за да го има тој баланс на машко-женскиот принцип или на светлото со темното, на борбата на доброто и злото, ангелот и ѓаволот, тагата и радоста, а понекогаш дури и многу често гранични, односно погранични состојби во кои сме бутнати, па дури и во најапсурдните и најбесмислени животни моменти, кои биле предвидени да бидат и најубави. Но, како што таа вели на крајот на „Тајни“: „На животот и театарот не им фалат драми, им фали искреност“.

Кај Габриела тука посебно ме фасцинира гледиштето на Писателката и тоа во двете драми, „Трудници“ и „Тајни“. Ова се наслови кои како да имаат и некаков поврзан редослед, но обратен „тајните на трудниците“, иако се работи за две сосема различни по содржина, а толку исти драми, во суштинското прикажување на општеството, но низ женска модерна призма, со уметнички сензибилитет за чувствување и прикажување на модерното живеење, разбирањето на сексуалноста, кое во суштина гледаме и дека не е ни променето, каде постојат ТОЈ, ТАА, (млад, убав, вљубен и Таа-млада, убава, вљубена) во драмата „Тајни“, па повторно женски имиња и се разбира Писателката, која пишува: „Имињата на ликовите во оваа, опасна игра, се неважни. Погледни ги првите три девојчиња во твоја близина, и знај, тие се тие или тие сме ние. Непотребно е прецизирање на годините. Можело да се случи година или две

порано. Или подоцна. Можеби и повеќе... итн...итн..., па продолжува со „Ах, тој Фројд!...“ како порака за влијанието на детството во нашите животи.

Како втора, главна мисла, кај драмата „Трудници“, пак ми прелетува, моментот на неизвесноста, потоа моментот на соочувањето на болката, односно пред-моментот на бегството, пред да бидеме фатени или уловени во стапицата на болката, па се потсетив и на филозофот Киркегор, за изборот и страдањата на Авраам, соочувањата со стравот како и неизбежноста да поминеш или бидеш во состојба на бездната, потоа моментот на жртвување, за повторно да скокнеш, преку сè, да се соочиш со болката, како и на етичкиот стадиум на животот. И како што еден мој омилен руски филозоф, педагог и современ предавач на најголемите драмски и театарски катедри - Јуриј Шор вели: Животот е етика и ја карактеризираат „долг“ и „одговорност“, а не „слободно доживување“ и радоста не е во задоволствата. За таа „етичка“ фаза, тој смета дека самиот Киркегор се сетил дека како неопходност да се осознае нешто, најпрво треба да постои потребноста, исто како и создавањето. Тука има и минато, сегашно, а и идно време, а и секако, и да се слеани едно во друго, односно во едно време. Внатрешната состојба не зависи од моментот, туку ти, како единка си „должен“, а тука тој го поставува и прашањето: Зошто?

Вистинскиот избор е скок во состојбата, која на парадоксален начин треба да ги соедини „насладата“ и „долгот“. „Барањето на таквиот Долг може да произлезе само од живиот Бог или Творец“ - вели Шор.

Секако, ова од филозофска гледна точка е разбирливо, повеќе или помалку, но е апстрактно, велап апстрактно, сè дури не стане „твое“ односно сè дури не го стекнеш искуството, кога се бориш, но како и да е, сепак се излегува посилен или барем можеби многу подоцна, можеби во некое идно време, си сфатил дека си бил/била феникс и си се подигнала од пепелта, си го носела „својот“ крст, како некое предодредено животно, зашто знаеш дека имало и други кои го носеле и се прашувале: „зошто“?

Пораката е повеќеслојна, многузначајна, па и за оние кои не се трудници - метафорична.

Така и во оваа драма на Габриела, сепак Писателката вели: „Знаете ли дека и покрај огромната, раскошна светска книжевност со долга и богата историја, има голем број приказни кои се „ненапишани, неизустени, недомислени“... што се нечепнати како циста“.

Па, така и збирката раскази „Сега би пишувала за...“ веројатно се родила од фолдерот или фолдери на компјутерот со назнака 2022 г. или за мене, сеедно, но веројатно за Габриела - не. И како што таа вели со насловот на еден расказ „Добредојде 2022“ сè она што се спакувало или ќе се спакува од животот, било или ќе биде во некој следен фолдер на Габриела, со некоја следна и посакувам, уште поубава и плодородна година.

7.06.2023

Скопје

КРИТИКИ*ЕСЕИ*СТУДИИ

Лорета Георгиевска-Јаковлева

АКТУЕЛНОСТА НА ГОГОЉ ДЕНЕС: КОН РОМАНОТ „МРТВИ ДУШИ“

Есејот посветен на Гогољ вообичаено ќе го започнам со вовед, а невообичаено него ќе го триплицирам.

Вовед

Вовед 1

Според Радован Лалиќ¹, Гогољ започнал да го пишува романот „Мртви души“ во средината на 1835 година, а сижето му го позајмил Пушкин, наговарајќи го да започне да пишува големо дело. Лалиќ, повикувајќи се на книгата „Исповедта на писателот“ од Гогољ, го објаснува неговото настанување. Во една прилика, кога Гогољ му прочитал на Пушкин фрагмент од некое од неговите дела, тој, фасциниран од тоа што го слушнал, изјавил „...како е можно со таква способност, човек да не се зафати со некое големо дело?“ Пушкин, за да го убеди, му го споменал Сервантес кој, иако напишал неколку извонредни раскази, да не се зафател со „Дон Кихот“, никогаш не би го имал местото меѓу писателите што сега го зазема. За конечно да му покаже колку е во право, Пушкин на Гогољ му го отстапил сижето од кое сакал самиот да напише еден вид поема, сижето на идниот роман „Мртви души“, со кој Гогољ доживува светска слава.

Вовед 2

Ќе парафразирам една изјава на ликот Александар Симсар од романот „Осмото светско Чудо“ на Јордан Плевнеш. Тој констатира дека, историски гледано, Западна Европа произведува раздор, а Русија - смрт, или според зборовите на еден лик во романот, американски адмирал во пензија од времето на

---

¹Радован Лалиќ, „Предговор“ во: Николај Васиљевич Гогољ, *Мртведущие (поема)*. Београд: Просвета, 1966, стр. XV-XVI.

Студената војна: „...во светот постоеја две сили: Америка и Русија; - Америка беше задолжена да произведува богатство, Русија беше задолжена да произведува страдање, а од страдање се создава чист дух“ и претходно: „Ако Русија не запее, човештвото ќе умре“.² Оваа констатација пред неколку години нè донесе до заклучокот дека „романот на Плевнеш ја открива историската логика на постоењето на Европа (и Источна и Западна) како логика на преголемо производство на смрт“³, а по повод истиот роман Марија Проскурнина ќе констатира: „...денешна Европа е претставена како општество во кое владее култот на парите“⁴. Тезата ја поткрепува со исказот на ликот Самсар кој вели „купуваат и продаваат држави, нации, религии, развратот на капитал доживува една интернационална оргија, а милиони човечки суштества умираат од глад...“ (Плевнеш, 2005:60).

И ако, повеќе или помалку, се согласиме со Плевнеш и исказите на неговите ликови ги донесеме во врска со творештвото на Гогољ, ќе се запрашаме: Дали критиката на Гогољ во „Мртви души“, во средината на 19 век, е поблага верзија од онаа што би ја напишал да живее денес, па оваа, 21 вековната, не би била уште позастрашувачка: ако за Русија на средината на 19 век, е карактеристична локалната трговија со самата смрт, која продуцира безнадежност, тогаш за денешниов свет е карактеристична глобалната трговијата со нации и држави. Така романот на Гогољ може да се чита и како вовед во некој идна, можна глобална смрт на духот.

Вовед 3

На една конференција во Орел посветена на творештвото на Бахтин, на имотот на Тургенев, првиот кој ја објави веста за смртта на Гогољ, еден од учесниците, во неврзан раз-

---

²(Плевнеш, Јордан. (2005). *Осмото светско чудо*. Скопје. Плевнеш, 2005:71).

³Лорета Георгиевска-Јаковлева. „Помеѓу утопијата и безнадежноста – културна транзиција во романот *Осмото светско чудо* од Јордан Плевнеш“ во Спектар. – Скопје: 200, бр. 50, стр. 58.

⁴Марија Проскурнина, Енциклопедија на Македонија за руските читатели <http://mirage.com.mk/index.php/mk/mirage/329-mirage-no-23/literary-hermenutics/130-2013-04-23-08-51-51>.

говор, а можеби асоциран токму од овој факт, прераскажа некоја новинарска статија во која се вели дека психолозите препорачуваат руските бизнисмени да го прочитаат Гогољ, особено романот „Мртви души“, со образложение дека иако можеби звучи изненадувачки, Чичиков е еден од највпечатливите примери на успешно деловно однесување. Уметноста на преговорите кај него, велат психолозите, е донесена до совршенство. Ова ме наведува на идејата дека принципот на тргување со мртви души и принципот на тргување на Волстрит имаат нешто заедничко: и брокерите на Њујоршката берза и Чичиков тргуваат со нешто апстрактно, нешто што не е опипливо. Притоа, во обата случаи етиката е сведена на минимум, а актерите се движат по тенката гранична линија на законското и незаконското, дозволеното и недозволеното, често навлегувајќи, де во едното, де во другото. Натаму, законски или не, јавно или тајно, и њујоршкиот брокер и Чичиков мораат да остварат добри, доверливи односи со администрацијата, бирократијата, власта.

Тези

Секој од трите воведи е тука заради одредена цел. Првиот е воведен вовед, без теза, раскажува приказна од која може да се прочита каква е професионалната етика во 19 век. Нешто што денес е заборавено, па дури и невозможно. Но, тој може да биде и вовед на темата руски реализам.

Вториот вовед во кој се сопоставуваат романите на Гогољ и Плевнеш, ја поставува тезата: зборувајќи за Русија на средината на 19 век, Гогољ како да ја навестува и, со тоа ја проектира, глобалната линија по која ќе се движи светот на крајот од 20 и почетокот на 21 век.

Третиот вовед кој ги поврзува „Мртви души“ со Волстрит е подтеза на првата и вели: Гогољ, како некој современ аналитичар, укажува на опасностите од глорифицирање на преговарачката моќ на трговците во глобални услови и култот кон парите. Зад површината на појавното стои длабинската анализа на корумпираното општество кое за последица има нормализација на недозволеното.

Аргументација:

Да се констатира дека во рамките на стилската формација реализам, Гогољ успеал мајсторски да го наслика грдото лице на Русија, е констатација која веќе многукратно е потврдена во многугодишната рецепција на неговото дело. Сепак, неговиот реализам е специфичен. Иако на прв поглед, „Мртви души“ претставува неверојатна приказна со многу хумор, во неа всушност нема ништо смешно. Сметаме се, Гогољ безмилосно продира до најтемните агли на човековата нечесност, алчност и злоба. За таквата градба - трагедија со комични елементи, за која авторот немал намера да биде неутрална слика, туку ќе предизвика емоции, Гогољ ја употребил формата на поема, која му овозможила да ја реализира својата намера преку спојот на реалистично прозни и лирски елементи. Токму лиричното не дозволува реализмот на Гогољ да продуцира неутрално-објективна слика на стварноста, туку слика која длабоко засега и принудува да се запрашаме дали светот во кој живее Чичиков е свет на минатото или пак е истиот оној свет во кој и ние денес живееме?

Самата структура, пак, е сложена. Во романот нема главен лик иако дејствието е поврзано со животниот пат на измамникот Чичиков. Покрај него, на преден план се поставени и спахиите и градските службеници, па токму затоа тој се доживува како фрагментарен со мозаична структура, нешто што и не е толку карактеристично за реализмот, колку за посовремените книжевни остварувања. Неговите современици немаат алатки да го опишат со соодветни термини, па некои од нив го дефинираат како циклус од дразлични новели.

Овие неколку констатации ни даваат за право да тврдиме дека Гогољ, иако родоначалник на рускиот реализам, не се задоволува со барањата на реалистите, туку ги користи сите средства што му се на располагање да ја постигне целта. А целта на Гогољ е со своето дело да го промени светот. Со оглед на романот, неговиот оптимизам е привремен, зашто, само што ќе помислите дека конечно измамникот е откриен и казнет, сфаќате дека правдата трае кратко, па така оптимизмот преоѓа во длабока депресија. Чувство кое ми се чини доминантно и за човекот во 21 век. Самиот Гогољ посочува дека во дискусиите за

книгата вниманието не треба да биде насочено кон стилот, туку кон, како што вели, вистината за нештата.

Сепак, да се говори за тоа дека Чичиков нечесно заработува, дека во неговата трговија нема етика, дека неговите дејствија се неморални и не е некое ново откритие. Понатаму, да се рече дека Гогољ е релевантен денес затоа што проблемите изнесени во неговите дела како: самоволието на службените лица, користењето на државните ресурси за лични цели и лично богатење на моќните, заработувањето пари од ништо, се актуелни и во денешното, не само руско, општество, е сосема оправдано, но и очигледно. Со бирократијата на Гогољ и денес се среќаваме секојдневно. А не ретко, особено кај нас, обичните луѓе се во преграчките на измамите од чичиковски тип, како што секојдневно сме сведоци на умилкувањата упатени од потчинетите кон претпоставените заради сопствено напредување. Неказнетото лажење, кодошење и поткупување се секојдневие и во денешниов, современ свет.

Да се рече дека Гогољ денес е несомнено релевантен е сосема коректно. Некој веќе констатирал: „Тој суптилно ги сфати фундаменталните проблеми (...) во нашето општество и ги опиша. Се разбира, модерните херои на Гогољ изгледаат поинаку; нивната околина се смени. Но, тука е суштината... Суштината останува иста како онаа на хероите од 19 век. И, можеби, по уште двесте години, малку е веројатно дека ќе се промени, а Гогољ ќе биде релевантен како што е сега... неговите херои многу често се шетаат меѓу нас, тие се... нови Хлестаковци и Маниловци, обвинувајќи нè нас, публиката на 21 век, (...) а понекогаш се чини дека херојот на неговото дело е ехо на времето, затоа што многу негови херои како да се копирани и регистрирани кај нас, во 21 век“.

Но, да се расправа за тоа дали светот во 21 век е подобро место на живеење или пак состојбите од „Мртви души“ денес се донесени на ниво на совршена манипулација, за мене е своевиден предизвик. Поточно, за мене прашањата кои се круцијални од аспект на еден културолошки пристап кон делото на Гогољ се: прво: кои се механизмите преку кои една локална појава станува глобална и второ: кои се начините една локална појава од минатото да има свој наследник во денешницата во друга локална средина? За првото прашање ќе се повикаме на

воведот 2 и 3, за второто - на одредени практики во нашата средина.

Веќе посочивме на можноста на моќта на Чичиков да биде видена во неговата вештината за **деловно преговарање**, што, според една општа дефиниција подразбира **основно средство за од другите да се добие она што се сака**, односно тоа подразбира унапредување на поединечните интереси. Според комуниколозите преговарањето има три клучни елементи: време, моќ на убедување и навремено поседување информации⁵. Во деловните преговори на локално ниво, особено во минатото, доминантна е комуникацијата меѓу двајца, па вештината на убедување има пресудно значење за успешноста на преговорите, како што е тоа случај со Чичиков и спахиите. Пошироката заедница на овој или оној начин, стекнува увид во професионалните активности на преговарачите. Во „Мртви души“, таа функција ја вршат спахиит е **Коробочка** и **Ноздрјов**. На глобално ниво интерперсоналната комуникација не е задолжителна, па вештината наубедување се повлекува пред доминантното значење на поседувањето информации со што и увидот во професионалните активности се намалува. Поседувањето информации не подразбира само директна, туку и посредувана комуникација, времето за преговори се скратува, а вештината на убедување се заменува со регулирани процедури. Сепак, регулацијата не е делотворна во однос на моралните чудовишта, 19-вековен термин употребен за провинциската бирократија во тогашна Русија, па ако моќта на убедувањето со криминогена позадина има локални последици, моќта на злоупотреба на информациите има глобални. Во глобалната трговија отсуствува увидот на заедницата во зделките, па она што првично излегува од регулираните односи станува норма, се озаконува. Така, трговијата со ништо, на локално ниво со мртвите души, на глобално со хартиите од вредност, практикува слични механизми, но со различен опсег на последици. Еднаш озаконета, трговијата со ништо станува професија со која, од ништо, се стекнуваат огромни богатства или преку ноќ се осиромашува. Берзата на Волстрит е секојдневно сведоштво за тоа.

---

⁵Kramer, H. S. (2001) *Game, set, match: winningthenegotiationsgame*, AmericanLawyerMedia, p. 15

Ако ова се чини далечна и не сосем непроблематична аналогија, аналогијата со т.н. демократски избори за претставници на парламентите на повеќе земји од Источна Европа буквално „работи“ со „мртви души“, па така изборите се лажираат.

Сепак, да се рече дека деловното преговарање и берзата, сами по себе, се криминогена активност, како што може да имплицира претходниот заклучок, е далеку од вистината. Но сомнителните зделки од типот на оние на Чичиков, само во 21 век пренесени на глобално ниво, се очигледни и токму затоа застрашувачки. Култот кон парите и профитот, денес можеби и поприсутни отколку во времето на Чичиков, ги практикуваат, вистина во една пософистицирана, но затоа и поопасна форма, сите механизми за коруптивно богатење од тоа време, секако во нужно содејство се луѓето кои имаат моќ да ја застапуваат државата. Еднаш ефикасно применетиот поткуп како средство за избегнување на пропишаната казна, кое го применува Чичиков и денес се применува како најделотворен начин на избегнување на одговорноста. Во нашата средина за тоа секојдневно сведочиме: од, да речеме аферата со пирамидалните штедилници и „Бачило“, до, да речеме - „Рекет“.

Заклучок:

Со оглед на рецепцијата на романот „Мртви души“ во Русија во времето кога е објавен, можеби таквата идеја не била утописка. Зашто критиките, позитивни или негативни сеедно, имале влијание на општественото живеење, заклучок кој го изведуваме од еден критички осврт, кој вели: „Многумина пред Гогољ го опишувале изживувањето на руското благородништво, но никој како него не го налутил толку“. Понатаму, му се забележувало дека „Мртви души“ се „извитоперена карикатура“ и „клеветење“ на Русија; го обвинувала дека насликал „некаков посебен свет на никаквеци што никогаш не постоел и ниту можел да постои“; дури и дека „Гогољ е непријател на Русија и треба во синцири да се спроведе во Сибир.“ Книжевноста имала влијание. Денес, се чини дека малкумина ги засега. А во свет во кој книжевниот глас слабее, место за оптимизам нема. Бидејќи, како што веќе е констатирано, во светот во кој сите противтежи се изедначуваат, уметноста останува единствениот можен коректив

на стварноста. Оптимизмот на Гогољ засега се покажува неостварлив.

Книжевноста, може да ја смени само книжевноста. Во таа нова книжевност, наследниците на критичкиот реализам на Гогољ се многубројни. Тие пишуваат за новото племе и нивните стари херои. Тие и натаму укажуваат на можеби досега најапсурдниот факт, дека во ерата кога доминантиот дискурс за вредностите е правна држава и владеење на законот, човекови права, еднакви можности за сите и почитување на другоста, сите се чувствуваме заробени од дрските измами на некои нови Чичиковци коишто вешто маневрираат во матните води на нашата, на човекот од 21 век, пасивност, рамнодушност и неодговорност.

Весна Мојсова-Чепишевска

ДЕСТИЛИРАНИ 50 ПРЕОБРАЗБИ

(за Весна Ацевска. *Преобразби*, Скопје: Дијалог, 2022, 102)

Колкупати досега Весна Ацевска се преобрази? Толку колку што има години? Толку колку што навезе денови (љубовни, семејни, сопружнички, родителски, поетски)? Толку колку што испиша стихови, колку што озвучи поетски слики? Толкупати колку што пренесе, преведе други книжевни светови од некој друг јазик на македонски? Навистина, колкупати се преобрази Весна Ацевска? И можеше ли сите свои преобразби да ги собере во една збирка, да ги систематизира во 5 циклуси (вклучувајќи ги објаснувањата од авторскиот бележник), да ги кондензира на 50 страници, да ги дестилира во 50 песни? Или целата збирка е само 50 нијанси на една иста голема преобразба? Можеше ли да излезе така лесно од своето поетско (но и човечко/женско) ЈАС и да го стави на својата дланка, голо/разголено/соголено, и да ни дозволи и ние читателите да буричкаме по тоа нејзино ЈАС, да гребеме слој по слој, да копкаме во нејзините рани(чки)?

Збирката „Преобразби“ излезе во годината кога Весна Ацевска испиша еден убав животен пат од 70 години. Таа се јавува како потреба на поетесата да го прикаже својот поетски живот низ техника на кадри од филм, на прелистување на фотографи од албум. 50-те песни од оваа збирка, кои авторката ги открила во матката на својата свест, се исполнети со многуслоен и со густо метафоричен јазик. Песните се сериозно многузначни и затоа Весна Ацевска ненаметливо сака да ни ги објасни и реконструира во одделот именуван како „Од авторскиот бележник“. Таа стравува дека не секој еден читател ќе може да ја разбере нивната поливалентност и не сакајќи тие да останат недокрај прочитани и разбрани, се обидува можните празнини да ги дообјасни. За неа тие можни празнини објаснети од нејзина страна може да прераснат во **комуникација меѓу поколенијата**.

Збирката „Преобразби“ е една специфична семиосфера: 50-те песни како органскиот текст се центар, а објаснувањата се периферија – но тие лесно можат да си ги заменат местата, па читањето да започне одопаку. Самиот факт што имаат функција на метаопис и тие се читаат како мини-есеи, како мали-приказни или како поетизирани раскажувања и филозофемии, нејзините објаснувања стануваат сериозни претенденти за центарот на нејзината книга. Затоа тие не се доживуваат/читаат како хиерархиски подредени текстови (писма), туку како конкурентни семиотички системи, во што препознаваме едно сериозно иронично жариште. Најискрено, да не беа тие објаснувања, доста од повеќеслојната симболичност на поетските слики на Ацевска ќе останеа непрепознаени/непрочитани. Впрочем и таа самата вели дека „тие се составен дел од биографиите на песните“ (Ацевска, 2022: 83) или според мене, тие се второто лице на самите песни.

И за начитаниот и за оној не толку начитаниот читател, „Преобразби“ е и поетска енциклопедија, зашто оперира со поими, објаснува појави/пројави. „Преобразби“ е и поетизиран речник на помалку познати зборови/изрази/поими (како во третиот циклус посветен на поимот ВОДА и особено во песната „Постанок“ која се чита како мал речник на синоними по однос на самиот збор „вода“, или кога суверено го објаснува ФРАКТАЛ, она математичко множество со структури што личат на самите себе и за кој Ацевска го предлага следниов најсоодветен превод како ДРОБИНКА, МРВИЦА, ТРОШЧИЦА, или кога математичкиот поим КВИНУВАЊЕ го објаснува, а потоа и го позајмува за со него / преку него да создаде ОПОЈНА ПЕСНА). Таа е толку суверена кога објаснува поими од областа на (мета)физиката, математиката, филозофијата, но и од другите уметности како музиката, сликарството, па и од книжевноста. Страв да те фати! Лесно и едноставно си муабети со Хераклит, Кант и Јунг како да ѝ се први соседи со кои си пие кафе. Па си жонглира со ситуации од типот час песната е далечно ехо на сликата „Ручек на трева“ од Едуар Моне, за потоа во позадина на една друга своја песна да (до)пушта да тече „Како птици на жица“ од Леонард Коен. Или, пак, да (ни) признае дека песната „Чудовишта“ од Ежен Гилвик, со нејзината бајковидност, останува меѓу нејзините омилените песни. И во овие секојдневни разговори со големите имиња, секогаш наоѓа многу љубов, и време, и простор за најсаканите (како во песните „Од

светлина и од мрак“ и „Бура“, едната посветена на Кристина, другата на Билјана).

„Преобразби“ е и личната библиотека на Весна Ацевска или најинтимната полица од домашната библиотека која ја дели со Санде Стојчевски. Затоа таа така лесно си разговара со Пол Елијар, Пол Клодел, Матеја Матевски, Велимир Хлебников, Вилијам Шекспир, Вилијам Батлер Јејтс, Вилијам С. Мервин. Муабетите си ги зачинува со македонски народни поговорки, со македонски народни мудри мисли. Некогаш спокојно, со говор „лесен ем жолчен“ како во песната „Бура“ (Ацевска, 2022: 49), а некогаш бурно како да разговара и со самата стерна (како во песните „По вода“ (Ацевска, 2022: 48) и „Не е наше“, Ацевска, 2022: 57)), си прикажува и со Блаже Конески. Така, нашата Весна малку тркнува до Франција, па скршнува до Ирска и Англија, па тргнува на долг пат за Русија, па си се враќа во Македонија. Сета оваа раскошност доаѓа исклучиво од високиот интелектуализам на поетесата, од уметничкиот елитизам како нејзина особина, како карактерна црта. Сепак, крајниот впечаток по прочитот е дека „Преобразби“ е исклучителна **интимистичката лирика**, лирика на хипертрофираните лични исповеди. Ова **патување** на Ацевска има и некој езотеричен аспект, како патување кон своето внатрешно средиште или кон својата вистинска суштина. Зашто и таа е како сите оние патници што: „ја изведуваат песната за тајната / на цикличните преобразби“. (Ацевска, 2022: 54).

Целата збирка го гради својот концепт на темелите на активниот дуалитет **говор/тишина**. Дуализмот ѝ е иманентен на структурата на секоја песна од „Преобразби“, зашто секоја песна пулсира меѓу јазикот/говорот и молкот/тишината, меѓу светлото и темното, јавето и сонот, водата и земјата... Всушност, Ацевска го практикува она толкување на тишината како истовремено и пред-состојба и пост-состојба, а во меѓувреме се простира креацијата, се простира нејзината песна така што, песната на Ацевска е потврда за **поезијата како креација меѓу две тишини**, (според Катица Кулавова „Демонот тишина“. *Тетратки*. Скопје: Менора, 1997) како во песната „Исповед“ која има далечно ехо на познатата „Во тишината“ на Ацо Шопов (Ацевска, 2022: 66).

Но, ова е поезија која има и свој хронотоп. Ова е пеење со личен хронотоп (иако оваа категорија повеќе оперира со на-

ратологијата т.е. со приказната, а не со пеењето). Тој е изграден преку пет симболи на **вратата/портата** (со клуч) поточно на **вратите/портите** како клепки, усни, писма, јазици (во песната „Затворени врати“ (Ацевска, 2022: 22)) и на **прозорецот** (со збор-клуч), на **прагот**, на **водата** и на **кругот**. Тие се шират како концентрични кругови. Центарот е поетската слика за водата т.е. циклусот од пет песни посветени на водата (онаа која **изми-ва и преобразува**). Весна Ацевска негувајќи постапка на органички спој меѓу народната креација и говорот на модерната поезија, лесно ги користи паралелно и архаичниот и секојдневниот говор, и споредбите во духот на народната поезија и жестоките модерни метафори. Таа, милува да го примени т.н. **ефект на изненадата**. А тој ефект на изненадата, како што објаснува Лидија Капушевска-Дракулевска, е тоа дека токму „слободното, спонтаното речење на споредбите, како и доближувањето на оддалечените реалности на ниво на јазична структура на песните, дејствува изненадувачки за рационалната свест и навика“ (Лидија Капушевска-Дракулевска. *Поетика на изненадувањето*. Скопје: Магор, 2003), како во песната „Крил“ (Ацевска, 2022: 21) во која дува ветер од стиховите на Влада Урошевиќ и Петре М. Андреевски, со малку зачин од Андре Бретон и Федерико Гарсија Лорка. Меланжот е неверојатен и со воодушевување читаш како еден *интелектуално и космополитски обоен свет* се преплетува со еден друг *рурално, фолклорен, и во извесна смисла наивистички свет* како во „Слика од хаосот“ (Ацевска, 2022: 58) или во „Косеж“ (Ацевска, 2022: 59) и особено во „Природознание“ (Ацевска, 2022: 19).

Ова се тие 50 преобразби на Весна Ацевска. Ги прочита-вме ли доволно добро? Упативме ли кон вистинските можни исчитувања? Не знам да кажам со сигурност! Ама едно е сосема јасно. Кога пее: „твоето неуморно грло, татко, ткае килим“ (Ацевска, 2022: 38), знаеме дека нејзиниот јазичен и поетски фрескопис се накалемува на ова неуморно татково грло што знаело да ткае килим.

Силвана Димитриевска

Физика на љубовта

(кон поетската збирка „Зборка“ на Тања Аждаја)

Според научниците, љубовта е резултат на хемиска реакција, односно на низа хемиски процеси кои се одвиваат во организмот, се ослободува фенилетиламин, се лачат ендорфин и норпинефереин, а комбинацијата од сите три го дава ефектот на заљубеност. Според некои други, пред да се случи сето ова, првична и пресудна е физичката привлечност која потоа ги поттикнува наведените хемиски реакции. Но, освен тој првичен импулс, може ли да се објасни, измери, дефинира љубовта преку нејзините природни законитости, преку воспоставување на закони со кои ќе се постави „физиката на љубовта“, на начин на кој тоа го направи Георги Господинов во својата „Физика на тагата“, или можеби, на начин кој одново ќе го воспостави нашето ње за физичкиот свет? Што кога тоа рedefинирање предизвикува секој сам за себе да ја создаде и пресоздаде својата присутност, своето постоење преку идејата дека „љубам, значи сум“, својата реалност оти според Куршат Башар „Физичката реалност е само огледало, и што и да дефинирате да биде, што и да верувате дека е највистинито, тоа е она што го добивате“. Можеби затоа секој од нас треба, при градењето на својот свет и своето поетско писмо, да почне од своето Его, односно од своето Би, нешто налик на верувањето на Филип Дик (1928-1982 година, американски научно-фантастичен писател) кој верува дека „можеби секое човечко суштество живее во единствен свет, приватен свет различен од оние населени и искусни од сите други луѓе“.

Ете затоа, неслучајно, туку со еден „немир кој е свесна смелост и мир кој прераснува до смела свесност“, една реалност го добива својот привиден облик, врамена во поетски ракопис на Тања Аждаја под името „Зборка“, име кое само по себе имплицира постоење. „Зборка“, оти на почетокот беше Зборот, и зборот е иницијалниот импулс кој им дава облик и форма на нашите мисли и идеи, барем оние облик и форма во кои ние веруваме. Би зборот, Би писмото, Би поетското создавање на

светот (во нас) и нашето (пре)создавање на ние во светот, онтологија која почнува од индивидуалното Јас (Его), а завршува со (само)свесноста дека на крајот, сите ние сме Сè (во) Едно. Идеја којашто ја раслојува и Џордано Бруно (1548-1600, италијански монах и филозоф) велејќи „Сите нешта се во Универзумот, а вселената е во сите нешта: ние во него, и тој во нас; на овој начин сè се сложува во совршено единство“.

А за совршеното единство да биде навистина совршено, тоа Јас наспроти Сè е патување кое го започнуваме од себе и завршуваме со себе, и низ сето тоа БИтисување, центар на создавањето е Љубовта како единствената совршена сила која ги поврзува сите точки во Универзумот.

Патувањето на Тања Аждаја започнува од првиот поднаслов на поетското писмо, луцидно насловено како Его. Но, тоа е Его кое, наспроти сите дефиниции на тој поим, не е изделено од целината. Тое е Его кое прераснувајќи во Би, го создава својот свет во корелација со свесноста за колективното и сознанието дека секој од нас како единка потекнува од Целото и се стреми кон истото. Па така, кога Аждаја, „би“ го осмислувала светот (кој со самото пишување е веќе осмислен и постоечки), би направила/да постојат денови во животот/ кога се собираме со сите предци на исто место/ секој од нив дојден од своето време/ со искуства за распостилање во сегашното./ Би го расчленувале секој своето време/ како конец од волница што сака да ја запознае/ преѓата од која е направен“. („Би“)И притоа би извлекле корисни поуки од тоа заедништво дека сите се капеме во истата река, но дека „водата поминува/ различно по секој од нас/ и само еднаш на ист начин“ или дека треба да „научиме да се слушаме/ пред да посакаме да бидеме во право“. („Би“)Дури потоа можеме да се препознаеме себеси во сè што нè опкружува и да ја прифатиме универзалната димензија на љубовта додека копнееме по нејзината човечка остварливост да сакаме и да бидеме сакани. Па така, за себе ќе може да кажеме „некогаш сум кладенче пред кое/ жедта твоја живот насетува/... некогаш сум песната на ветрот/... некогаш сум слободата на птицата“ („Сум“)... некогаш „Земјата, тоа сум јас“ („Јас“), а секогаш на очудениот заклучок кога ќе ни кажат „не знаев дека си вљубена“, ќе можеме да одговориме со „не знаев дека отсекогаш сум била“. („Љубовна врска“)

Во тој „човечки свеснопис/ дека сè почнува/ и завршува со себето/ („Апокалипса“) можеби тоа е единствената суштинска цел, да се биде секогаш вљубен. „Љубам, значи сум!“ Љубам, значи ја создавам мојата „Физика на Љубовта“ во која познатиот закон за тежината на телата, имплициран во љубовниот однос, како единствена можна мерна единица ја зема „солзата во окото на растажениот“. („Физика на љубовта“) А, возможно ли е воопшто, на некој друг начин да го сфатиме заемното дејство на две тела кои се ограничени од својата телесност, а не се осмелуваат да испитаат кој и каков ќе биде ефектот на судирот на нивните два различни и спротивставени духовни ентитети кои во себе содржат поинаков емотивен полнеж?! Во која мера можеме или треба да можеме да ја поистоветиме љубовта со емпатија, да умееме да ја препознаеме на едно катарзично ниво болката во себе, дозволувајќи ја помине низ нас и да не прочисти (како вода, како „Плач“), но и да ја спознаеме болката на другиот, да умееме да сфатиме дека сите чувства се како притоки на иста река, се влеваат и прелеваат едно низ друго?! Патувајќи од она почетно Би, успеваме ли во текот на патувањето да спознаеме дека нашето Би емала точка од математички уредениот С(в)мир која сама по себе е затворен круг, но секое нејзино пулсирање предизвикува промена во целокупниот ред на нештата. Или како што вели Томас Карлајл(1795-1881, англиски писател) „Математички факт е дека фрлањето на ова камче од мојата рака го менува центарот на гравитација на универзумот“. Фрлањето на нашата мисла која потоа станува збор, зборот намера, а намерата дело, има моќ преку тој логичен след да ги промени нештата. Но, притоа, Аждаја не ни дозволува да забораваме дека дури и да сакаме да го смениме светот, тоа можеме да го сториме единствено ако со таа промена започнеме од себе.

Така нашето патување низ стиховите на „Зборка“ почна од Его, продолжи со спознавање на Светот (тој во нас и ние во него), па преку „Физика на љубовта“ и осознавање на идејата дека сè во овој свет (наш, создаден, замислен) е мерливо, независно дали е тоа преку тежината на солзата, мислата, зборот, чувството, воздишката... не доведе до ултимативното Сè-Едно, или Сè во Едно, каде што на крајот на сите краеве, остануваме соочени со големата вистина дека низ што и да минаваме, низ што и да поминуваме сега, низ сите наши трансформации од

гасеници во пеперутки (некогаш и обратно), стоиме пред себе и светот „Како човек“.

„Се составувам како човек./ Се разглобувам како играчка... освен кога се распаѓам./... Се трошам како човек./ Се давам како капка... освен кога се давам целата./ Тогаш знам дека сум капнала на своја рака./ Се затворам како човек./ Се отворам како подарок... освен кога се пакувам/ за сонување./ Тогаш си се поклонувам и си легнувам.

Низ едно љубовно-животно патување и една генијална јазична игра, некаде на средината на книгата „Зборка“, пред да го заокружине патувањето, пред да го поврземе почетокот со крајот, Тања Аждаја низ стиховите на „Како човек“ „ѓаволесто“ ни намигна, нè натера да скршваме од навидум трасираниот пат, за момент да помислиме дека кругот во кој цело време гледавме е всушност „спиралата на бесконечноста“. Тоа, само по себе, бара нов прочит, враќање на почетокот и барање на нови начини да се измине одново ова необично (себе)исчитување. Токму во тој момент од книгата, како читател се вратив на првата песна насловена „Би“, препрочитав сè напишано и дури потоа стигнав до последните запирки и точки на величествената поетска завршница во „И Би“.

И навистина „И Би“! Би песна, Би љубов, Би Збор(ка)! Би книга која не е филозофска, а ја содржи сета филозофија на Јас наспроти Целото, на Светот во нас и ние во Светот. Не е психолошка, а како вешт љубител на секцирањето (помислувам на жабата на часовите по биологија) го расчленува нашето Его на најситните и најскриени честички, зборувајќи за „Јас“, „Сум“, „Душата“, „Животот“, „Тагата“, „Состојба“... Не е ниту љубовна, оти во неа нема ниту еден збор вообичаен за љубовната поетика, па сепак читајќи ги „Те сакам“, „Љубовна врска“, „Смрт во пар“, „Физика на љубовта“... добиваме длабоко спознание за љубовта во себе, љубовта на јас и ти, љубовта како сила која го придвижува Универзумот... љубовта како потврда за мојата идеја од почетокот на овој текст дека „Љубам значи сум“. Би книга која без претенциозни намери, спокојно, како природниот тек на водата, успеа да ме убеди дека „физика на љубовта“ е сосема оправдана и легитимна дефиниција со која можеме да го објасниме секој наш обид да изградиме свет за себе.

И Би! Би песна, Би љубов, Би Збор(ка)

Апокрифноста на ликот на Болен Дојчин

Значењето на зборот апокрифен од неговото настанување, па сè до денес ја менувал својата форма и се употребувал во различни контексти. Најпрвин, нормално, поврзан со религиозните текстови и сфаќања, „во епохата на раното христијанство (I и II век) поимот апокриф нема негативно значење“. (Николовски, 2022: 98) Потоа, „со кодификацијата на Стариот и Новиот завет и во борбата меѓу ересите и сферата на Источната црква, поимот апокриф станува синоним за „лаж“, „еретичко“ и во најопшта смисла на зборот – на забранетото творење“. (Николовски, 2022: 99) „Со крајната канонизација на „божествените“ записи, зборот апокриф го менува своето значење. Апокрифи почнуваат да се нарекуваат оние творби коишто обработуваат библиска проблематика и раскажуваат за библиски лица, но се надвор од составот на Библијата“. (Николовски, 2022: 90) Надоврзувајќи се на ова, сметам дека денес, на терминот „апокриф“ можеме да гледаме и од една друга поширока перспектива и да го поврземе во контекст и со другите општествени, хуманистички и уметнички домени на творењето, не само со религијата. Ако апокрифот го поставиме во релација со канонот, тогаш на апокрифот можеме да гледаме како на некое кршење, бегане или скршнување од самиот канон. Па така, терминот апокрифен во една книжевна смисла би можеле да го употребуваме како еден вид оддалечување од некој литературен канон.

Оваа кратка студија има за главна цел да направи споредба и да ја покаже апокрифноста на ликот на Болен Дојчин во поезијата на Конески (песната „Болен Дојчин“) во споредба со ликот на Дојчин од нашето народно творештво⁶. Но, исто така да покаже како ликот на Дојчин го менува своето значење и во драмата на Сталев и во поезијата на Славица Гацова. Тргувајќи од значењата на зборот „апокрифен“ ќе го разгледуваме ликот на Дој-

---

⁶ Во „Зборникот на Миладиновци“ се јавуваат неколку верзии на песната за Болен Дојчин запишани под број 88; 154; 154; 156.

чин кај Конески како **кршење на канонизирано поставениот лик на Дојчин** во една од верзиите на народните епски песни за него. Но и како апокрифен во однос на слободното обработување на различните (библиски, фолклорни, митски) мотиви кои се затскриени во самиот лик. Првото создавање на канонот за ликот на Дојчин лежи во вештите колективни пеења на народот. Усното творештво обликувано во епска песна е првото место каде народот го канонизирал или го извајал ликот на Болен Дојчин за потоа Миладиновци да го запишат во „Зборникот“. Подоцна, со текот на времето, тргнувајќи од овој канон, ликот на Дојчин апокрифно ќе се менува во поетското остварување на Конески, но како што напоменавме и кај некои други автори како Георги Сталев или Славица Гацова. Овие автори ги кршат каноните кои народот ги изградил за овој лик и создаваат нови, преобликувајќи го и кроејќи го ликот по своја мера. Истовремено создавајќи слика за него која одговара на општествените норми и времето кога тие живеат.

Народните верзии за Дојчин воспоставуваат кодови со општеството и времето во кое еден народ постои. А, народот отсекогаш имал страст за возвишување на херојски чинови, особено за време на ропство затоа што „...херојските чинови зрачат со оној ист стравопочит кој го чувствуваме кај боговите“. (Стојановиќ-Лафазановска, 1998: 287) Поради долгогодишното ропство, во културната меморија на народот се вгнездило верувањето дека само Бог или некој сличен и силен како Бог може да ги спаси. Со оглед на тоа, логично е создавањето на ликот на Дојчин како чист, неизвалкан херој, како Спасител или светец, односно како антипод на ликот на Крале Марко. Што сметам дека било нужна потреба на народот за времето во кое живеел. Така, ако за Крал Марко имаме историски прототип значи дека народот не можел лесно да го спореди или поистовети со Бог. А стравопочитта кон него се намалила и поради неговата не секогаш позитивна улога кон народот, секако, и поради неговата улога како вазал. Во случајот со ликот на Дојчин за кој немаме историски прототип или негативни конотации, народот многу лесно можел да го поистовети со Бог. Всушност, **во ликот на Дојчин, народот го пресоздал Бог, Спасителот или некој светец.**

Толкувањето на Дојчин како Бог, Спасител или светец во народната верзија се проникнува од **отсуството на страв** што се

јавува во ликот на Дојчин. Често, „Исправен пред колосалната несразмерност меѓу себеси и природата, човекот чувствува страв и респект, бидејќи верува дека на небото се наоѓа едно божество“. (Ловмјањски според Атанасова-Шкрињариќ, 2008: 199). Но, вакво чувство за страв нема кај Дојчин во епските песни под број 88 и 154 од „Зборникот“. Од една страна, тоа е секако и поради херојското портретирање на ликот, но ако се загледаме подлабоко во него, тоа е и поради **божествената улога** која му се дава. Тој и покрај долгогодишната болест, и покрај предавството од пријателите, во ниту еден момент не се колеба да тргне и да ја убие Црна Арапина, „Тој опаса свилена појаса, / ми нареди студено оружје, / ми ја зеде сабја `рѓосана, / и ми јавна коња некоена; / Прау одит кон града Солуна...“ (Миладиновци, 1961: 121) Дојчин од народните верзии е слика за Бог, за Спасителот затоа што народот го создава за да **постои како колективен спасител**. Дури и самиот се восприема така кога по убиството на Црна Арапина - „Глаа кладе на коња пред себе, / и ми врвит по стреле Солуна. / Што го виде сè ми се зачуди.“ (Миладиновци, 1962: 121).

Од друга страна, „Во науката веќе е изнесена претпоставката дека генезата на Болен Дојчин (како епски лик без историски прототип) би можела да се поврзе со религиозно-легендарните извори: христијанските легенди за св. Ѓорѓија и св. Димитрија“. (Атанасова-Шкрињариќ, 2011: 184) Борбата меѓу Болен Дојчин и Црна Арапина е всушност борбата на св. Ѓорѓија и ламјата. Можеби поистоветувањето со св. Димитрија е поблиско до сликата на Дојчин затоа што „Св. Димитрија е заштитник на градот Солун и заштитник на христијанството, кој го одвраќа народот од паганството. Во едно предание, св. Димитрија ослободува две девојки-везилки кои биле поробени од варварскиот освојувач на Солун (со овој подвиг тој го дуплира подвигот на Болен Дојчин)...“ (Атанасова-Шкрињариќ, 2011: 185)

Варијација, односно кршење на канонот за претставата на Болен Дојчин како некој кој носи добро за колективот од епската песна апокрифно се видеоизменува во песната „Болен Дојчин“ од Конески. Конески го идентификува и **го преобразува народното и колективното во индивидуално** - индивидуална болка, индивидуално страдање... Старите епски мотиви ги варира на нов поетскиот начин и кај него тие доживуваат нов израз. И

самиот Конески во „Еден опит“ ќе напише: „...ги вклопував старите пораки во современ израз и ги варирав по начинот што му одговара на интересот на современиот човек“. (Конески, 1979: 6) Ако Дојчин од народната песна беше = ВНЕ (колективот), во песната на Конески, Дојчин = ЈАС (индивидуата). Кај Конески, Дојчин не е херој ами обичен страдалник, човек. Ликот на Болен Дојчин од народните писанија се прекршува и пресоздава во еден нов лик на индивидуалното страдање и чемер, се поистоветува со сопствената болка, сопствениот пораз, сопствената осаменост. Тој е крик на копнеж по остварувањето на невозможното. Конески умешно ја отсликува егзистенцијалната криза на страдањето и болувањето на индивидуата „Не ги чувствувам веќе своите зглобови...“, „...јас сум раскостен коска до коска“ (Конески, 1979: 63) „Блаже Конески во песната отворено говори за малите нешта, го отсликува животот во форма прифатлива за обичниот човек“, а не на Бог како што е во народните верзии 88 и 154 од „Зборникот“. (Силјан, 2011: 79) Значењето на херојскиот чин во минатото и во народната епика се гледа во подвигот да се спасат и ослободат другите. Со текот на времето и од она што можеме да го видиме кај Конески, и општо, во авторското творештво, херојскиот чин се свртува кон себството. Зашто ако не се спасиш себеси, како би ги спасил другите?

Прифаќањето да се спаси колективот како последна фаза пред иницирањето во смрт нè носи до терминот **„жртвување“**. Така, ако се повикаме на Фрејзер и на она што тој го зборува за моментот „жртвување крал“, тогаш, на Дојчин од народните епски верзии можеме да гледаме како на жртва. Жртва, најпрвин за сестра му (мајка му или жената) како синоними на земјата, народот, а преку тоа тој станува и **колективна жртва**. Поимањето на Дојчин како жртва, првенствено се поврзува и со култот на жртвување кој бил значаен дел од словенската култура. Дојчин од народните верзии е доказ дека „...жртвувањето на Другиот, за окружувањето, за општото добро итн., е реткост еквивалентна на реткоста којашто им се припишува на чудата во класичната религиозна смисла“. (Мојсова-Чепишевска, 2021: 78) Имено, на неговиот лик можеме да гледаме како на еден колективен Бог затоа што тој е жртва за колективот. Мотивот кој, исто така, е многу присутен и во христијанската религија. Во песната тој не е исплашен од смртта и дека ќе умре по последниот негов

подвиг, исто како што ни Исус не бил исплашен пред жртвата што ја понесол за човештвото. „Во основа на жртвувањето лежи метафората на оплодувањето и создавањето на новиот живот“, а тој нов живот Дојчин им го овозможува на народот преку убивањето на Црна Арапина. И поради епските елементи кои не дозволуваат психологизација на ликот, ние кај Дојчин од епските песни не препознаваме колебливост ами цврстина. Оттука, **стоицизмот кај колективниот/епскиот Дојчин е мошне силен**. Тој не се двоуми да тргне и да ја убие Црна Арапина, тој не се плаши да умре. „Што сакаше, сестро, се ти свршиф/ ка са делит душа од сн’гава. / Да не жаљаш, сестро, да не плачиш,/ тук’ да земиш свирци добоани, / та да сториш голема доанба“. (Миладиновци, 1962: 122) Спротивно, кај Конески апокрифноста на Дојчин во компарација со епската песна произлегува од тоа што тој не сака да биде жртва. Тој е исплашена индивидуа, која исправено стои пред смртта неподготвен да се жртвува за другите. Во него се раѓа само желбата за ослободување од болката, „јас копнеам гроб темен и студен...“ (Конески, 1979: 64) Егзистенцијалната проблематика врз која е изграден, го прави кревок и колеблив лик кој **желнее да се ослободи од болките на душата за себеси, а не за другите**. Така, копнежот по големина и совршенство од народната песна се крши во копнеж само по смрт кај индивидуалниот Дојчин на Конески.

Филозофијата на немоќта, болеста и страдањето засилена со желбата за спас на колективот или себеси, водат до иницијациските исполнувања и на колективниот и на индивидуалниот Дојчин. **Иницијациската борба** во епската песна е со цел да се овозможи една колективна иницијација. „Наведените моменти нè водат кон дефинитивното одредување на ваквата иницијација како „надлична“, затоа што во неа ги согледуваме импликациите на микрокосмичкиот успех, успех кој се однесува на целиот социум од каде што потекнува избраниот херој“. (Стојановиќ-Лафазановска, 1998:272). Додека, индивидуалниот Дојчин кај Конески, се стреми да доживее само лична иницијација. „Според Мелетински културните херои и богови, кои преку иницијацијата стекнуваат сопствена големина, пред сè на надличен план, а не на планот на психологијата на поединечната личност – (на пр. Буда и Христос, или пак случајот со нашите светци), доживуваат своевиден тип на надлична иницијација. Тоа би бил

случајот со сите културни херои и богови, додека пак, од друга страна сите ординарни случаи каде што се работи за психологијата на поединечната личност, можеме да констатираме дека доживуваат **лична иницијација**". (Стојановиќ-Лафазановска, 1998: 328) Подготовката за иницијацијата, дали таа е надлична или индивидуална и во народните верзии, а и кај Конески се остварува благодарение на ликот на Ангелина (како мајка, сестра или жена). Ангелина е своевидна јунакиња исто како и Дојчин. Таа е заштитник на женскиот принцип во песната и во нејзините дејанија е затскриен **мотивот на градење, на преоблекување и издигнување на јунакот на нозе**. Нејзиниот лик исто така, може да се анализира и од психоаналитичка гледна точка како несвесното или Идот на Дојчин... Или како Анимата, затоа што според Јунг, во Анимата е претставена женската слика на мајката. Повивањето или изврзувањето на колективниот Дојчин има облици на религиозен карактер и е припрема за иницијацијата и воскреснувањето на ликот. Ако се повикаме на сличноста на св. Димитрија со колективниот Дојчин и на тоа дека тој „Се споменува како заштитник на стоката, а народот си го претставува како коњаник на бел коњ, вооружен и сиот во злато“. (Атанасова-Шкрињариќ, 2004:219) тогаш сликата за „вооружен сиот во злато“ можеме да ја поистоветиме со сликата на Дојчин повиен во платното. Белината на платното му ја носи чистината и световноста на ликот исто како што сјајот на златото упатува на големината на св. Димитрија. Ангелина ја прави неговата преобразба после која тој ја добива улогата на јунак, односно Спасител/Бог, што е и **воведна подготовка и преобразба за едно иницијацијско воскреснување**. Отпушти го платно бамбакерно, / да изврзиш рани од анџари, / Го изврза млада Ангелина / му изврза рани от анџари“. (Миладиновци, 1962: 121) За разлика од ова, преобразбата, односно повивањето во триста лакти платно значи **повторно отелотворување на индивидуалниот Дојчин на Конески**. Ова издигнување чиниш е издигнување на мало дете кое штотуку ги прави првите цврсти чекори. Издигнувањето што го прави Ангелина кај Конески е еден вид **симболичко раѓање или очовечување на Дојчин**, „Збери ги моите мувлосани коски, не грози се,/ состави ме,/ повиј ме со триста лакти платно,/ речи ми тих реч,/ исправи ме,/ научиме пак да одам мајко...“ (Конески 1979: 63) Индивидуалниот Дојчин

на Конески е целосно срушен, распарчен и скршен. Нему му треба Ангелина за исповед и молба, за да му вдахне последен здив пред крајното иницијациско остварување. Таа во авторската „Болен Дојчин“ од Конески го остварува спојот или симбиозата меѓу сите претстави на женскоста: мајчинската, сестринската и женствената структура: „Непозната жено, единствена на светот...“ (Конески, 1979: 64)

Во врска со иницијациското ослободување на Дојчин од Конески и смртта како затскриено воскреснување на Дојчин од епските песни важно е да го споменеме и **боледувањето како воведна, подготвителна фаза**. Имено, во болеста на колективниот/канонскиот Дојчин можеме да гледаме припрема за **повисок степен на иницијација** изразена во затскриено воскреснување, но доловена преку смрт. Народот не можејќи да му ја даде целосно божествената моќ и бесмртноста која, конечно, премногу ќе го доближи или поистовети со Бога, го казнува на смрт, односно со затскриено воскресение во епската песна. Затоа Дојчин не се плаши да умре, затоа бара неговата смрт да се слави три дена и три ноќи. Тој е предодреден за повисок чин и самиот е свесен за тоа. Да се создаде херој кој наликува на Бог за да ги спаси, за народот била желба истовремено и света и опасна. Сепак, за нив Бог е најсовршено нешто и колективната меморија на верувањето би дозволила само затскриена замена на Дојчин со Бог. „Од друга страна пак, мораме да го имаме предвид и толкувањето на Мелетински и Левинтон, според кои смртта на херојот никогаш не смееме да ја сфатиме како конечна. Секогаш мора да постои надеж во нивното оживување, т.е. враќање. Според Мелетински, смртта на културниот јунак обично се смета како неконечна затоа што секогаш останува надеж дека тој ќе се врати од царството на мртвите, дека ќе оживее во иднина. Проверките низ кои мора да помине јунакот, обично се толкуваат како особени мистериски „страсти“, страдања кои јунакот мора да ги издржи, како би можел да се здобие со сила и мудрост – како за себе, така и за целото општество“. (Мелетински и Левинтон според Стојановиќ-Лафазановска, 1998: 314) Страдањето на Дојчин не е залудно, тоа навидум е хибернација, собирање сила за последен удар, за последен здив пред затскриеното воскреснување. Кај Конески одземањето на силата и боледувањето се **метафора за каењето поради човечката**

лакомост да се достигне врвот. Одземањето на полнотијата на битието е поради **отстапувањето од концептот на умереноста.** Дојчин кај Конески, но и кај Старделов и Гацова не може да се поистовети со Бог затоа што во него има премногу човечко. Преку болеста, Дојчин го прифаќа каењето како цена за неговата неумереност, за неговата желба за издигнување. Болеста за него е духовно созревање, помирување со себеси и припрема за личната иницијација на ослободување, прикажана со смрт. **Арапина е слика на страстите на душата,** мора да ги убие пред да си ја ослободи душата. Неговата иницијација е незамислива без страдање, тоа е казна за неговото избледено човечкото восприемање на светот... Болеста и страдањето го потсетуваат дека е грешен, дека е човек... „Се стопа снагата,/ капнаа раце,/ падна мечот,/ паднав болен./ Болен лежам до девет години,/ што искинав до девет постели“. (Конески, 1979: 63) Деветте години и деветте постели што ќе ги искине Дојчин на Конески се фази на искушување на јунакот, време за покајание и негова припрема за крајна иницијацијска борба со себеси или со Црна Арапина.

Смртта како иницијацијско ослободување на Дојчин на Конески и смртта како затскриено воскреснување на колективниот Дојчин не можат да се остварат без **соочување со противникот, антагонистот.** Имено, во херојската етика е познато дека јунакот не може да умре ако не се пресмета со противникот. Борбата како пресметка, Дојчин од верзиите 88 и 154 од „Зборникот на Миладиновци“ ја прави за општото, колективното добро. Неговиот противник – **Црна Арапина е слика за колективно зло.** А Дојчин преку борбата со Црна Арапина симболички се раѓа и од неа излегува чист, за да може потоа да влезе во крајната иницијација на смртта или затскриеното воскреснување. Црнината и црниот ген во името на Арапина алудираат на лошотијата, стануваат метафора за окупаторот или злото во спротивност на белината и чистината на Дојчин. Кај Конески, Црна Арапина нема врска со колективното зло и во него не можеме да го отсликаме окупаторот, туку само елементи што се поврзани со индивидуата како длабоките страдања, чемерот и осаменоста, покајанието. Противникот на Дојчин на Конески изразен преку името на Црна Арапина станува **симбол за Другоста на индивидуата, метафора за страстите на душата, за**

гревовите. Само во моментот кога ќе се ослободи од нив, „Дај ми в рака меч - / да убијам Црна Арапина./ Да умрам“. (Конески 1979: 63) Дојчин на Конески ќе може да ја доживее крајната иницијација. Ова е доказ дека во поезијата на Конески немаме отстапки и оддалечување од литературниот канон за ликот само во однос на ликот на Дојчин, туку и во однос на останатите ликови – на Ангелина и на Црна Арапина. Но, интересно е тоа што Георги Сталев во драмата „Болен Дојчин“ прави и подлабоки отстапки од литературниот канон или ковите на побратимите на Дојчин ги видоизменува на начинот на кој тие најдобро би се вклопиле во драмското остварување.

Дојчин во народното творештво според литературниот канон е херој, светец, Спасител и Бог. Тој е доживеан од народот, но и ние го доживуваме како позитивен лик. За разлика од тоа, Дојчин кај Конески, но и кај авторите Георги Сталев и Славица Гацова доживува преобразби. Всушност, Дојчин кај нив добива елементи на трагичен лик. Кај Конески тој е слика на Икар, тој е доказ дека самиот премногу се издигнал и го доживеал сопствениот пад, затоа што колку повисоко е издигнувањето, толку посилен е падот, „Кога ми закрепна гласот за најдлабок збор/ раката за најтежок меч/ногата за најверен од/тогаш се скршив...“ (Конески, 1979: 63) Дури и на првата строфа од песната можеме да гледаме како на алузија за создавањето и уништувањето на Крушевската Република, кулминирајќи со последниот стих: „Паднав како црешово дрво од премногу род“. (Конески, 1979: 63).

По Конески, и **Георги Сталев во драмата „Болен Дојчин“ апокрифно го менува ликот на Дојчин.** Станува збор за едно драмско остварување каде Дојчин е осамен лик во **претсмртно бунило** исправен пред грешките, победите и поразите, но најмногу исправен пред сопственото ЈАС. Низ драмски дијалози пред крајната иницијација кај него надоаѓаат како сенки ликовите кои ги убил. (Сталев, 1973: 48) Во него нема остаток од херојското за колективот како што беше во народните верзии. Тој е само еден осамен лик во претсмртно бунило: „Боже, колку сум сам во своето умирање! / и мал како оваа земја моја... / Распарчен како оваа земја моја; / осуден никогаш веќе да не се сретнам себеси“. Колективниот херој кој безмилосно им се одмазди и на Црна Арапина и на побратимите Умер, Митре и

Павле, во драмата на Сталев низ ретроспективни монолози и дијалози е прикажан како еден **трагичен лик**. Позитивната слика за него од народните верзии овде се заменува со трагиката на живеењето, со падот поради желбата за издигнување, со падот поради инцестната грешка. Во драмата акцентот се става на дијалозите со тројцата побратими, Црна Арапина и Јаудијата. А тројното откажување на побратимите од Дојчин во народната верзија што може да се гледа и како алузија на свети Петровото откажување од Бога, трипати пред да се раздени, ги прави побратимите антихерои за чии дејанија кон младата Ангелина нема оправдување. Додека кај Сталев, низ психологизации остварено е оправдувачко видување на нив – тие направиле грешка поради тоа што биле заљубени во Ангелина. „Но, сето мое злосторство спрема Неа / беше, тоа, што се плашев / да ги побарам од тебе / Нејзините црни очи“. (Сталев, 1973: 10), ќе каже еден од побратимите. Побратимите прават **грешка од љубов** кон Ангелина која е **предмет на посакување во драмата**. Ликот на Ангелина кај Сталев отстапува од првичниот канон изграден за неа поради тоа што таа, од една страна е претставена како **возвишена жена**, како Беатриче на Данте, како Лаура на Петрарка во очите на побратимите и Дојчин. Но, од друга страна, таа е **грешница** што влегла во инцестна врска со својот брат. „...ништо подостојно досега не сум сторила / од тоа што себеси тебе ти се подарив / како сестра и жена“. (Сталев, 1973: 53) Нејзината улога не е во повивањето и кревањето на јунакот на нозе, исто како што боледувањето на Дојчин не можеме да го поврземе со припрема за иницијација од повисок вид како во народната песна туку како плаќање за гревот на трагичниот јунак за неговата трагична грешка. „...Моиве рани?... Тие се нашата казана?“ (Сталев, 1973: 53) Преку воведувањето на Девојките кои се синоним за хорот и колективот во старогрчките драми, Сталев ги прикажува ликовите на девојките кои се дојдени да му ја земат душата на Дојчин затоа што нив не успеал да ги спаси. Нивниот глас, е гласот на колективната женскост. Иако Дојчин во драмата е во претсмртно бунило, сепак неговиот стоицизам е видливо изразен „...чинам, само на фреска сме виделе, сестри, онаква тврдина!“ (Сталев, 1973:15) Егзистенцијалната криза и страдањето за гревовите не му дозволуваат на Дојчин да умре: „Умирам, но не со олеснета душа! / Далечни плачови јас некаде слу-

шам..."; „Јас самиот на себе веќе си паднав на колена“. (Сталев, 1973:33, 47) Дојчин во драмата од Сталев мора да го убие Црна Арапина зашто тој е метафора за гревовите од кои треба да се искупи за да се иницира во сопственото ослободување. „Навистина ве убив... / за да можам да умрам!“ (Сталев, 1973:39) Тој е жртва за сопствени гревови и гревовите на неговата сестра „А јас сум сè уште жив, / но не да господарам, / туку да се подарам / низ дребникавоста на големината своја“. (Сталев, 1973:43) Преку оваа драма, и Сталев исто како и Конески покажува како литературниот канон за Дојчин може апокрифно да се менува и успешно да се вклопи и во едно драмско остварување.

Реобмислувањето на Славица Гацова на мотивите за Дојчин, на еден најсовремен начин не тргнува од народните верзии на песната за Болен Дојчин, туку од песната на Конески. Во нејзините стихови од „Писмо дванаесетто“, преку еден **исповеден тон** таа му се обраќа на Конески, истовремено ставајќи го ликот на Дојчин во компарација со денешниот човек. Таа го поистоветува Дојчин со осаменоста на модерниот човек и неговиот подвиг за себеспасување на дневна основа. „Сега е поинаку, најмил Блаже / сами се повиваме со триста лакти платно / сами се составуваме секое утро / и одново учиме да одиме секој ден.“⁷ Херојскиот подвиг кон колективот се врти кон херојски подвиг на индивидуата за спасување на неа самата и тој е циклично прикажан „После пак, / расфрлени на тврда ледина / раскостени коска до коска / се повиваме / се составуваме...“⁸ Во оваа најсовремена трансформација во поетското остварување на Славица Гацова, Ангелина не се појавува како помошник, туку само како **далечно ехо** што се повикува, но нема да дојде. „Ангелина, / најмил Блаже, / сè уште ја повикуваме, / Дојчин не знаеше, / ние знаеме / дека нема да дојде“.⁹ Така, ако се анализира подлабоко, на оваа песна на Гацова може да се гледа како на **двојно апокрифна** затоа што таа го крши првенствено, првичниот канон за мотивот на Дојчин поставен од народот, но ја преобликува и се повикува и на авторската песна на Конески.

Општо, нашата книжевност е атипична по многу нешта, но врската што поединечни автори ја остваруваат со нашите

---

⁷ преземено од [Писма | okno.mk](#)

⁸ преземено од [Писма | okno.mk](#)

⁹ преземено од [Писма | okno.mk](#)

фолклорни канони е многу силна. Така, колективната меморија, колективното несвесно како скриени алки во нашиот фолклор, градат нераскинлива нишка и со авторското и творечкото восприемање на светот. Делата секогаш воспоставуваат кодови со општеството и времето во кое настануваат и затоа **кршењето на фолклорните канони за ликот на Дојчин** треба да го земеме како природен факт во развојот на македонската книжевност. А Дојчин како многу силна фигура на меморијата продолжува да опстојува низ времето на книжевноста, секако и низ времето на животот!

Користена литература:

- Атанасова-Шкрињариќ, Нина. *Словенски пантеон: Словенскиот политеизам – PRO et CONTRA (фолклористичка дискусија)*. Скопје: Менора, 2004.
- Атанасова-Шкрињариќ, Нина. *Митски координати: митолошки толковник*. Скопје: Македонска реч, 2008.
- Атанасова-Шкрињариќ, Нина. *Фолклорни социјални фосили: социо-антрополошки студии за фолклорот*. Скопје: Менора, 2011.
- Гацова-Свидерска, Славица, *Писма*, 2012, <<https://okno.mk/node/22501>> пристапено на: 15.3.2023
- Конески, Блаже. *Стари и нови песни*. Прилеп: Стремеж, 2011.
- Матевски, Матеја, *Поезијата на Блаже Конески, 2017*, <<http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2017/10/.pdf>> пристапено на: 10.3.2023.
- Мартиновски, Владимир. *Зоон поетикон*. Скопје: Кликер книги, 2013.
- Мојсова-Чепишевска, Весна. *Семеен албум*. Скопје: Матица, 2015.
- Мојсова-Чепишевска, Весна. *Конески како тестамент*. Скопје: Матица, 2021.
- Миладиновци. *Зборник: (1861 - 1961)*. Скопје: Кочо Рацин, 1962.
- Николовски, Дарко. „Апокрифите како средновековни жанрови“. Современост ISSN 0038-5972, 2022, 98-104
- Силјан, Раде. *Текови на македонската литература*. Скопје: Матица, 2011.
- Сталев, Георги. *Болен Дојчин*. Скопје: Мисла, 1973.
- Стојановиќ-Лафазановска, Лидија. *Homo initiatus: феноменот на иницијацијата во македонската народна книжевност*. (Докторска дисертација е-верзија). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје, 1998. <[„Homo-initiatus“-Лафазановска.pdf](#)> пристапено на: 13.3.2023

**Национална установа – Центар за култура
„Марко Цепенков“ – Прилеп**

Адреса

бул. „Гоце Делчев“ б.б. Прилеп

Интернет-страница

www.markocепенkov.org

Е-пошта: markocепенkovpp@yahoo.com

Телефони: (048) 421-703, 425-520, п. факс 200

Жиро-сметка

1801041718603, Народна банка на Република Македонија

ISSN 0039-2294